١

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی آذری
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

اوچونجو ایل‌صایی ۱ (آردیجیل صایی ۲۴)
سال سوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۲۴)

فروردین ۱۳۶۰
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
3rd Year No.1 (Serial No. 24
April 1981

Adress: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده‌کیلر

(فهرست)

	صفحه
۱ـ اؤز دیلیمیزده : دوکتور حمید نطقی	۳
۲ـ آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۲۰): دوکتور جواد هیئت	۱۰
۳ـ سهندین ایل دؤنومو: م. ع. فرزانه	۲۴
۴ـ حضرت علی(ع)نین اؤگودلری: ج. ه.	۳۹
۵ـ آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی: دوکتور جواد هیئت	۴۲
۶ـ گوروش (قیرخ ایلدن صونرا) ونئچه رباعی: غ. بیگدلی	۵۶
۷ـ عطر خاطره : غ. بیگدلی	۶۰
۸ـ شاعرین یادگاری: میرزه ابراهیم‌اوف. ع. منظوری‌خامنه	۶۱
۹ـ عیسی‌نین صون‌شامی حقینده (۲): گنجعلی صباحی	۶۵
۱۰ـ بررسی دربارهٔ کتاب دده قورقود (۸) : علیرضا صرافی	۷۵
۱۱ـ هیکل : ح. ن.	۷۸
۱۲ـ کتابچیلاردا : فولکلوروموز و کتابلار : دوکتور حمید نطقی	۷۹
۱۳ـ خبرلر.	۸۳

توجه

۱ـ ضمن تبریك سال نو و آرزوی سلامت وموفقیت از مشترکین محترم تقاضا میشود وجه آبونمان سال ۱۳۶۰ (۸۰۰ ریال) و در صورت تمایل بدریافت مجموعهٔ یکساله (سالنامه) وارلیق مبلغ ۵۰۰ ریال بآدرس بانکی مجله (خیابان بهار بانك ملی شعبه داریوش شماره ۲۱۶۳) ارسال فرمائید.

۲ـ آذربایجان ادبیات تاریخی‌نین ۲۰ـنجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدوغوموز اوچون‌بو عصرده‌کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه‌ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیزواردیر. بوتون شاعر ویازیچی وآذری‌ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلریمیزدن‌بو بارەده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال واثرلریندن نمونه لرله برابر تانندیقلاری دیگرشاعر لریمیزین‌ده ترجمه‌ی حال‌واثرلریندن نمونه‌لرگؤندرمه‌لرینی خواهش ائدیریك«وارلیق»

۳ـ خواستاران‌اشتراك‌می‌توانندمبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ریال) را از نزدیکترین شعبه هریك از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانك ملی ایران (شعبه داریوش‌خیابان‌بهار) واریزنمایند و رسید آنرا بضمیمهٔ نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق‌ـکوچه‌بیدی‌ـ شماره ۱۷ـتهران) ارسال فرمایند.

۴ـ شماره‌های گذشته مجلهٔ وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله و یا کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید.

۵ـ جلد اول **تاریخ‌ادبیات‌آذربایجان** ازقرن۱۲ تا آخرقرن۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانندازانتشارات‌فرزانه ویاسایرکتابفروشی‌های‌مقابل دانشگاه‌خریداری ویابا پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند .

۶ـ مجموعه ده‌شماره سالیانه مجله در یك‌جلد منتشرشد علاقمندان میتوانند هرچه زودترقبل‌ازاتمام‌آن‌ازدفترمجله ویاانتشارات‌فرزانه‌ودیگرکتابفروشی‌های روبروی‌دانشگاه تهیه نمایند.

وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسیجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری

اوچونجی ایل صایی ۱ فروردین ۱۳۶۰

دوکتور حمید نطقی

اؤز دیلیمیزده...

۱

۱ـ " دیلیمیز دونیا دیللری ایچه‌ریسینده آهنگدار دیللردن بیری‌دیر، بو دیلده دانیشیق، بیرچوخ خلق لرین گورکملی نماینده‌لری‌نین تکرار ـ تکرار قید اتدیک لری کیمی عادتا "جاذبه‌لی نغمه‌لرکیمی سسله‌نیر " (۱) بونونلا بئله، اگر دیلیمیز بعضی‌لری‌نین تولاغینا خوش گلمیرسه، واگر اوزونو خلقیندن اوستون گوره‌نلر، بومورچادان چیخیب بومورتالارینی بگن مه‌ین تا چنس طووقلار کیمی، غاز یئریشی هوسینه دوشن لر، واوز دیللرینده دانیشماغی بئله اوزلرینه یاراشدیرمایانلار وارسا، بوتون بوخسته‌لیک لرین (مرض‌لرین) البته، بیرآدی وبیرعلتی واردیر .

۲ـ دیلیمیزین افاده قدرتی وبیان اینجه‌لیگی حقینده باشقا بیر مقاله‌ده گره‌کن (لازمی اولان) ایضاحاتی وئرمیشدیک (۲) بورادا چیخاریلان نتیجه‌نی یادا سالماقلا کفایت‌لنیریک : " دیلیمیزده موجود اولان لغتلرین فارسجادا قارشیلیغی (برابری)اولمادیغینی ودیلیمیزین بعضی صیغه‌لری‌نین اثله‌جه فارسجادا نظیری تاپیلمادیغینی مفصلاً بیرچوخ مثاللارلا " عالم و بؤیوک سوز اوستاسی علیشیرنوائی اثبات ائتمیشدیر (۳) .

بونلارا رغما " اگر بعضی دیلیمیزین فقیرلیگیندن سوزآچانلار وارسا ، بو غفلتین سبب لرینی آختارماق لازمدیر .

۳ ــ بیزیم مین ایللیک ،تاریخ سیناغیندان (امتحانیندان)گئچمیش گؤزه‌ل و مکمل بیر ادبی دیلیمیز واردیر بونو انکار ائده‌نلر "ادبی دیل" مفهومو ایله "رسمی دیل" مفهومونو قاریشدیرانلار و "ادبی دیل" سؤزونون علمی اولاراق نه اولدوغونو بیلمه‌ین لردیر: بعضاً ادبی دیل آنلاییشی ایله دولت دیلی آنلاییشی عینی لەشدیریلمیشدیر و بوناگؤره ده بعضی خلق لرین ادبی دیلی و اونون تاریخی حقینده یانلیش فکیرلر ایره‌لی سورولموشدور .مختلیف دؤولرین اجتماعی ــ سیاسی قورولوشو ایله علاقه‌دار اولاراق،دولت اداره‌لرینده ایشله‌نیلن گتیریلمه دیل،او دیلده دانیشمایان خلقین ادبی دیلی صاییلمیشدیر .مثلا" آذربایجاندا اورتا عصرلرده دولت اداره‌لرینده رسمی صورتده ایشله‌نیلن عرب ،فارس دیللری آذربایجانلیلارین ادبی دیلی کیمی قلمه‌ویریلمیش.بوایسه اصل معنادا بو ویا دیگر خلقین ادبی دیلی نین نه زمان تشکل تاپدیغی‌نی،بودیلین لغت ترکیبی،قراماتیک قورولوشو،اسلوبی سیستمی واستفاده دایره‌سی حقینده دوزگون تصوروندن عبارت اولدوغونو آیدینلاشدیرماغا آنجاق مانعچی لیک تؤره‌تمیشدیر" (۴) .

۴ ــ دیلیمیز زمانین اجتماعی ــ سیاسی وعلمی طلب لرین هامیسینی بیرچوخ دیللردن داها مناسب بیرشکیلده ،قارشیلایاجاق قدرت واستعداده مالکدیر .ایندی ان عادی اصطلاحلاری افاده ائتمکدن عاجز قالمیش وهر جمله ده گتیریلمه و اوزگه مالی سؤزواصطلاحلاردان قولتوق آغاجی کیمی استفاده ائده‌نلر وارسا ،بونون تقصیری دیلده دگیل،" مضاعف ظلم "، " مدنی مستملکه‌چی لیک "له " تنبللیک "، " غفلت "و اؤز قدرت و استعدادیندان خبرسیز قالمانین یاراتدیغی شرایط ده‌دیر.

***

دیلین هویت و وارلیغین بوتؤورەسی اولدوغوندا شبهه‌یوخدور ،بیزی بیر " وارلیق " اولاراق گؤرمک ایسته‌مه‌ین لر ،عصرلر بویوجا بیزی قول و کؤله (بنده و برده) ائتمه‌ک ایچون بوتون یها میدان آرتیق بیزیم دیلیمزه و اونون تمثیل ائتدیگی قومیتیمیزه قصد ائتدیلر. نتیجه‌ده، تورک دیللی قوملارا قارشی بیر نوع خسته‌لیک لی (بیمارگونه) " فوبیا " (هر هانسی شئیه، وضعیته یا فکره قارشی آنورمال قورخو ویا مخالفت و نفرت (۵)) تؤره‌دیلر.بونا بیز " تورکو فوبیا "دئیه بیلیرسینیز.

بو "فوبیا" نین هرکسه سرایت ائتمه‌سی ایچون مین ایل قاباقدان، یعنی بیزیم ادبی دیلیمیزین و قوموموزون تشکل ائتدیگیندن بری، سیستملی چالیشمالار آپاردی - آراسی کسیلمک سیزین صون زمانلارا قدر، دوام ائتدیب گلمیشدیر. بیر شاهدی دینله‌یینیز :

" تورک‌لرله مجادله‌نین شدتی ۴- نجی و ۵- نجی هجری عصرلرده یازیلمیش حماسه‌لرده آیدین اولاراق گؤرسه‌نیر. تورک‌لردن هر یئرده و هر زمان سؤز آچیلسا دالیسیجا مطلقا دئو و دئو پرستلر، جادوگرلر صفت‌لری ده ذکر اولونور، بخصوص دقیقی نین گشتاسب‌نامه‌سی و فردوسی‌نین شاهنامه‌سینده. هابئله تاریخلرده ده وضعیت عینی‌دیر..." (۶) .

یازیلان کتابلاردا تورک‌لردن آنجاق " کوله " (برده)آدیلا بحث ائدیر. مثلا " سامانیلار و دیالمه سراییندا تورک غلام و کنیزلری چوخ ایدیلر. بونلارین تیزلاریندا کی گؤزه‌لليک و اوغلانلاریندا کی شجاعت و ایگیتلیک شهرت و اهمیت‌لرینه سبب اولدو. ابن حوقل دئییر: ... تورک کؤله‌سی خراساندا ۳۰۰۰ دینارا آلیش - وئریش ائدیلیردی. من دونیادا بو قیمت و دگرده غلام گؤرمه‌دیم ". (۷)

- تورک کؤله‌لری فرصت تاپدیقجا اؤز خداوندلرینی (کذا فی المتن) اؤلدوروب و اونلارا قارشی عصیان ائدیردیلر. احمدبن اسمعیل و مرداویج و مسعود اؤز کؤله‌لری‌نین الی ایله اؤلدولر. سلطان الدوله بن بهاءالدوله ده بغداددان اوزاقلاشینجا تورک کؤله‌لری طرفیندن عزل ائدیلدی.. منصورین نوحو غلاملاری خلع و کور ائتله‌دیلر..."

" بو حادثه‌لر ایران امیرلری‌نین اؤز خبط و خطالاری نتیجه‌سینده واقع اولدو، زیرا اونلاردا معتصم و اونون خلف‌لری کیمی بوحدبیلمزلرن چوی (کذا) - بیگانه‌لری (کذا) اؤز سرایلارینا آلدیلار، البته، صایبلاری چوخالینجا ایرانی حکومت‌لرینی ییخدیلار"

" ... تورک، سند و هند کنیزلری امیرلرین سراییندا و زنگینلرین (ثروتمندلرین) ائولرینده یاشاییردیلار. طبیعی اولاراق ایرانلیلار دا اونلارلا ائولی‌لیک مناسبتی قوردولار بوندان نسلده اختلاط چیخدی. بو حال نژادلاری‌نین حفظ اولونماسینا علاقه‌لی ایرانلیلارین (اوخویون: فارسلارین) مذاقینا خوش گلمیردی. نتیجه‌کی، رستم فرخ زادا نسبت وئریلمیش کاغاذی اویدورانلار دا بو حالدان چوخ غضب‌لی ائتمیشلر و بو

طریق ایله ـ اختلاط لاـ توره‌ین نژادی نامناسب تشخیص وئرمیشلر و بو
کاغذدا تورک غلاملاری‌نین اداری و اجتماعی ایشلره گیریشدیک لریندن
آجی ـ آجی شکایت ائله‌میشلر .بوکاغذ هجری ۴ـ نجی عصرده ایران نژاد
ـ لی لاری‌نین (یئنه اوخویون :فارسلارین)عرب هجومو وتورک استیلا ـ
سینا قارشی حس‌لرینی عکس ائتدیریر..." (۸)

لکن ،بئله "نژاد"لارینی " پاک "صافلاماق ایسته‌ینلرین هئچ ده بو
"حس"لری عملی بیرنتیجه وئرمه‌دی،ایران میلیونلارجا تورک دیللی‌قوم
ـ لارین عزیز وطنی وأسلام‌ایسه‌عمومی دین لری اولدو .اما یوخاریـــدا
اشاره آئله‌دیگیمیز "فوبیا" بونونلا هئچ ده درمان اولمادی .

بوسؤزلرین " اسکی خرمن لری تازادان صووورماق " قبیلیندن صاـ
یمالی .بونلار بیزیم مین ایللیک یاش بلامیز اولدو .بوسؤزلر گرشاسبنا
ـ مه وشاهنامه‌لرده بیر تاریخی دؤوورون کهنه داستانلاری کیمی اوزـ
حالیندا قالسایدی هئچ بیر مسئله یوخدو .لکن رضاخان دؤوروندە‌یاشایا
میلیونلارجا تورک دیللی خلقیمیز بوکین و شوونیزم قوخان هـــاوادا
تنفس ائتدیلر .فردوسی-نین مین ایللیک مراسم وشنلیک لری باشقا شاعر
ومتفکرلرین نامنا توتولان بایراملارا بنزه‌مز .او، شوونیزم و معیـــن
پروپاقاندا جریانلارینی غیدالاندیرماق (تغذیه ائتمگ)ایچون ترتیـــب
وئریلمیش ایدی .نئجه‌کی حقیقتده " عبداله مستوفی"لرین شجره‌سی ده یوـ
خاریدا اشاره اولونموش "رستم فرخزاد" نامینا .کاغاذ جعل ائدن" ذات
ـ لارا یئتیشیر .بو فکرلری آرادا بیر ،" مرداویج "کیمی،قیلیجواؤلوملە
تحقق ائتدیرمک سوداسینا دوشن لرده وارایدی.لکن بیزی ایچدن چوروتمک
داها کارلی وداها خطرسیز کیمی گؤرونموش‌کی بواستقامتده عمرلرینی‌بو
ثبات ائتمیشلر.

آذربایجان خلقی‌نین دیل وقومیتی‌نین اساس منشائی "اوغـــوز" لار
حقیندا دا ،دیللر بوندان داها یوموشاق دگیل ،"اوغوز" دئمک اولان
" غز"لار باخینیز نئجه تانیدیلیر: "غارتگر"،" بؤیوک لری اؤلـــدورن"
(آتندراج و انجمن آرا) .وسایره ...اما اونلارین ایراندا مدنیت وقوـ
میت جهتیندن میلیونلارجا وارثی اولدوقوندان بحث ائدن مؤلف نادرا"
تاپیلار (۹) .

یوخاریدا اشارت ائتدیگیمیزکیمی بو زهرلی پروپاقاندا ،هجری۴نجی

و ۵ ـ نجی عصرلره محدود قالسا یدی،ومختلف قوملارین قا رشی ـ قا رشیا
گلدیک لرینده ،معین تا ریخی لحظه‌لرین احساس وکین لرینی عکس ائتدیر
ـ مک له اکتفا اولونسا یدی،بورا دا دقیقه‌جک هئچ بیرسؤز یوخدو. لکن
بیرقوما تا ریخین مشخص بیردؤوروننده بیسله‌نن عداوت حسی تا ریخ‌بویو ـ
نجا دوام ائتدیریلیرسه وبیرقسمین اوبیرقسم اوزه‌رینده اوستونلوگو
ـ نو تا مین ایچون بونلار بیربهانه کیمی دوا ملی اولاراق تا زه‌له‌نیرسه
او زمان بئله بیرحرکت طرزی نه‌تما دقی صا ییلابیلروته‌ده بورا دا " حسن
نیت "دن بحث ائتله‌مک اولار .خلاصه بو تورک دیللی قوملارا یا غدیریلان
تحقیرسؤزلری وکتابلار دولوسو کین و نفرت ادبیا تی هم اونلاری یا زانلا
ـ ردا وهم ده اونلارا معروض قالان بیزلرده چوخ منفی تاثیرلریا را ـ
تمیشدیر. ایران دا مختلف قوملارین ال ـ اله وفریب مملکتی آبادلاما ق،
ومعنوی ـ مادی نظردن ساغلام بیردولت وجوده‌گتیره‌جگی یئرینه ، بیئر
قومون اوبیرلرینه اوستونلوک تا مینی ایچون میلیونلارجا انسانی‌محروم
دیلسیز و مدنیت سیز (وهامی دا ن آجی) ،" هویت‌سیز" بوراخماسی
کیمسه‌نین فا یداسینا دگیل.

بئله‌جه بیزی هویت‌سیز بوراخما ق ایسته‌ینلر تورکون دوستو اولما
ـ دیقلاری کیمی فا رسین دا دوستو دگیل لر. دئمک ،مین ایللیک
پرویا قا نداشین قوربا نلارینا گلینجه ،لاپ با شدا ،ایران ملتی‌دیر. زیرا
ایقا سی‌نین بیرقسمی معطل ومفلوج بوزا خیلان بیروجود ،معلول صا یبلر ،
ایرهلی گئده بیلمز ، جور ـ به ـ جور خسته‌لیک‌لره مبتلا اولور ،خلاصه
صاغلام بیر وارلیق صا ییلما ز .بومتما دی پرویا قا ندا بیزآذربا یجانلیلا
ـ ری دا لیدا ، و اکثرا " افراطلا ـ تفریط آرا سیندا ،اعتدالدان اوزاق
قالما میزا سبب اولموشدور . هویتمیزه واقف اولان شعورلو آیدینلاریمیز
بوتون آنرژی لرینی مسلم وطبیعی حق لرینی آختا رما ق دا صرف ائتله‌مگه
مجبور قالیرلار ." سهند "ین تصویر ائتدیگی بو منظره قا رشیسیندا بیر
آیدین انسان با شقا نه ائتله‌بیلر :

طا لعیمه سن با خ
دوشونجه‌لریم یا سا ق
دویغولاریم یا سا ق
کئچمیشدن سوز آچما غیم یا سا ق

گله‌جگیمدن دانیشماغیم یاساق
آتا ـ بابامین آدین چکمه‌گیم یاساق
آنامدان آد آپارماغیم یاساق
... بیلیرسن
آنادان دوغاندا بئله
اؤزوم بیلمه‌یه ـ بیلمه‌یه
دیل آچیب دانیشدیغیم دیلده
دانیشماغیم دا یاساقلانمیش ـ یاساق ! (۱۰)

اؤز هویتلرینه واقف اولمایان " آیدین "لار ایسه مین ایلیک پروپاقاندانین ان یازیق قوربانلاری دیرلار. اونلار اؤز چؤره‌کلرینی اؤزگه سفره‌سینده یئیه‌ن بئشوالاردیر. اونلارین بئیین‌لری کاملا "یویولموش" اثله‌کی، اونلارفارسلاشمانی، آرتیق حیات ایده‌آلی صاییرلار، اونلارین فکرینه‌گؤره : ده‌ده‌دن بابادان فارس ایمیشلر، اما موغوللار اونلاری تورک ائله‌ییب (لکن، عجبا، نه‌دن موغوللار اونلاری موغول ائتمه ـ دی ده تورک ائتدی !) . اونلار قیزلارینی بکه‌نمه‌ین پاسلی پیچاقلارـ دیلار، اونلار اؤز اوشاقلاریله فارسجا دانیشارلار، اؤز آتالارینی‌گؤره ـ نده اوتانارلار، آتالارینی دانارلار و ائل اوبالارینی تانیمازلار و یانیندا‌کی‌لاردان صوروشورلار : "این دینگه، دینگه‌ها چه‌چیز است ؟" (۱۱)

حالبوکی، صاغلام آدام، دوغرو دوزگون فکرصاحبی و هویت‌سیزلیک آزارینا دوشمه‌میشلر اؤزگه جور دوشونرلر، بیرنئچه مثال :

پالوچی هوروات "G. Paloczy Horvath" دونن کؤله ایدیک، بوگون خلق !" آدلی اثرینده، کؤله‌لیک دوورونده مجار کندلی ـ سی‌نین نئجه ازیلدیگینی، انسانلیق شرفی ایله اؤز احترامی دا داخل، هرشئیینی نئجه ایتیردیگینی، تفرعاتی ایله اوزون، اوزون آنلادیر.

تکرارلادیغی بیرسؤز وار : " کندلی‌لر اؤز مجار دیللرینی قورودو ـ لار، بوتون انسانلیقلارینی، منلیک لرینی، هرشئی‌لرینی بودیلینا یچینده ساخلادیلار، هرجور مغلوبیته اوغرادیلار، لکن دیللرینی بوراخمادیلار".

بو، اونلارین یاشاییش طرزلری‌نین، اینانملاری‌نین، منلیک لری‌نین انسانلیقلاری‌نین سارسیلمایان بیر بوتون شکلینده آبیده‌له‌شدیگی بیره وارلیق ایدی. مجارلار کؤله‌لیکدن قورتولدوقلاریندا، دیللری ایله بیرلیکده

بوتون وارلیقلارینی ساغلامیش اولدوقلارینی آنلادیلار

اولوموندن بیر ایل قاباق تورگئنیه‌ف آنا دیلی‌نین قدرتینی بئله قیمت‌لەندیریر: " ای بؤیوک، قدرتلی آنا دیلیم، لاپ مایوس اولدوغومدا، یدیین جه دوشوندوگومده، گله‌جکدن امیدسیزله‌ندیگیمده، وطنیمیـــــــن استقبالینی قارا ــ قارا تصور ائله‌دیگیمده سن منیم بیرجیک تسلی و پگانه دایاغیمسان .. . بئله‌بیر دیلین بؤیوک‌بیر ملته وئریلمه‌دیگینه اینانماق ممکن دگیل " (تورگئنیه‌ف، فرانسیزجا " حکایه‌لر و منثـــور شعرلر، ایلک عشق " کلاسیک جیب کتابلاری، نمره ۴۹۷، صحیفه ۲۷۲).

" داریـنا کؤرپوسو" نده" ای وو آندریچ " *ivo Andriç* جریتی " کؤرپو باشیندا، توتولماق قورخوسو اولمادان، سیرب دیلینده ماهنی اوخویا بیلمک " کیمی گؤسته‌ریر، چونکی سیرب دیلینده ماهنی اوخویا بیلمک، سیرب‌اولاراق وار اولماق دیر...

بوگون بوتون دونیانین قوملاری دیللرینی تمیز و خالص‌له‌شدیره ــ رک منلیک لرینی داها دریندن دویماغا چالیشمیرلارمی؟ عربلره، آلما ــ نلارا، فین لره، مجارلارا . . .یاخین، حتی فرانسیزلاردا بوجریانا، ایستر ــ ایسته‌مز گیرمیشلر (۱۱).

بیزده اؤزوموزو دیلیمیزده آختاریق، دیلیمیزین گؤزه‌للیگینی، وسعتینی، قدرتینی، امکانلارینی آنلاماقلا و باشقالارینی باشاسالماقلا بو ایش‌باش توتار.

ادبی دیلیمیزی اؤگره‌نک، دیلیمیزده "بئسواد" اولماقدان، اؤزوموزو قورتاراق. ودیلیمیزا وستونده چالیشاق، بؤیوک بیرشانس اثـــــری اولاراق بوایش چوخ صلاحیتلی عالملر طرفیندن، ازجمله شمالی آذربایجاندا گؤرولموش و گؤرولمکده‌دیر، هئچ اولماسا اونلارین یازا تدیقـــلاری تدقیق و آختاریشلارینی اوخویاق و هرکسین استفاده‌سی ایچون اؤزخطمیز کؤچوره‌ک، یاددان چیخارماپاق کی:

بیزده، هرقوم کیمی، اؤز دیلیمیزده دانیشدیقجا، واریق! بیزده بو سؤزه فکیر وئره‌ک:

ظالمیـــــله باریشمایاندان قورخ،
اؤز دیلینده دانیشمایاندان قورخ!

(صـــــون)

قیـــدلر قالانی (۸۲) صحیفه‌ده

آذربایجان ادبیات تاریخینه‌بیرباخیش

(۲۰)

یازان: دکتر جواد هیئت

معاصردؤوره‌ده‌ادبیات (۵۳– ۱۹۴۵)

: محاربه‌دن سونراکی ایللرده شوروی خلقلری حزب کمونیست رهبرلیگی ایله ، محاربه‌نین وورددوغو زیانلاری آرادان قالدیرماق ،صنایع ، کندا قتصادیاتی ، علم وتکنیک ساحه‌سینده‌یئنی – یئنی نائلیتلر الده ائتمک ایچون جدی تدبیرلره باش ووردی .

بودؤوره‌ده‌شوروی اتفاقینین بین‌المللی نفوذی آرتیر ، ودنیادا صلح ودموکراسی اوغروندا مبارزه گنیشله‌نیردی . بئله‌بیرشرائط ده شوروی ادبیاتی‌نین وظیفه‌لری آرتیر وبؤیوک اهمیت کسب ائدیردی . ادبیات ، محاربه‌دؤوروشون قهرمانلارینی ،سونراکی ایللرده‌خلقین فداکار امگینی بدیعی اثرلرده‌گؤسترمه‌لی ، آدآملاری سوویئت وطن – پرورلیگی ،پرولئتار بین‌المللچیلیگی مفکوره‌ده تربیه ائتمه‌لی امپریالیزمی افشاء وصلح اوغروندا مبارزه‌نی داها گنیشلندیرمه‌لی ایدی .

بووظیفه‌لری یئرینه‌گتیرمک ایچون پارتیا مرکزی کمیته‌سی ایکی قرار قبول ائتمیشدیره بوقرارلارا گؤره‌شوروی ادبیاتی ومطبوعاتیندا ایدئیاسیزلیق وغیرسیاسیلیک کیمی حاللارا یئر وئریلمه‌ملـــی ، ادبیات ، شوروی خلقینی دوزگون تربیه ائتمک ،چتینلیک دن‌قورخمایان و اؤزایشینه اینانان گنجلریئتیشدیرمک ساحه‌سینده پارتیا ودؤلته یاخیندان یاردیم ائتمه‌لیدیر .

شعر :محاربه‌دن سونراکی ایللرده‌بیرصیرا ، ده‌گرلی شعرلر یازیلدی . صمد وورغونون" زنجی‌نین آرزولاری" ،"زمانین بایراقداری" " مغان " "آی گون" ، رسول رضانین" لنین " پوئمالاری ، سلیمان رستمین"ایکی

ساحل" ،محمدراحمین "لنینگراد گؤیلرینده" اثرلری ، ا- جمیلین،
عثمان ساری وللی‌نین، م- دلبازی‌نین‌نگار رفیع‌بیگلی‌نین،ب وهاب-
زاده‌نین ، بالاش آذراوغلونون، وباشقالارینین لیریک شعرلری ، بو
دؤورونا همیتلی ادبی محصوللاری دیر ۰

بوشعرلرده امک موضوعومرکزی یئر توتور ۰ عثمان ساری‌وللی‌نین
"تقویمین صون ورقی" ، "من سنی سئچدیم‌کی ۰۰۰" ،ا- جمیلین" تمل
داشلاری" ، "مینگه‌چئویر اولدوزلاری" ،بالاش آذراوغلونون" مینگه
چئویر" شعرلریندن توتموش صمدوورغونون"مغان" منظومه‌سینه‌دک بیر
چوخ لیریک واپیک اثرلرده امک ، یئنی شهر وکندلرین والکتریک
ایستگاه‌لارینین قورولماسی ، امک آداملارینین قهرمانلیغی تصویر
اولونور ۰

وطنین آبادلاشماسی وگؤزل لشمه‌سی موضوعو بوتون دنیانین دگیشمه-
سی وخلقلرین آزاد اولماسی فکریله بیرلشیر ۰ شاعرلرین وطن پرورلیک
وانسان پرورلیک دویغولاری بین الملل مقیاسدا سسله‌نیرو دنیا
جهانگیرلرینین ظلم، محاربه ومستملکه‌چیلیک سیاستی علیهنه مبارزه
سینه قوشولور ۰

نثر :محاربه‌دن صونراکی ایللرده یازیچیلار بیرصیرا رومان :
(ابوالحسن "دوستلوق قالاسی" ، م ۰ س اوردوبادی" قیلینج" ،میرزه
ابراهیموف " گله‌جک گون " علی ولی‌اوف "چیچکلیک" ثابت رحمان
" نینا ") یازدیلار ۰ میرجلال ،صادق وباشقالاری بیرچوخ حکایه‌لر
نشر ائتدیلر ۰ بواثرلرین بعضی‌لرینده (دوستلوق قالاسی واوزاق
ساحل لرده) بؤیوک وطن محاربه‌سی موضوعو دوام ائتمیشدیر ۰

ای ۰ قاسم‌اوف و ح ۰ سیدبیگلی‌نین(اوزاق ساحللرده) (۱۹۵۳)
پووستینده سووئت اتفاقی‌قهرمانی مهدی حسین‌زاده‌نین محاربه
زمانی گؤستردیگی رشادتدن ،آلمانلارا قارشی مبارزه‌ده بؤیوک فدا-
کارلیق وقهرمانلیغیندان بحث ائدیلمیشدیر ۰ مختلف ملتلردن عبارت
اولان پارتیزانلار آراسیندا میخایلوف آدیله مشهور اولان مهدی
وطن پرور سووئت گنجلریندن دیر ۰ پووئستده اونون یوکسک فضیلت

وخصوصیتلری تصویر ائدیلمیشدیر .
ابوالحسنین یازدیغی "دوستلوق قالاسی" رومانیندا آذربایجان دؤیوشچولری‌نین‌محاربه‌ده‌برکیمه‌سی وغلبه اوغروندا مبارزه‌لری ، اساس یئر توتور . دؤرد جلددن عبارت اولان "دوستلوق قالاسی" رومانیندا آذربایجان خلقی‌نین آرخاداکی فداکار ایگیت‌دن،جبهه ایله‌آرخانین ارتباطیندان ،معنوی بیرلیک‌دن بحث اولونور .
رومان، سئواسدوپول مدافعه‌سی اساس توتولاراق یازیلمیش ودشمنه قارشی سارسیلماز قالا اولان شوروی خلقلری‌نین بیرلیگی وبین ـ الملل چیلیک مفکوره‌سی مدافعه ائدیلمیشدیر .
دراماتورگیا : محاربه‌دن سونرا ، انور محمدخانلی‌نین"شرقین‌سحری" نمایشنامه‌سی مهم یئر توتور . آذربایجاندا ، شوروی حاکمیتی اوغروندا مبارزه‌نین‌قیزغین دؤورونو (۲۰ـ ۱۹۱۹) تصویر ائده‌ن بو اثرده ملتچی منورلری ، ونفت‌صاحبکارلاری افشاء و باکو فعله‌لری نین سوسیالیست انقلابینا کؤمگی وکیروفون انقلابی فعالیت‌لری تصویر ائدیلمیشدیر .
محاربه‌دن سونرا ، قوروجولوق ایشلری(نفت‌صنایعی وکولخوز) ای ، قاسموفون" خزراوزه‌رینده شفق" ای ، افندیوفون" ایشیقلی یوللار" " باهار صولاری " ، س . رحمانین" آیدینلیق "وباشقااثرلرده اؤز عکسینی تاپمیشدیر .
ادبی تنقید . بدیعی ادبیاتین انکشافیندا ادبی تنقیدین رولو بؤیوکدور . ادبی تنقید ،مارکسیزم ـ لنینیسم انقلابی نظریه‌سینه و حزبینؤ ادبیات ساحه‌سینده‌کی سیاستینه دایاناراق ادبیاتین رشد تصویر اولونماسینا ، بدیعی یارادیجیلیغین خیاتلا ، دؤورموزون اساس مسئله‌لریله یاخینداں باغلی اولماسینا فکروقریر . ادبی تنقید بدیعی اثرلرین کامللیگینه ،صنعتکارلیقلا یازیلماسینا ،آیدین وگؤزل دیلده‌چیخماسینا کؤمک ائدیر .
ادبی تنقیدساحه‌سینده اوزون ایللردن‌بری محمدعارف ، وم.ه جعفروف منتظم‌،ووئریملی فعالیت‌گوسترییب ،بیرصیرا مقاله‌لروکتابلاریازمیشلار .

محمدعارف داداش زاده بیرچوخ ادبی مسئله‌لر وگؤرکملی یازیچیلارین یارادیجیلیغینا عائدمقاله‌لر یازمیش ، "ح ـ جبارلی‌نین یارادیجی ـ لیق یولو"، "صمدوورغونون دراماتورگیاسی "آدلی مونوگرافی‌لرنشر ائتمیشدیر. محمدجعفرجعفراوف کلاسیک ادبیاتا حصرائتدیگی اثرلرله برابر، معاصرآذربایجان ادبیاتی حقینده علمی ـ تنقیدی اثرلر یازمیشدیر. اونون "حسین جاوید"، "آذربایجان ادبیاتیندا روما نتیزم" آدلی مونوگرافی‌لری چوخ جالب دیر .

ادبیات ۷۰ ـ ۱۹۵۴ اینجی ایللرده

بودوورده سوسیالیزم ایله کاپیتالیزم آراسیندا کی‌مبارزه دنیا اؤلچوسونده (مقیاسیندا) چوخ کسگینلشمیش، وسووئت ای.ه.ک.پ نین ۲۲ نجی قوروولتاییندا (۱) ، قبول اولونان پارتیا پروگرامیندا ادبیات واینجه صنعتین یوکسه‌لن رولو قیدا ولنموشدور . پروگرامدا ، بئله گؤستریلیر :

" ادبیات واینجه صنعتین انکشافیندا یاشلیجا خط ، خلقین حیاتی‌ایله ارتباطی محکملندیرمک سوسیالیست حیاتی‌نین زنگینلیگینی و مختلف لیگینی ، دوغرو ویوکسک بدیعی‌لیکله عکس ائتدیرمکدن ، یئنی اصیل کومونیست صنعتلرین الهاملاوپارلاق صورتده تصویرائتمکدن ، جمعیتین ایره‌لیله ییشینه مانع اولان نه وارسا ، هامیسینی افشاء ائتمک دن عبارتدیر ."

۱۹۵۴ ون صون آییندا ۲۰ ایل فاصله‌دن صونرا مسکودا شوروی یازیچیلاری‌نین عموم اتفاق قوروولتایی آچیلدی . ایکیرمی ایللیک ادبی فعالیته‌یکون ووران (توپلوحالدا گؤزدن کئچیره‌ن) قوروولتایدا بیرصیرا معروضه‌لر (گزارشلر) وئریلدی . اوجمله‌دن صمدوورغون "سووئت پوئزیاسی حقینده" چیخیش ائتدی . قوروولتایدا شوروی ادبیاتی‌نین نائلیتلری ، گؤستریلدی وقارشی‌دا دوران وظیفه‌لر مذاکره اولوندو .

(حزب کومونیست ۱۹۵۶ داچاغیریلان ایگیرمی‌نجی قوروولتایی استالینین شخصیتینه پرستش قالیقلارینی (۲) آرادان قالدیرماق ایچون جدی تدبیرلرآلدی . معلوم اولدوغوکیمی ، استالینین شخصیتینه پرستش نتیجه‌سینده یازیچیلارین حیات حقیقیتینی‌جسارتله

---

۱ ـ کنگره ۲ ـ بقایا

آچیب گؤسترمه سینه گنیش امکان وئریلمه دی . بونا گؤره ده بعضی اثرلرده، حیات بیرطرفلی تصویرا ولوشور، وبا زیچیلارچتینلیکلرین اوستوندن کئچیر، بئنی جمعیت اوغروندا مبارزه‌نی یونگول وآسان بیرشئی کیمی تصویرا ئدیردیلر . بدیعی اثرلرده "کونفلیکت سیزلیک"[1] آدلانان نقصان عمله گلمیشدی .

سووئت ای . ک . پ نین ایگیرمینجی قورولتایی شخصیته پرستش نتیجه لرینی آرادان قالدیرماقلا، یازیچیلاریمیزین یارادیجیلیق امکانلارینی گنیشلندیردی .(۲)

شخصیته پرستش زمانی، گناهسیزاولاراق محوائدیلمیش بیرصیرا گؤرکملی یازیچیلارا براٰئت وئریلدی واثرلری چاپ اولماغا باشلاندی .(۳)

آذربایجان سووئت ادبیاتی معاصردؤورده مضمون وشکل رنگارنگلیگی، اجتماعی حیاتلامحکم باغلیلیغی وهومانیزم (انسان پرور) فکرلرین قوتلنمه سیله فرقله نیر . بوادبیاتین اساس موضوعلارینی کومونیست امگی، خلقین قهرمانلیغی، بوتون دنیا صلح ودموکراسی‌نین مدافعه‌سی تشکیل ائدیر .

شعر

ب . معاصردؤورون شعرینده زمانه میزین آداملاری‌نین داخلی عالمینه ومعنوی زنگینلیگینه دقت آرتمیشدیر . بؤیوک شاعرلرین بیرچوخ شعرلرینده انسان مسئله لری و اونون گؤزل آرزولاری، دوشونجه لری مرکزی یئر توتور . بیرصیرا، لیریک - اپیک اثرلرده شاعرلرکئچمیشدن ومعاصرحیاتدان آلدیقلاری موضوعلاری عمومی لشدیرمه یولوایله جانلاندیریب، بعضاً بدیعی صورتین حقیقی سیماسینی ترسیم ائتمگه (م . راحمین سایات نوا منظومه‌سی)، بعضاً ده قهرمانلارین حقینده اؤز تاثروانطباعلارینی افاده ائتمگه چالیشمیشلار. (نبی خضری نین "گونشین باجیسی" اثری وبالاش آذراوغلونون "ائله اوغول ایستر - بیر وطن" شعری کیمی)

---

۱ - کشمکش سیزلیک ۲ - ۳ - ادبیات (۱۰). م. عارف وپ خلیل اوف : معارف نشریاتی . باکی ۱۹۷۲

ائله اوغول ایسته‌یبروطن
دیشیله‌زنجیری قیرا‌بیلسین ،
سونگوقا باغیندا
سینه‌سیله دورا بیلسین
بیرالی اصفهان‌دا اولسون ،
بیری مهاباددا
نئجه گؤرکمده
نئجه آددا
ملتی توپلایا بیلسین
بیر‌یا‌یراق آلتیندا (۱) .

معاصرشعرین موضوع‌رنگا رنگ لیگی،شکیل‌مختلف لیگی‌نه سبب اولموش و شاعرلرکلاسیک شعرشکیل‌لریله‌برابر ،یئنی فورمالارآختارمیشلار،یئنی فورمالاری، مختلف مضمونلاری داها یاخشی افاده ائدیب ،اوخوجولارین ایسته‌تیک ذوقونو داها چوخ تأمین وتتمین (راضی سالماق) ائتمک ایچون ایشلتمیشلر .

نثر –

معاصردؤورده‌نثرده ، چوخ سرعتله انکشاف ائتدی لاکن نثرده مطلبی اوزالتماق کیمی بعضی نقصانلارتمامیله اورتادان قالدیریلما میشدیر .

نثرائرلرینین بیرقسمی انقلابی کئچمیشه ، آذربایجاندا شوروی حاکمیتی‌نی قورماق ومحکملندیرمک ایچون گئدن مبارزه‌لره‌حصر ائدیلمیشدیر.(علمان ایلکی‌نین (موسا یوفون) " شمال کولگی علی ولی‌یوفون" بوداغین خاطره‌لری" رومانلاری‌کیمی)

معاربه‌دؤوروتون‌حادثه‌لری هله‌ده‌یازیچیلارین ائرلرینده عکس ائتدیریلمیشدیر (س ،ولی‌اوفون "مباحثه‌لی شهر" ، قدیرزاده‌نین "بورادا ،انسان یاشا میشدیر" ج ،عباس زاده‌نین" اودرین‌وتا بیندا" و "گئزال " ائرلرینده شوروی آدا ملارینین وطن پرورلیگینه خصوصی یئر وئریلمیشدیر .

دراماتورگیا .

تمایشنامه‌یازانلار ،موضوع رنگارنگ لیگیله برابر صنعتکارلیق یا خیمیندان‌دا معین موفقیتلر الده ائتمیشلر . ایچی‌

لرین چتین امگی ،خصوصاً نفتچیلرین حیاتی ،ای.قاسموف وح ۰ سیدبیگلی
نین "دنیزجسورلاری سئویر" (۱۹۵۴)، ج۰ه مجنون بیگ اوفون "ایلیچ بوختا ـ
سی" (۱۹۵۳) وای ۰ه قاسموفون" انسان مسکن صالیر" (۱۹۶۴) نمایشنامه لرینده
آیدین شکیلده ترسیم ائدیلمیشدیر ۰ بو اثرلرده آدملارین یالنیز ایشی
دگیل، معنوی عالمی، اجتماعی گؤروش و آرزولاریدا تصویر ائدیلمیشدیر ۰
انور ۰ محمدخانلی‌نین" شیروان گؤزه‌لی" (۱۹۵۷) ،ثابت ۰ رحمانین علی
قلی اثوله نیر" (۱۹۶۱) و "یالان" (۱۹۶۵) کومئدی لرینده بدجنس و نااهل
آداملارین پیس عمللری ونقصانلاری گولوش هدفینه چئوریلیر ۰
"شیروان گؤزه‌لی" کومئدی سینده علمی موضوعلار موضینه اهمیت سیز ـ
مسئله لرله مشغول اولان عملی یشلرده طرفسیز اولما یان پرنسیپ سیز عالم
لر، تنقیدا ولونورلار ۰ معاصر دؤوروُن نمایشنامه لرینده قهرمانلیق
موتیولریندن چوخ، معیشت ، اخلاق موتیولرینه یئر وئریلمیشدیر ۰
الیاس ۰ افندیوفون" سن همیشه منیم‌سن" (۱۹۶۴) ،"اوتودا بیلمه رەم" ۱۹۶۸
و" محوا ولموش گونده لیکلر" (۱) (۱۹۶۹)، قربا نوفون "سنسیز" (۱۹۶۷)، و
بختیار وهابزاده‌نین "ایکینجی‌سن" (۱۹۶۹) نمایشنامه لری فکرو بدیعی
خصوصیتلری اعتبا ریله بیرـ بیرینه یاخین اولوب ،اونلاردا ، معنوی
گؤزل لیک ، انسانین داخلی عالمی‌نین تمیزلیکی وصافلیغی ترنم
اولونور ۰ قاراقوه‌لر وچیرکین احتراصلارنه قدرتهلکه لی اولسادا ، ـ
انسان اؤزمعنویتیله اونلارا غالب گلیر ۰
سوسیالیست رئالیزمی اساسیندا انکشاف ائدیب قوتله‌نن چوخ ملتلی
شوروی ادبیاتی بؤیوک تربیه وی تأثیرقدرتینه مالک دیر ۰ بو ادبیات
امپریالیزمه قارشی آردیجیل مبارزه آپاریر ۰ دنیا صلحون قورونماسینا
وخلقلر دوستلوغونون محکملنمه سینه خدمت ائدیر ۰ (۲)
رسول رضا ۰ رسول رضا ،شوروی آذربایجانی‌نین گؤرکملی شاعرلریندن
دیر ۰ اونون شعرلری‌نین موضوعونو معاصرحیات ،شوروی جامعه سینین
تاثلیتلری ،ملّی کیفیتلر، بشری مضمون وبین الملل موتیولرتشکیل
ائتمکده دیر ۰ رسول ابراهیم اوغلو رضایوف ۱۹۱۰ دا ،"گؤی چای" دا آنا ـ
دان اولموشدور ۰ ایلک و اورتا تحصیلینی گؤی چایدا آلدیقدان صونرا ،

---

۱ ـ تقویملر ۰ ۲ـ ادبیات (۱۰) م ۰ عارف وخلیلوفه معارف نشریاتی ۱۹۷۲
ایلی ۰

مسکوودا عالی‌مکتبی بیتیرمیشدیر ۰ ۱۹۳۰ داباکی‌یاگلیب "گنج ایشچی"
(ایندی‌کی "آذربایجان گنجلری") غزئتی تحریریه‌سینده‌چالیشمیشدیر ۰
۱۹۳۴ ده "چاپئی" آدلی‌شعرمجموعه‌سینی ، ۱۹۳۵ده "قانادلار" آدلی شعر
کتابیتی ، ۱۹۳۸ده "پیونئرین مکتوبو" (۱) ۰ ۱۹۳۹دا "خیار" کتابلارینی
چاپ ائتمیشدیر ۰
ایکینجی دنیا محاربه‌سینده رسول‌رضا جبهه‌یه‌گئتدی ووطنپرورلیک وقهرمان ـ
لیق تبلیغ ائدن‌شعرلریازدی ، جبهه وآرخاداچالیشان آدام‌لارین فداکار ـ
لیغی‌نی گؤسته‌رن "پیشی" وفا " یاراتدی ۰ اونون "اؤلمزقهرمانلار" ،و
"وطن" ، "بختیار" ۱۹۴۲، "غضب ومحبّت" ، "انتقام،انتقام!" و"لئیتنانت"(۲)
یاپرامین گونده‌لیگیندن" (۱۹۴۳) آدلی کتابلاریندا دؤیوشن وچتینلیکلره
دؤزه‌ن خلقین احوال ـ روحیه‌سی عکس ائتمیشدیر ۰
رسول رضا اوّلا "کریمه" جبهه‌سینه‌حربی مخبرکیمی گئتمیش ،سونرا ایران
آذربایجانینا گلمیش وجنوبلو قارداشلاری حقینده بیرصیرا اثرلریازمیشدیر ۰
"لنین" منظومه‌سی ،رسول رضانین ان پارلاق ادبی اثرلریندن دیر ۰بومنظومه
ده‌شاعر شیرین ،وشاعرانه‌قلمیله‌لنینین سیماسینی دنیا ، وبشری مقیاسدا
همده‌توده‌ای نهضتلرآراسیندا ترسیم‌ائتمیشدیر : لنین، خلقه‌دایاندیغی
ایچون‌قوّتلی‌دیر ونوتون قوّتینی کوموتیسم‌ایده‌لرینی تطبیق ائتمک ایچون
ایستیفاده‌ائتمیشدیر ۰ او ، خلقین گؤزو ، عقل سلیمی ،وقلبی یئرینده‌دیرکی‌دائما
محبّت وخرارتله‌چارپیر ۰ او ، انسانلارین ان بؤیوک ایده‌آلی ،یعنی‌آزادلیغی
دنیاده‌تحقق ائدیرمیش واونا‌چاتماغین یولونو زحمتکش انسانلارا گؤسترمیشدیر ۰
بومنظومه ، شوروی‌آذربایجان شعری‌نین شاه‌اثرلریندن دیروبیرنئچه دیله
ترجمه‌ائدیلمیش واستالین مکافاتینی (جایزه) قازانمیشدیر ۰
محاربه‌دن سونرا ،شاعرین یارادیجیلیغی داها وئریملی (محصولدار) اولدو
وفعالیت ساحه‌سی داهاگئنیشلندی ۰ او ، هم‌آذربایجان ، همده شوروی یازیچی
لاری اتفاقی‌نین اداره‌هیئتینه ، شوروی صلح‌مدافعه‌کمیته‌سی‌نین ریاست‌هیئتنه
آذربایجان خارجی اؤلکه‌لرمدنی علاقه‌جمعیتی‌نین اداره هیئتنه‌عضوسئچیلدی ،
وحالاّ آذربایجان سووئت آنسیکلوپئدیاسی باش‌رداکتورودور ۰ رسول رضا ،
سووئت‌نمایندده هیئتلریله دیگر اؤلکه‌لره ،یاخین شرق واوروپایا گئتمیشدیر
محاربه‌دن سونرا ،نشرا ولونان کتابلاری بونلاردیر ؛"لنین" (۱۹۵۰) ، " ـــ

ـــــــــــــــــ

۱ ـ پیشاهنگ ، ایزجی ۲ ـ ستوان

" گونشین صورا غیندا " (۱۹۵۲)، "گوٌنول صسلری" (۱۹۵۴)، "سئچیلمیش اثرلری" ایکی جلدده (۱۹۵۵)، "پنجره‌مه‌دوشن ایشیق" (۱۹۵۲)، " دویغولار، دوشونجه‌لر" (۱۹۶۴)، " دوٌزوم" (۱۹۶۵)، "وقت و ار ایکن" (۱۹۷۰) وساٸره ٠

رسول رضانین ترجمه‌لرینده چوخ جالب وقیمتلی‌دیر ٠ او، نظامی‌نین" خسرو شیرین"منظومه‌سینی، روس کلاسیک لریندن پوشکینین" قراف‌نولقی"، "پولتاوا"، لئرمونتوفون"دشمون" ، "ماسکارا" ، اوکراینانین انقلابچی‌شاعری‌شئوچنکو‌نون "مزدورقادین" ، " قایدا ماکلار" اثرلرینی دیلیمیزه‌ترجمه ائتمیش دیر٠ ماپاکوفسکی‌نین آذربایجان تورکجه‌سینده بوراخیلمیش "سئچیلمیش اثرلری"-نده‌کی اون منظومه‌واکثرشعرلرین ترجمه‌سی ده‌رسول رضا یا عاٸددیر ٠

محاربه‌ایللرینده شاعرین قلمی سونگویه چئوریلدی وشعرلری محبت وغضبدن یوغرولموش نغمه‌یه دوٌندو ٠ شاعر، وطنین ایگیت اوغلو وقیزلارینی، صبرلی وتمکینلی آتا - آنالاری آلقیشلاییر ، فاشیست جلادلارینی ایسه نفرتله قامچیلا-ییردی:

اویئرده‌کی سرین صولارچاغلایاردی دوپدورو ،
اللر گوٌردوم کوله دوٌنموش، چایلار گوٌردوم قوپقورو ٠
قوجا گوٌردوم اکیلمیشدی سینه‌سینه آغ باشی ،
باجی گوٌردوم، یئرده دیری باسدیریلمیش قارداشی ٠
آنا گوٌردوم بیرگئجه‌ده قارا ساچی آغارمیش ،
گوٌیدن صوردوم (۱): یای گونونده بولود دان قار یاغارمیش ؟
گوٌیلردئدی :بو، قاردگیل ، جنایتین باری دیر ٠٠٠

رسول رضا ، انتقام حسّی‌ایله‌جبهه‌یه‌آتیلان ایگیدلرین صورتینی یارادیر، - اونلارین فداکارلیغینی غرورلا ترنّم ائدیر وهلاک اولان قهرمانلارا یاس‌توتور د "بختیار" آدلی مشهورشعری بونون ان پارلاق نمونه‌سیدیر ٠ بوشعرین قهرمانی اون بیرنفردشمنله اوز- اوزه‌گلیب اونلاری محوائدیر، ال به‌یاخا اولدوقلو ضابطین(ائسر) بوغازینی دیشلریله‌گمیریب، اوٌزوده‌هلاک اولان‌بیر دوٌیوشچو دور ٠ شاعر، اونو (قارداشیم) دئیه‌یاد ائدیر وصانکی اونونلا برابرمیشکیمی اونا خطاب ائدیر:

کولک قاری سپه‌لر، بختیار !
آغ کفینه‌ر تپه‌لر، بختیار !

---

۱ - صوروشدوم

گئجه قارا ،یول اوزاق ، قارداشیم
گؤیلر بولود،چؤل دوزآغ ، قارداشیم !
کمان چالان کیمدیر او، بختیار ؟
کولک می، یاسیم‌دیر او، بختیار ؟

صون ایکی‌مصراعی مؤلف اوچونجو بندده تکرار ائدیر ،لاکن بورادا ،کولگین سسینی هلاک اولموش قهرمان حقّینده نغمه‌یه بنزه‌دیر .

غالیب نغمه‌سیله‌دیر ، — قارداشیم
غالبیّت نغمه‌دیر ، — قارداشیم

شاعر وطن یولوندا جانیندان کئچنلرین اؤلمزلیگینی، بیر نغمه‌یه دؤنوب ، ابدی یاشایاجاقلارینی افاده ائدیر وشعری منّتدارلیق (سپاس) وایفا ملا صونا یئتیریر :

سن، قورودون (حفظ ائتدین) وطنی ، — بختیار !
وطن اونوتماز سنی ، — بختیار !
یوندان صونرا فخرایله آنالار
گؤرپه‌سینه آد قویار :بختیار .

"وفا" پیئسینده جبهه‌حیاتینی ودؤیوشچولری گؤستردیگی کیمی، آرخانین جبهه‌یه کؤمگی‌نی‌ده جانلی صورتلر واسطه‌سیله ترسیم ائتمیشدیر .

رسول رضا ،اثرلرینده اوبژکتیو ، انسانی داها دریندن عکس ائتدیریر . او، "بیرگون ده انسان عمرودور" شعرینده (۱۹۶۱) رایکوم (ایالت) کاتبی‌نین بیرگونلوک فعالیتی‌نی ودوشونجه‌لرینی قلمه آلیر . بورادا ،کندین معاصر انکشافی ، قارشیا چیخان چتینلیکلری ده عکس ائتدیرمیش . رایکوم کاتبی زهبرلیک ائتدیگی آداملارا یچریسینده یاخشیلار وپیسلره راست گلدیگی کیمی ، تابع اولدوغو یوکسک وظیفه‌لی انسانلارین بعضی‌سیندن قایغی‌کشلیک ومهربانلیق گؤرور بعضی‌سینین ده صویوقلوق وبوروکراتلیغینا شاهد اولور وبونا دؤزمور .

رسول رضانین محاربه‌دن صونراکی یارادیجیلیغیندا ، هم گوجلو ترنّمون ، شاهدی اولوروق ،هم‌ده کسگین ساتیرانین . او ،صابر ساتیراسی منعنه‌لرینه احتیاج دویدوغونو قیدائدیر واونلاردان فایدالانیر . شعرلرینی" صابرسایاغ اولسایدی" باشلیغی آلتیندا وئرمکله دئمک ایسته‌ییرکی صابرین" هپ‌نند" لرینه خاص اولان خاصیّتلر ،محدودیاخیشلار، بعضی آداملاردا ایندی‌ده یاشاییر واونلارا ، گولمک لازم‌دیر .

بین الملل موضوعلاردا یازدیغی شعرلرینده یئرا وزونده کی تضادلاری آچماغا چالیشیر. او، عموما انسان طالعی و مقدراتی وسعادتی، دوستلوق و الفت باره سینده دوشونور، محاربه‌لرده کوتله‌وی قیرقین سلاحی نین تؤره‌تدیگی فاجعه‌لردن کدرله‌نیر. بؤیوک علمی کشفلر، اوندا انسان قدرتینه اینام و غرورحسی اویادیر لاکن بو کشفلردن تخریبات و حرب مقصدیله استفاده ائدنلرین آزغینلیغی اونو غضبلندیریر.

میرزه ابراهیم اوف

میرزه ابراهیم اوف گؤرکملی نثر و تماشانامه‌نویس دیر. اونون بعضی رومانلاری بیر چوخ دیللره ترجمه اولوناراق اونا بؤیوک شهرت قازاندیرمیشدیر. او، عینی زماندا بؤیوک دولت خادمی دیر و بین الملل آزادلیق حرکاتینی دستکلیین (پشتیبانی) یوکسک مفکوره‌لی اجتماعی یازیچی دیر. میرزه اژدراوغلو ابراهیموف ۱۹۱۶ ده ایران آذربایجانی نین اثوه کندینده (سراب محالی) آنادان اولموشدور. یوخسول بیرعائله‌یه منسوب اولان میرزه نین آتاسی و باجیسی ۱۹۱۸ ده اؤلموش و میرزه آتاسی و بؤیوک قارداشیله ایش ایچون باکی‌یا گئتمیشلر. میرزه بیر مدت سونرا اونلاری ایتیرمیش و غربتده دایی‌سی نین حمایه سینه صیغینمیش و بالاخره یادلارقاپی‌سیندا نوکرچیلیک ائتمیشدیر. سوویت حاکمیتی دؤورونده پولسوز مکتبلر آچیلدیغی زامان اؤلجه فابریک ـ زاوود (کارخانه) مکتبینده سونرا نفت صنایعی تکنیکوموندا اوخوموشدور. میرزه ابراهیموف تحصیلینه دوام ائتدیگی صیرادا، بدیعی یارادیجیلیقلا مشغول اولموش و گنج فعله‌لرین، ادبیات دره‌نگینده (انجمن) اشتراک ائتمیشدیر. او، اؤلجه شعر یازماغا باشلامیش آز سونرا حکایه یه مئیل گؤسترمیشدیر. اونون حکایه‌لری نین مضمونو، ایکی طرفلی سئوگی و صمیمی مناسبتلره دایانان یئنی و ساغلام عائله تشکیل ائدیر. حکایه‌لرینین قهرمانلاری اؤزلری نین ساده‌لیگی خیرخواهلیغی، آغیر گونون صیناقلاریندا (امتحانلار) تمکینی و دیانتی ایله مشخص اه نیرلر.

"اعتبار" حکایه سینده مؤلف، دل آرانین تمثالیندا ساده و قناعتچیل بیرقادین صورتی یاراتمیشدیر. میرزه ابراهیموف اثرلرینده نجیب آدملاری، پیس نیتلی پوزغون آدملارا قارشی قویموشدور. یاخشیلار و پیسلر، وطن پرورلر و خودپسندلر، مترقی‌لر و محافظه‌کارلار آراسیندا گئدن

مبارزه، ادبیین بوتون اثرلرینده اساس کشمکشی تشکیل ائدیر.
بو باخیمدان، مؤلفی بیر نمایشنامه یازان کیمی تانیدان "حیات" پییئسی ده (۱۹۳۵) ماراقلیدیر. حیاتدا کئچن حادثه لر جعفر جبارلی نین قهرمانی، "آلماز"ی خاطرلادیر. حیات کولخوز قوروجولوغو اوغروندا داها جسارتلی آددیملار آتیر. او، سلفی آلمازین ائله دیگی سهولری نظره آلاراق، تک باشینا ایش گؤرمور، جماعته و دسته جمعی ایشه آرخالانیر، حیات ارینی ده، اؤز آرخاسینجا چکیب آپاریر. بو اثر، تماشایا قویولدوغو زامان میرزه ابراهیموفا بؤیوک موفقیّت و شهرت قازاندیردی و اونو تآترا محکم باغلادی. او، بو اثریندن صونرا "مادرید" نمایشنامه سینی (۱۹۳۸) یازدی. بو اثرده اسپانیا کومونیستلری نین رهبرلیگینده، وطن پرورلرین فاشیزمه قارشی قهرمانلیق مبارزه سی اؤز عکسینی تاپمیشدیر. بو پیئسده اسپان قیزی "لینا" اثرین باش قهرمانی سویّه سینه چیخمیشدیر.
"محبّت" (۱۹۴۱) نمایشنامه سی نین قهرمانی دا، وطن پرور بیر قیزدیر. محبت بؤیوک وطن محاربه سی نین طلبلرینی اؤده مک (ادا ائتمک)، ایچون سلاح اختراع ائدیر. او، و نشانلیسی "یوسف" شخصی شهرتینی و راحتلیغینی گودن مایماق رهبرلره و تخریباتچی منفی دشمنلره قارشی مبارزه آپاریرلار. "محبت" محاربه دؤورونون دراماتورگیاسیندا آرخانین جبهه یه مادّی و معنوی — یاردیمینی عکس ائتدیره ن ایلک صحنه اثرلری کیمی مهم رول اوینامیشدیر.
میرزه ابراهیموف ایکینجی دنیا حربی ایللرینده سووئت اوردوسو ایله ایران آذربایجانینا گلدی و بورداکی مشاهده لری اونا زنگین موضوعلار وئردی. او، رداکتور اولدوغو "وطن یولوندا"[1] آدلی اوردو غزئتینده "ناکام محبت" پووئستیندن پارچالار چاپ ائتدیردی.
محاربه دن صونرا، ایران آذربایجانیندا باش قالدیران آزادلیق حرکاتی اونو داها چوخ مشغول ائتدی و دموکرات فرقه سی نین فعالیّتینی و فدائی — لرین مبارزه سینی گؤسترن بیر سیری حکایه لرینی یازدی (جنوب حکایه لری) ۱۹۴۸ ده "گله جک گون" رومانینی یازدی. بو اثر، ایران و ایران آذربایجانی خلقلری نین ملّی — دموکراتیک آزادلیق اوغروندا آپاردیغی مبارزه نی عکس ائتدیریر. بو رومان، مؤلفی، قدرتلی ناثر و گونون مسئله — لرینه وقتینده جواب وئرن سیاسی رومانچی کیمی تانیتدی. اثر بیر نئچه دیله ترجمه ائدیلدی و دولت مکافاتینا لایق گؤرولدو.

۱— وطن یولوندا غزئتی ۱۹۴۱ دن ۱۹۴۶ ایلینه دک تبریزده نشر ائدیلمیشدیر.

صون ایللرده میرزه‌ابراهیموف یخشی‌دن جنوب موضوعونا مراجعت ائدیب ؛ "گلابتین" (۱۹۶۵)، "خسرو روزبه" (۱۹۶۶) حکایه‌لرینی (پووئست) یازمیش ونشرساحه‌سینده ..داها بؤیوک موفقیتلرقازانمیشدیر ه
"بؤیوک دایاق" رومانی محاربه‌دن صونرا کولخوزچولارین حیات ومعیشتینی عکس ائتدیره‌ن مهم اثرلردندیر ه "پروانه" رومانیندا موضوعونو تاریخ‌دن سئچمیشدیر ه (۱۹۷۰)
مؤلف، درام تورگیا ساحه‌سینده‌ده فعالیتینه دوام ائده‌ره‌که "کندچی‌قیز" (۱۹۶۳)، "یاخشی آدام" (۱۹۶۴) کومئدیالاری و"کؤزه‌ن اوجاقلار" (۱) (۱۹۶۹) تماشاچی‌نین سینی تماشا یا قویموشدور ه
میرزه‌ابراهیموف جلیل محمدقلیزاده‌نین یارادیجیلیغینا حصرائتدیگی "بؤیوک دموکرات" آدلی قیمتلی مونوگرافی‌وادبی حرکاتین مهم‌مسئله‌لرینی آیدینلادان بیرنئچه مقاله‌لرمجموعه‌سی یازمیشدیر ه او،علملر آکادمیاسی‌نین حقیقی‌عضوی دیرومختلف وظیفه‌لرده‌چالیشمیشدیر ه اولاً، آذربایجانین معارف‌ناظری (وزیر) صونرا عالی سوویت ریاست هئیتی‌نین صدری (رئیس جمهور) اولموشدور ه او، اوزون مدت یازیچیلاراتفاقینا رهبرلیک ائتمیشدیر ه اونا ۱۹۶۱ ده "خلق یازیچیسی" فخری آدی وئریلمیش ومختلف نشان ومدال لارلا تلطیف ائدیلمیشدیر ه حال حاضرده‌نظامی آدینا ادبیات انستیتوتوندا جنوبی‌آذربایجان شعبه‌سی مدیری دیر ه صون ایللرده‌بوتون اثرلری اون جلدده "یازیچی‌نشریاتی" طرفیندن چاپ ائدیلمکده‌دیر ه
صون اولاراق، میرزه‌ابراهیموفون شعرلریندن ده‌نمونه‌ایچون وطن باره‌سینده‌یازدیغی (دیاریمدی‌منیم) آدلی‌شعرینی درج ائدیریک ؛

وطنیم‌حسنو ازلدن منی حیران ائله‌میش ،
ای گؤزه‌للر، بیلین اوتکجه نگاریمدی منیم
بیر بُته سجده‌قیلیر دنیاداهرکس ایناسین
معبدیم، سجده‌گهیم، سئوگیلی یاریمدی منیم ه

* * * *

گزمیشم چوخ دولانیب دنیانی باشدان باشا من
کئچمیشم داغ ـ دره‌دن ،ذوق وصفا بشرلردن
ایچمیشم آب حیات توریا غیمن اوستونده همن
سؤنمه‌ین نور دیله‌سن بیل کی دیاریمدی منیم

انسان اولادی آزلدن نیه‌سه مشغول اولمیش
کیمیسی سیم و زر آیستر، کیمیسی یاردیمله میش
کیمیسی دوست و صداقتلی، وفادار دیله‌میش
بیل‌کی آنجاق وطنیم دولت – واریمدی منیم

* * * *

آه‌نه تاریخ شأن و شرف‌چوخلاری گئتدی اوزاغا
یادلارا سجده‌قیلیب سالدی اوزونو آیاغا
حق، سعادت دیاری یوردومو بنزه‌ت چراغا
شیخ صنعان گوزه‌لی نازلی دیاریمدی منیم

* * * *

یارانان، بیرگون اولور، عارف اولانلار آنلار
آلماسین اوستومو غربتده اولوم – آرزوم وار
آنا یوردون قوجاغیندا منه‌ده یئر تاپیلار
قبرم اوقلوم دئیه‌لر: یوردا مزاریمدی منیم

* * * *

من، حیات عاشقی‌یم باغدا، گلستاندا بیلیر
داماریمدا دولانان قیرمیزی آل قاندا بیلیر
بوچاغیمدان دا عزیز، سئوگیلی‌جاندا بیلیر
یوردومون هرطرفی روح وروانیمدی منیم

* * * *

من سعادت دیله‌دیم هرائله، هر یوردا مدام
بیرگونشدیر نظریمده چالیشان هر انسان
مشقینه، سئوگیسینه، یوردومون هریان حیران
خوش گوشوم، خوش نفسیم، جسمده جانیمدی منیم

* * * *

منابع: ۱ – ۲۰‌– نجی عصر آذربایجان ادبیاتی. میرجلال و ف. ج. حسینوف
باکی – ۱۹۶۹.
۲ – آذربایجان سوویت یازیچیلاری. باکی. دولت نشریاتی – ۱۹۵۸.
۳ – ادبیات ۱۰ – م. عارف، پ. خلیلوف. معارف نشریاتی. باکی – ۱۹۷۲
۴ – ادبیات اینجه‌صنعت قزئتی نمره – ۲(۱۸۷۷) ۱۱ ژانویه ۱۹۸۰.

سهندین ایل دؤنومو

من او پروانه یم کی، دنیادا حیات آدلی شعله یه وورولموشام،
یانسام دا باکیم یوخدور، ازلدن یوسوددا یانماغا دوغو-
لموشام. سهند.

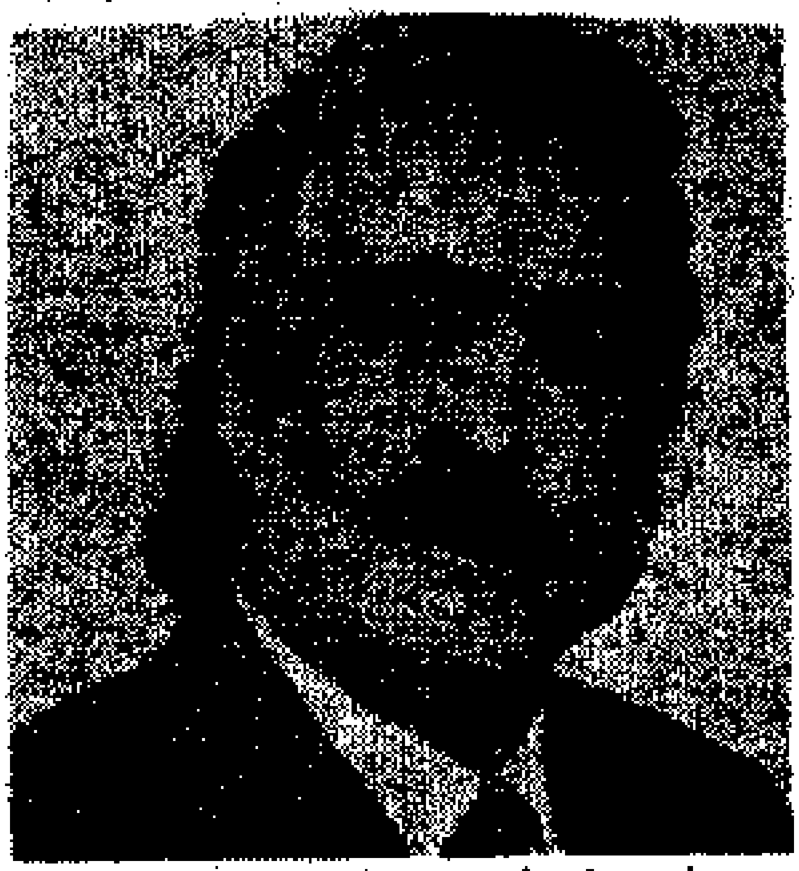

بو ایل ، فروردین آیی‌نین ۲۴- سینده آذربایجانین گؤرکملی خلق شاعری سهندین گؤزله‌نیلمز اؤلوموندن یکی ایل گئچمکده‌دیر. بیز سهندین ایل دؤنومونده شاعرین اؤلمز خاطره‌سینی جانلاندیرماق اوچون، اوزون ایللر سهندین اجتماعی - سیاسی مسلکداشی وقلم دوستی اجتماعی خادم و ادیب محمدعلی فرزانه ایله سهند حقینده بیر " مصاحبه "آپارماق قرارینا گلدیک. داها دوغروسو ادیبین سهندباره سینده بیرسیرا خاطره‌لرینی دینله‌مک ایسته‌دیک. ادیبدن بو " مصاحبه " اوچون راضیلیق آلدیق و اونونلا اوز- اوزه اوتوردوق. ایندی سیز سهندی اؤز یاخین مسلکداشی وقلم دوستونون دیلیندن دینله‌یه‌بیلرسینیز و آردینجا دا سهندین چاپ اولمامیش شعرلریندن سئچیلمیش پارچالاری اوخویورسونوز :

وارلیق: سهندایله سیزین بیرینجی دفعه یاخیندان تانیشلیغیز هاچان اولموشدور؟

فرزانه : سهندایله منیم یاخیندان تانیشلیغیم یادیماگلن ۲۸- ۲۹نجی ایللرده اولموشدور. البته بوتانیشلیقدان اول، من سهندین بیرمبارز انسان اولدوغونو، وقتیله آذربایجان دموکرات فرقه‌سی‌نین جوانلار تشکیلاتیندا چالیشدیغینی وآرا- سیرا شعر یازدیغینی دا ائشیتمیشد- یم. دئدیگیم ایللرده، سهند بیرنئچه یاخین دوستو ومسلکداشی ایله بیر- لیکده، اوگون آذربایجاندا حاکم اولان پلیسی- نظامی رژیمین الیله قورولموش بیرتوطئه نتیجه سینده حبسه آلینیرلار. بوکیمی توطئه‌لرا وگونکو آذربایجان شرایطینده خلقی آرتیقدان - آرتیقا اسارتده ساخلاماق اوچون گونده‌لیک مسئله‌ایدی.

اوزمان من ،آذربایجانشدا وخصوصیله تبریزده گئچه ن حادثه لرایله یاخیندان علاقه لندیگیم اوچون ،بومبارزانسانلارین حبسه آلینمالاری ایله ده ماراقلانیردیم .سهند و اونون دوستلاری‌نین زندانی اولمالاری اوزون چکمه دی،پرونده نظامی محکمه یه وئریلمه میش توطئه نین رسوا ایلیقـــــلا اوستو آچیلدی وسهند یولداشلاری ایله حبسدن بوراخیلدیلار .سهنـــــد و یولداشلاری زنداندان چیخار- چیخماز من اونلارلا گؤروشمک اشتیاقـــی تاپدیم وبواشتیاقیمی یاخین دوستلاردان بیرینه بیلدیردیم ...

سهندایله گؤروشدوک .بیز بیری- بیریمیزی چوخ تئزوراحات باشا دوشدوک.ائله ایلک گؤروشدن اونو اولدوقجا صمیمی،ایستی قانلی ،اوز یولونا ومرامینا معتقد بیرانسان گؤردوم .اونون ظاهری گؤرونوشو بیر آز قاراقاباخ،توتقون واوتانجاق گؤروندوگو حالدا ،بیرآزدقتله اونون دوغرودان دوغرویا بیرشاعر اولدوغونو،اوره‌گینده انسانا ،حیاتـــا ، زحمته ،خلقه ،وطنه بسله‌دیگی عشقی یاخیندان حس ائتمک اولوردی .بیـــز بیری- بیریمیزی تازا تاپدیغیمیز حالدا ،سیاسی - اجتماعی مسئله‌لرده علمی- فلسفی باخیشلاردا ،آذربایجان خلقی‌نین وائله جه ده ایرانیـــن آیری - آیری خلق لری‌نین آجی ودوزولمز طالعی واونلارین قورتولـــوش یوللاری حقینده بیرجورفکیرله‌شیردیک.بیزیم خلقی مبارزه‌ده بیرسیرادا اولدوغوموزا هئچ بیرمانع یوخ‌ایدی واوناگؤره‌ده بیرسیرادا دوردوق، گؤروشلریمیز ادامه‌تاپدی ...

سهند گؤروشلریمیزدن بیرینده مدتلر فکرینده اولدوغو وتازایا - زماغا باشلادیغی "خاطره "منظومه سیندن صحبت آچدی.من شعری ائشیتمگه چوخ علاقه‌لندیم .لکن اومنظومه نین هله تاتمام اولدوغونو سؤیلــــه دی. بونونلا بئله من شعری ائشیتمگه اصرارائتدیم ،منظومه ،بوتون عمرو بویو سهندین جانینا اودسالان واونون شاعر روحونو هم‌گولدوروب وهم‌آغلادان آذربایجان ملی نهضتی‌نین فاجعه سینه اختصاص وئریلمیشدی.شعرده اولان دولغونلوق،باریشمازلیق،خلقه وییوردا سؤنمز محبت ،جانلی تصویرلـــر- سهندین قدرتلی بیرسؤز اوستادی اولا بیله‌جگینی آیدینجا گؤسته‌ریردی. من سهنده منظومه نی تئزلیک‌له کامل شکلده ائشیتمک آرزوسوندا اولدو غومو بیلدیردیم .سهند بونا سؤز وئردی...

وارلیق : یاخشی اولار ائله سؤزه بوسیاق ادامه وئره‌سیز.

فرزانه : او گونلر ،یعنی ۲۹- نجی ایلین ایکینجی یاریسیندا و ۳۰- نجی ایلین اوللرینده ایرانین هرطرفینده اولدوغوکیمی، آذربایجاندا ملی دموکراتیک حرکات سرعتله جانلانماقدا ایدی. نفت صنعتی‌نین ملی‌له‌شمه‌سی شعاری آلتیندا دالغالانان ضدامپریالیستی وضداستبدادی آخین (جریان) گوندن ـ گونه جوشوردو. آذربایجاندا ۲۵- نجی ایلدن بوطرفه هئچ بیر خلقی وانقلابی تشکیلاتین اولمادیغیندان ، سیاسی ـ اجتماعی مبارزه محفللر شکلینده دوام تاپیردی. ملی- دموکراتیک حرکتلرین جانلانماسی محفللری جدی حالدا مبارزه‌یه سازمان وئرمک ضرورتی‌ایله اوزبه‌اوزقویور ـ دو. مبارزه‌وسعتله‌نیروبیز- سهند ومن ـ یوزلر ومینلر آذربایجانلی کیمی مبارزه‌نین آخیشینا قوشولوردوق. لکن انقلابی مبارزه‌نین آذربا ـ یجاندا سازمان تاپماسی وعلنی دموکراتیک جمعیتلرین قورولماسی حاکم‌رژیمی وحشته‌سالیردی. رژیم‌بهش ایل بوندان اول آذربایجاندا یاراتدیغی "قبرستان سکوتو" نون پوزولماسینا راضیلیق وئره‌بیلمزدی اوگونلر دوکتور محمدمصدق دولت باشیندا اولدوغوحالدا ، آذربایجان هله ن شاه‌نوکرلری‌نین چکمه‌لری آلتیندا اینله‌ییردی. شاهین شخصا "اوزطرفیند آذربایجانا استاندارتعیین ائدیلمیش معروف نوکرجانه‌زاد دوکتوراقبال قانونی دولتین عریضه‌سینی اوخوموردو. ۳۰ ـ نجی‌ایلین یاییندا تبریز ده قورولان وسرعتله‌خلقی حرکته گتیرن دموکراتیک جمعیتلراستاندارین دستورایله هجوما اوغرا ییرودسته‌جمعی توقیفلره‌باشلانیلیر ، سهندتبریز ده صلح جمعیتینده مسئولیت داشیدیغی اوچون حبسه‌آلینیر ، علنی جمعیت ـ رین باغلانماسی وپلیسین هرطرفلی هجومونتیجه‌سینده‌آزصونرا من ده‌حبسه لیندیم. حبسه‌آلینانلارین چوخو نظامی محکمه‌یه‌وئریلیر. اوزون سوره‌ن محاکمه‌لرده "متهم "یئرینده اوتورانلار" محاکمه‌ائده‌نلره" اوستون ورورلار. اونلار محکمه‌نین تریبونوندان حاکم‌رژیمین ماهیتنی آچماغا ونون امپریالیزمین ال اویونجاغی اولدوغونو اثبات ائتمکه ، آذربا ـ جاندا ایللردن بری آپاریلان ضدخلقی وبوغونتو سیاستینی افشا و سوا ائتمه‌گه موفق اولورلار. متهملرین اساس مدافعه‌سینی تشکیل وئره‌ن سئله‌لردن بیری بوسئوال در : نه‌علتلره‌گوره‌تهراندا وآیری یئرلرده رادصورتده فعالیت ائدن علنی ارگانلار آذربایجاندا ممنوع ائدیلیر؟ محاکمه‌ائدنلر" بوسئوالا جواب اولسون دئیه‌ویاخالارینی " محاکمه

اولانلارین "الیندن قورتارماق اوچون اونلاری اول تبرئه‌لکن سونرا محکوم ائدیرلر.

وارلیق: اگر ممکن‌سه سهندین زندان شرایطینده روحیه‌سیندن و ادبی فعالیتیندن دانیشین.

فرزانه: بیلدیگینیز کیمی ۳۰- ۳۲ نجی ایللر ایرانین سیاسی‌اجتماعی تاریخینده وایران خلقلری‌نین امپریالیزم واستبداد علیهینه آپاردیغی قانلی مبارزه‌ده چوخ تلاطم‌لی بیر دوور اولموشدور. بو ایللرده ملی - دموکراتیک مبارزه‌نین قدرتلنمه‌سیله استبداد دالی‌اوتورماغا وبیر سیرا امتیازلار وئرمگه مجبور اولوردی. البته بو امتیازلار چوخ آسانلیقلا وئریلمیردی ویا سؤزون حقیقی معناسیندا آلینمیردی. او گون آذربایجاندا سیاسی زندانی‌لارین عهده‌سینه دوشن اساس وظیفه‌لردن بیری ده بو امتیازلار اوچون ووروشماق ایدی. بو جهتدن سیاسی زندان اولدوقجا تلاطم‌لی وهیجانلی بیر دوران کئچیردیردی. پلیس بیر طرفدن یالتاقلانیر واو بیری طرفدن ده دیش قیجیردیردی وجوربه‌جور تشبثلره ال آتیردی. بیزلری تبریزدن اورادا گوندن - گونه گوجله‌نن خلقی حرکتدن اوزاق ساخلاماق قصدیله شهردن شهره وزنداندان زندانا تبعید ائدیردی.

بوتون بو هیجانلی شرایطده سهند همیشه وهر یئرده اوستون وسارسیلماز روحیه‌داشیانلارین سیراسیندا ایدی. او، زنداندا یئرلی- یئرسز ملتلره گوره بیرپارا آداملارا اوز وئره‌ن یورغونلوق ودوشگونلوکلردن همیشه‌لیک اوزاق ایدی. او، عهده‌سینه دوشن وظیفه‌لری تام باجاریق وعنادلا یئرینه یئتیریردی. اونون محکمه‌لرده عمومی وفردی دفاعیه‌لرین تنظیمینده چوخ یاخین ودگرلی یاردیمی اولوردو. او وقت تاپاندا اوخوماق ویا یازماق ایشلریله ده مشغول اولوردو. او ایکینجی بؤیوک منظومه‌سی "آراز"ی ائله زنداندا یازماغا باشلادی. بیز، ۳۲ - نجی ایلین پاییزیندا دموکراتیک قوه‌لرین فشاری نتیجه‌سینده زنداندان بوراخیلدیغیمیز زامان سهندین یازیلیب تاماملانمیش "آراز" منظومه‌سینی ده اوزوموزله گتیردیک. اسلوب، شعریت وانقلابی رمانتزم باخیمیندان "خاطره" منظومه‌سی ایله اکیز قارداش کیمی اولان "آراز" منظومه‌سی شاعرین دوغما وطنی وخلقی حقینده آرزولادیغی خوشبخت وآزاد گونلرین آیناسیدر.

وارلیق: سهند دفعه‌لرله دئمیشدی کی، زنداندان چیخاندان سونرا

سیزیله بیرلیکده یاشا میشدیق .لطفا "بیرلیکده یاشادیغیمیز گونلرین
خاطره‌لریندن دانیشین .

<u>فرزانه</u> : بیز ،تبریز سیاسی زندانیلری - زنداندان چیخار- چیخماز ۲۸ مرداد کودتاسی‌ایله اوزبه‌اوز اولدوق .دوغروسو ،کودتانین بوقدر آسانلیقلاموفق اولماسی بیزه ده بیرچوخلاری کیمی گوزله‌نیلمز بیرحادثه ایدی .اوگونلر مباحثه‌لرده ومطبوعاتدا امپریالیزم وداخلی ارتجاع واستبداد طرفیندن باش وئره‌بیله‌جک احتمالی کودتا حقینده‌اوزون - اوزادی مباحثه‌لر اولموشدو .بیز زنداندان چیخاندا کودتانین باش وئره دیگی صورتده نه‌یوللارلا ووروشاجاغیمیز باره‌ده دوشوندوگوموز حالدا ، کودتانین بوقدر راحت موفق اولاجاغینا هئچ اینانا بیلمزدیک ... هر حالدا کودتا موفق اولموشدو وبیزیوزمینلرله انسان آخینیا قوشولوب کودتاچیلارلا ووروشماق موضعینه ،یعنی بیردالدانا جاق تاپما فـاجان آتیردیق ... هربیر ضدخلقی کودتادان صونرا ایشسیزلیک ،یئرسیزلیک امنیت سیزلیک یوزلر ومینلر انسانا بیرحیاتی مسئله اولدوغو کیمی، بیزیم اوچون ده بیرحیاتی مسئله اولموشدی.

دوستلارین بیری‌نین وسیله‌سیله سلسبیل طرفلرینده‌بیراوتاق تاپ- میشدیق .بواوتاغین دائمی سکنه‌سی من وسهند اولدوغوموز حالدا بعضا" گلدی - گئدر و دالدانا جاق تاپمایان وچاره‌سیزلیکدن اورا پناه‌گتیر- نلرین‌سایی بئشه - اونا دا چاتاردی .تشکیلاتدان شخصی چتینلیک لره یاردیم گؤزله‌مه‌دیکیمیز اوچون و هله لیک الیمیزبیرایشه‌بنداولما - دیغیندان حیات اولدوقجا آغیر گئچیردی .یاخشی یادیمدادیراوتوردوغو موز اوتاغین کرایه‌سی آیلارداLا دوشموشدو و اوتاندیغیمیزدان اتـو صاحبی ایله اوزبه‌اوز اولماقدان چکینیردیک .یئنه‌خاطریمده‌دیرمدتلر ایکیمیزین بیرجوت باشماق وبیرداناپا فیشقلیغیمیزوارایدی .بیرگون گئجه اوغرو گلیب‌اونلاری دا آپارمیشدی وبیزی ویلان قویموشدو ....

آیلار صونرا من بیرمحضرده و سهندده بیرتوخوجو ماشینلاری تعمیرگاه- یندا ایش تاپمیشدیق .شرایط آزجا یاخشیلاشمیشدی.تبریزدن آنالاری قو - ناق چاغیرا بیلیردیک .اوگونلر من سیاسی- اجتماعی ایشلردن باش آچاندا معمولا" دیل وفولکلور مسئله‌لری ایله مشغول اولوردوم .بوایشلر سهندی ده چوخ ماراقلاندیریر و منه بوایشلرده یاردیم ائتمه‌کی تاکید

ائدردی.گونلرین بیرینده تبریزدن آلدیغیم بیرباغلاما دابیرچوخ یادداشلارلا بیرلیکده بیرده "دده قورقود کتابی"نین ال ایله کوچورولموش بیر کپیه‌سی وارایدی. او گونه قدر، سهندله دده قورقود داستانلاری حقینده صحبتیمیز اولموشدو آنجاق، سهند داستانلارین متنی ایله تانیش دگیلدی. من دفتری سهنده وئردیم او، گنجه‌نی سحره تک آییق قالیب داستانلاری باشدان آیاغا اوخوموشدو. داستانلار وصفه گلمز قدر اونون خوشونا گلمیشدی. اومندن داستانلاری بیردفعه‌ده بیرلیکده اوخوماغیمیزی خواهش ائتدی و بیز بیرکره ده داستانلاری بیرلیکده اوخودوق. کیم بیلیر شایدده سهند ائله او گونلرده بوداستانلاری شعره چکمک و اوز اولمز اثری "سازیمین سؤزو"نو یاراتماق قرارینا گلمیشدی.

سهندایله منیم تبریزده یاشادیغیمیز منیم ۳۳ - نجی ایلین قیشیندا یئنی‌دن حبسه آلینماقیملا قورتاریر.

وارلیق : بیلدیگیمیزه گوره سیز ایکینجی یا اوچونجو زنداندان چیخاندان سونرا یئنه سهندایله ادبی امکداشلیغیز اولوب، لطفا" ممکنسه بوباره‌ده ده معلومات وئرین.

فرزانه : سهندایله منیم زنداندان سونراکی امکداشلیغیمیز ۱۳۴۲-۱۳۴۱ نجی ایللردن باشلاییر. بوایللرده آذربایجان دیل و ادبیاتینا اولان، گیزلی علاقه تازادان روحلانیب اوزونو گوسته‌رمکده ایدی. بوعلاقه‌نین اویانماسیندا شبهه‌سیز جامعه‌ده اولان اجتماعی - سیاسی شرایطین تاثیری وارایدی. ۲۸ مرداد کودتاسیندان سونرا آمریکا امپریالیزمی و اونون داخلی قولچاق و قولچوماقلاری‌نین الیله آپاریلان خائنانه و فاجعه‌لی تشبثلر ایران جامعه‌سینده حاکم اولان ضدیتلری آرادان آپارابیلمه‌میشدی. بوخاریداکی ایللرده ایران جامعه‌سی قاباریق تضاد دؤورانی گئچیریردی. آمریکا امپریالیزمی بوتضادلارا مقابل ایراندا "آغ انقلاب" یاراتماق قرارینا گلمیشدی. کودتا رژیمی‌نین اوزونو "آغ انقلاب" جلدینه‌سالماسی سیراداموقتی ده اولسا - دموکراتیک و خلقی حرکتلره زمینه یاراتمیشدی. آذربایجان دیل و ادبیاتینا اولان گیزلی علاقه‌نین اوزه چیخماسی دا بوجهتده اولا بیله‌ردی. هرحالدا، بوحرکت اوزونو تبریزده و تهراندا بیرسیرا شعرلرین و یازیلارین آرایا چیخماسیله و کیچیک محفللرین یارانماسیله گوسته‌ریر. منیم و سهندین بومحفللرده جدی اشتراکیمیز

اولوردو .سهند آذربایجان صورتده دده‌قورقود داستانلارینی شعره سالماغا باشلامیشدی. او، آرا بیر یازدیقلارینی محفلده اوخویور وعمومیتله اشتراک ائده‌نلرین طرفیندن تحسین ائدیلیردی .سهندین شعری زمان گئچدیکجه بوللورلاشیر وزنگین له‌شیردی. او ایللرده "قانون مطبوعات آریامهری "دوزه‌لمه‌میشدی .بعضی چاپخانالاردا گیزلینجه آذربایجانی کتاب چاپ ائتمک امکانی تاپماق اولوردو .بوفرصتده محفلده اشتراک ائدنلرین طرفیندن حاضرلانمیش نتیجه‌کتاب چاپ ائدیلدی .سهندین سازیمین سؤزونون بیرینجی جلدی ده چاپا وئریلدی .بوکتابلارین معین ناشرطرفیند چاپ ائدیلمه‌مه‌سی اونلارین چاپ هزینه‌سینی یازانین یا محفلین بوینونا سالیردی.

سهند، ۱۳۴۳- نجی ایلدن صونرا ،سیاسی فشار واختناقین گوندن گونه آرتماسی وشاعرین شخصی حیاتیندا اوزونه بئرآچان چتینلیک لرین چوخا لماسیله بئله، او، اوز ادبی - بدیعی یارادیجیلیغیندا یورولمادان دا مه‌وئریر .اونون گوندوزلرینی معاشین گونده‌لیک ویارا ماز ایشلری دوتدوغو حالدا او، گئجه‌لرینی ادبی ایشلرینه - شعریازماغا اختصاص وئریر .سهندبوایللر عرضینده یازدیغی شعرلرین هامیسینی ویا تقریبا" هامیسینی منه اوخودوغو اوچون ،من بوایشین شاهدی اولموشدوم. او ، بوایللرده "دده‌قورقود داستانلاری‌نین" ایکینجی جلدینی چاپاوئرمکدن علاوه ،بوداستانلارین اوچونجو جلدینی ده قورتاریروبونونلادا دده‌قور قود داستانلارینی بوتونلوک له نظمه‌چکمه‌گه موفق اولور. او ،بیرینجی جلده "سازیمین سؤزو" ایکینجی جلده "دده‌مین کتابی" عنوانی‌وئردیگی کیمی اوچونجو ودؤردونجو جلده‌ده ،بیرلیکده "قارداش‌آندی"عنوانینی وئرمیشدی.

او ،بو ایللرده دده‌قورقود داستانلاریندان علاوه ،اونلارلا بؤیوک وکیچیک شعرلرومنظومه‌لر یازمیشدی .بومنظومه وشعرلردن یادیمدا اولانلا - رین آدلارینی یازیلدیقلاری تاریخ ایله سیره‌ده‌یه بیلیرم .شاللاق(آذر ۱۳۴۵) ،بیرینجی ارمغان (آذر ۱۳۴۵) ،حرمتلی استاد بؤیوک شهریارا (بهمن ۱۳۴۶) ،آخرسؤز جان استانین .بکه (آبان ۱۳۴۶) ،ایکینجی ارمغان (فروردین ۱۳۴۷) ،قالا ائشیگی(۱۳۴۶) ،قارداشیم‌علی‌آقاکورچاییلی‌یا مکتوب (اردیبهشت ۱۳۴۷) ،اوچونجو ارمغان (آذر ۱۳۴۷) ، صیرداشی

(۱۳۵۰)،سووئنت گؤزه‌لی (؟)،بوز چیچه‌گی (۱۳۵۰)،تشانا (۱۳۵۱)،حسرت (۱۳۵۱) ماووجی جیران (۱۳۵۱)،معاد (۱۳۵۲)،کودکم- به‌فارسی - (۱۳۵۴) فرهاد (۱۳۵۴)،آلده قابیرما چیچه‌گ‌لر (۱۳۵۳)،من تبریزدن گلمیشه‌م (اسفند ۱۳۵۶)،زیارتنامه (۱۳۵۶)،اماماسلام (۱۳۵۷)و باشقالاری.

سهند اثرلری‌نین چاپ ائدیلمه‌سی آرزوسیله دده‌قورقود داستانلاری‌و آیری- آیری اثرلری ایله رابطه‌ده مختلف شاعرلردن وخصوصیله شمالی آذربایجان شاعرلریندن آلدیغی منظوم مکتوبلاری و اونلارا یازدیغی جوابلاری بیر یئرده توپلامیش و اونلاری "دده‌قورقود داستانلاریندان <u>بئشینجی جلد</u>" آدی وئرمیشدیر. ها بئله بؤیوک وکیچیک شعرلری‌نین بیرچوخلارینی بیر دفتره کؤچورموش و اونا "<u>فرهاد</u>" عنوانی وئرمیشدیر. سهندین آرزوسونو یئرینه یئتیرمک اوچون منجه ایش ائله بئله اولمالیدیر. منتها شاعرین بو دفترلره سالینمایان بیرسیرا کامل ویا ریمچیق آذربایجانجا وفارسجا شعرلری ده واردیرکی، بونلاری دا ائله‌مک اولار "فرهاد"ا آرتیرماق ویا اینکه آیری بیرجلد شکلینده چاپ ائتمک .

<u>وارلیق</u> : سؤزلریزده سهندین اثرلری‌نین چاپی حقینده اؤتری اشاره‌لر وئردیز. لطفا "شاعرین اثرلری‌نین چاپ طالعی باره‌سینده بیر آز گئنیش دانیشین .

<u>فرزانه</u> : هربیرشاعر ویا زیچی کیمی ،سهندده حقلی صورتده اؤز اثرلری‌نین چاپ ائدیلمه‌سی باره‌ده همیشه دوشونوردو. یادیمدا اولدوغو کیمی، بیز ۳۰ - ۳۲ نجی ایللرده زنداندا اولدوغوموز زمان سهندین هر ایکی منظومه‌سی یعنی "خاطره" و" آراز" دان بیرنسخه چاپ اوچون ائشیگه گؤنده‌ردیک. ولی هئچ معلوم اولمادی بو نسخه‌لرهارادا ایتدی - یا تدی زنداندان چیخاندان صونرا هئچ جور چاپ امکانی یوخودو. بونونلا بئله الده اولان پلی‌کپی دستگاهیله آزبیرتیراژدا (شاید ۱۰۰ ویا ۲۰۰نسخه) چاپ ائده بیلدیک. بونسخه‌لر تمیز چیخمادیقلاریندان علاوه اونلاری‌دا و گونون خفقان شرایطنده اوخوجولارا چاتدیرماق اؤزوده بیرمسئله ایدی.
صونرا سهندین اثرلرینی چاپا وئرمک امکانی اولمادی تا اینکه ۱۳۴۳نجی ایلده چاپخانادا بیرفارسی کتابی الده توتماقلا گیزلی صورتده اول سازیمیزین سؤزونون بیرینجی وصونرادا ایکینجی جلدی چاپ ائدیلدی‌اثرین چاپدان چیخیب محدود حالدادا اولسون یاییلماسی سهندی واونون شعر قدرتینی اوخوجولارا چاتدیردی. صونراکی جلدلرین چاپینا امکان اولما-

دیغی حالدا بیرینجی جلد حقینده ایراندان خارجده بیرسیرا مقالەلر یازیلدی و حتی الده اولان معلوماتا گوره کتاب ترکیەده وآیری یئرلرده چاپ اندیلدی،کتاب تورکیه ده دورسون ییلدیریم طرفیندن حاضرلانارا ق معارف وزارتی (کولتور باخانلیغی) طرفیندن سازیمین سؤزو آدیله چاپ اندیلمیش و کتابین باش سؤزوفصلینده دوکتور جوادهئیتین سهند حقینده یازدیغی بیوگرافی ومنیم کتابین بیرینجی چاپینا یازدیغیم مقدمه عینا" درج اندیلمیشدیر.کتابین ایکینجی چاپی ایراندا ۱۳۵۷ – نجی ایلده ،انقلاب آیلاریندا شاعرین وفاتیلەهم‌زمان بوراخیلدی .

شاعرین یئرده قالان اثرلرینی چاپا حاضرلاماق بیرجدی وملی‌وظیفه کیمی قاباغدا دورور.آنجاق بوایش اوچون اساسی اشکال اوراسیدیرکی، شاعرین ال یازمالاریندا بیرچوخ اوخونولماسی چتین اولان یئرلروار، شاعر حیاتندا اولدوغو زمان منه شعرلرینده‌هرجورال آپارماغا ودگیشدیرمکه حق وئرمیشدی.لکن اونون اولوموندن صونرا من بوحقی اوزومه وئره بیلمەرم....

وارلیق : اگر فرصت وارسا بوخاطرەلردن صونرا ،بیرآزدا سهندین یارادیجیلیغی،سؤز قدرتی وآذربایجانین بوگونکومتعهد شعرینده یئری حقینده دانیشین .

فرزانه : سهندین یارادیجیلیق خصوصیتلری ،سؤز باجاریغی وبوگونکو آذربایجان شعرینده موقعی بارەده اوزون اورادی سؤز آچماق اولار،لکن اجازەوئرین بوایشی آیری بیرفرصته ساخلایاق وهله‌لیک سهندین خاطرەسینی دوغرولتماق اوچون اونون هله‌ده چاپ اولمامیش شعرلریندن پارچالار اوخویاق .

سهندین چاپ اولمامیش شعرلریندن پارچالار :

سازیمین سؤزونون اوچونجی جلدی " قارداش آندی"
نین مقدمەسیندن باشلانیش .

منیم آنا شهریمده ،
خرابا بیر خیاوان وار،
اوبان – بوبان نال بند،علاف ،
پالان تیکن ،دللک ،باققال .

چا یخا نا لار ،بویا خا نا ،
قا رین ـ قورسا ق توکا نلاری ،
کتلی ـ کوتلی ،دوشوب ـ قا لان ،
دەوە گئچەر ، آتلی اوتر ،
کروانسا را قا پیلاری ،
دوزولموش بوخیا واندا .
دری ـ دورو ،قا رین قورسا ق ،
کرمە ـ یا پما ،تزەک ـ بویا ق ،
قئوولاردا ن آخیب گئچەن ،
گندا بلارین با ش چا تدیرا ن
قوخوسونا با خما یا را ق ،
نئچە ـ نئچە چا یخا نا دا ن
هرواخ ،هر آن ،سا ز ـ با لابا ن
"علیشا هدا ن ،کوراوغلو "دا ن
"دده کرم "، "عا شیق قریب "
با شقا لاردا ن صحبت آچا ن
عا شیقلارین ، اوزا نلارین ،
قا قیلتیسی دینله لینیر

* * *

"چکیب بزرگا ن سویدوغوم
قا فله لر بوش قویدوغوم
با شا لار گوزو اویدوغوم
نگا ر چنلی بئل بودوربو ... "

* * *

اوردا ن گئچەن ،بیر آن بئله
اورلوکونو اونودا را ق
ایسته کەا یلئدا ر قوجا قلیقلار
حق تا نیما ق ،مردیا شا ما ق ...
دوست یولوندا ،یا ر یولوندا .
ما لدا ن گئچمک ،جا ندا ن گئچمک .

حق الیندن ،با ده ایچمک
آلیشدیرا ن ،روح جوشدورا ن
درین ـ درین رویا لارا
جوموب دا لار ،سرخوش اولار .

* * *

صا نکی بوردا ن " دده قورقود "
قوپوزونون سسی گلەر
آلقیشدیلار فرحلەنر
کوتلو جوشا ر ،آشا ر ، دا شا ر
معنوی بیر عا لم ایلن
الفت تا پا ر ،قوجا قلاشا ر .

* * *

۱ "عا شیق حسین "هرواخ ،ها چا ن
سا زین چا لیب ، اوخودوقجا ن

* * *

"با لا نرگیز ، با لا نرگیز ،
قول بوینوما دولا نرگیز .
دودا قلار ون خا م شکر
دیلین با تیب با لا نرگیز ... "

* * *

شا ختا ، بورا ن ، آجلیق ،حرما ن
سولدوردوغو " نرگیز "لرین
پوتا لاری غنچەلەنر ،
اورەگینه امید دولار ،
گونش یا رلار ، نور الەنر ...

اوشاق ایکن، کوروه‌ایکن
من بو یوزغون،
ساری سولغون،
"نرگز"لزین بیریسی‌نین
قوجاغیندا بوی آتمیشام،
بونغمه‌لر، زمزمه‌لر،
احساسیمین تایاسی‌دیر،
شعریمین مایاسی‌دیر.
اوره‌گیمین، تئللری‌نین...
...قوپاریدیر، آناسی‌دیر
خاطریمه گله‌ر، گلمه‌ز
الهامیمی، بیله‌ر، بیلمه‌ز،
ائللریمین یاراتدیغی
یارادانی یاد وئریلمز
هئچ بیرشاعر، هئچ صنعتکار،
نظیره‌سین یازا بیلمز،
قوشمالاردان آلمیشام من...
شهریمه صون ایللرده
ایله‌دیگیم بیرسفرده،
او رحمتلیک عمیم ایله،
بو یئرلری گزه‌ن زمان،
قوجا عمیم، سیرنقطه‌ده
دؤرت دؤوره‌سین سیزا ــ سیزا
ایری "تک‌گون "باشماغینی
یئره دؤیوب، منه دؤنوب:
باغ بورادا، دوز بورادا
سن دوغولدون دئیه ــ بئله
صحبتنه دوام ائتدی.
قیرخ ــ اللی ایل بوندان اول ۲
بو محلده، عیاوان یوخ
چوخلو پالچیق دمکچه‌لر
داخماجیقلار تیکیلمیشدی
خانین، بگین امیعتین
غضبینه توش اولانلار
اولوروندان، یئر یوردوندان
سورگون اولوب، قوولانلار،
شهره قاچیب یوک یاپلارین
بورا راشلیق قاپ قارانلیق،
دنگ‌لرده، آچاردیلار.

* * *

بیزده قدیم باهالیقدا،
" اوچ تومنلیک " ایللرینده،
واری ــ یوخی الدن وئریب،
کندیمیزین ترکین دئییب،
باش گؤتوروب شهره قاچدیق.
نئجه دئیه‌ر غریبلیگین
پتاواسین بوردا آچدیق.
یازیق آنام، سن دوغولان
" حسن دامی " آدلانیلان
بیر گؤز داملی داخماجیغی
هرآیی‌نی بئش قرانا
ییه‌سیندن کرا توتدی.
اوندا بیزلر اوشاق ایدیک
آتام ــ قاغام اؤلموشدولر
بؤیوکوموز او رحمتلیک
آنان ایدی. اودا آنجاق
۱۴ ــ ۱۵ یاشیندا ایدی.

* * *

قاراگونلو یازیق آنام
بؤیوک اوغلون نؤکر وئریب

ئوزۋا يسه ۋارلىقلارين
ئولۈرىدە چۈرەك ياپىپ
يتيملرين ماخليا ردى
كونلر كئچيپ، دولانا ردى .

* * *

صونرا آتان ئۆلەنرگن
داخما ميزى ايكى ايلەديك
سنى آتان بوردا دوغدو.
دئيه ـ عميم اورەگىنىن

. كتابينى وارا قلاييب
حياتىنىن ، حياتيمين ،
حرمان دولو ،كدر دولو ،
لوحەلرين ، صحنەلرين ،
بير ـ بيرينه گۆستەرركن .
خاطريمين
درين ـ درين ديبلرينده
ايتيب باتان خاطرەلر ،
ديرچەليردى ، جانلانيردى . . .

ايكينجي ارمغان شعريندن

من دئميرم " اوستون نژاد دا نام " من ،
دئميرم اقللريم ، اقللردن باش دى ،
منيم مسلكيمده ، منيم يولومدا
ملتلر ها ميسى ،دوستدى ،قارداشدى ؛

* * *

چاپماق ايسته ميرم من هئچ ملتين
نەدئيلين ،نەيئرين ،نەده امگين
تحقير ائتمه ييرم ، هدەلەميرم ،
كئچميشين ، ايندىسين يا گلەجكين .

* * *

من آييرما ييرام آيرى سالميرام
قارداشى قارداشدان ، آروادى ـ اردن
آتانى بالادان ، اتى ديرناقدان
اورەگى ـ اورەكدن ، قاناتى پردن .

* * *

پوزماق ايسته ميرم ، من بيرليك لرى .
انسانليق بيرليگى ايدەآليمدير
قارداشليق ،يولداشليق ،ابدى باريش
دنيادا ان بويوك آرزولاريمدير .

آنجاق بیرسؤزوم وار، من ده انسانام،
دیلیم‌وار، خلقیم‌وار،یوردوم – یووام وار.
یئردن چیخمامیشام گؤبه‌لک کیمی،
آتام، حقیم وار، ائلیم – اوبام وار.

* * *

قول یاراتمامیشام یاراناندا من
هئچ کسه اولمارام، نه قول، نه اسیر،
قورتولوش عصریدیر،انسانا بوعصر
اسیر اولانلاردا، بیخووین کسر.

*

سهندین ۱ – نجی، ۲ – نجی و ۳– نجی ارمغان آدلی منظومه‌لری شاعرین معروف شرقشناس پروفسور رستم‌علی‌اوف ایله تانیشلیق ویاخین دوستلوغوندان سونرا یازیلمیشدر.بوقاردا شلیق ووطنداشلیق احساسیله جوشان منظومه‌لری سهند رستم علی‌اوفا خطابا "واونلارین اوتای شاعرلرینه چاتدیریلماق آرزوسیله یازمیشدر.

(اوچونجو ارمغان آدلی منظومه‌دن بیرپارچا)

داغیوی گؤرمه‌ییم رستم قارداشیم،
دار گونده غریبه دادیما دوردون.
دوغما وطنیمده،دوغما ائلیمده،
منی غریب گؤروب، حالیمی سوردون.

بیر عمر دردیمی گیزلی ساخلادیم،
اوزدلاندیم، آلووم اوزومو یاخدی.
اودوما سو سپه‌ن اولمادی بیرجه،
گؤزلریمین یاشی‌ ایچیمه آخدی.

حکیمسیز، قایغیسیز، دوا – درمانسیز،
سیمله‌دی، سوموگه ایشله‌دی یارام.
اوزومه باغلاندی بوتون قاپیلار
اؤزومدن ال اوزدوم، کسیلدی چارام.

چوخلار باشیم اوسته گلدی ،سوروشدو،
لکن احوالیمی سوران اولمادی .
دردیمی ،یانغیمی گوره‌ن چوخ اولدو،
آنجاق یانیغمادی ، گوزو دولمادی .

نئیله‌ییم " لازمی ملاحظه‌لر "
یالنیز قورخوتمادی " سنی " قارداشیم ،
آغلیمین آمگی حلالین اولسون ،
یاخدیم غیرتوو، اوجالدی باشیم .

سنله قاناد‌لاندی ،شعریم ،الهامیم ،
آخدی خیالیمین قاینار چشمه‌سی .
سینه‌ده سسلندی بوغولموش سسیم ،
یاییلدی قلبیمین آهی ـ ناله‌سی .

آقلر خبرتاپدی حالیمدان منیم ،
بیرداها دردیمیز دیللره دوشدو
قلملر ، زخمه‌لر جولانا گلدی ،
نغمه‌لره دوشدو ، تللره دوشدو .

اوره‌ک ناله‌لریم ، اوره‌ک سوزلریم ،
تیترتدی اونلارجا شاعر اوره‌گین
قارالمیش اودوموز گوزه‌ردی یئنه ،
قیزدیردی خلقیمین آرزی چولمه‌گین .

آنا سودو کیمی شیرین نغمه‌لر ،
قیشقیردی هریاندان اوستومه آخدی .
سرین دان یئللری روحوما اسدی ،
یئنه یاتمیش بختیم سمیره‌دی ،قالخدی .

آلنون آچیق اولسون ، اوزون آغ اولسون ،
اوره‌ک " کوروپوسو " سن بوگون بیزه سن .
من یازدیم تاریخ ده یازاجاق یقین ،
ناموسلو اوغلونو اونودماز وطن ....

شن گئدیب ، شن گلەسن .
ساغ و اسن گلەسن .
یوللارین آچیق اولسون ،
همیشە سن گلەسن .

وطندن گول در منه ،
سال سویا گوندەر منه .
شادلیق گوندرەنمەسن ،
گوندەر غم ـ کدر منه

* * *

دردیمیز قالاخ ـ قالاخ ،
آیاق قابار ،یول اوزاخ .
یادووا دوشرا ولسام ،
ال قوی ، اورەگیوه باخ !

داغلار دایاغون اولسون ،
گونش چراغون اولسون .
آچیلسین باغلی یوللار
" سهند " قوناغون اولسون !

************ ************

بیرفارسجا شعریندن :

تقدیم بەاستاد محمدحسین شهریار

چو در نهایت انجام یک سرآغازم
چرا به وهم وگمان و قیاس خود نازم .
بپای آبله ، از لامکان همی آیم ،
زبعد آنهمه ره ،همچنان در آغازم .
ورای ممکن و امکان بود چو سرّ وجود
نبود و بود گره کی گشاید از رازم .
بدایتم که زحد شمار افزونست ،
چو قطرەاست اگر درنهایت اندازم .
شرار جلوهٔ ذاتم ، بلی ! ولی مبهوت
به دامگاه زمان و مکان به پردازم .
حکیم ! دور تسلسل کجاست پایانش ؟
تو هم بیا و مکن بافسانه دمسازم .
بشوی دفتر " حکمت " ورای وهم وخیال ،
غلام معرفت‌شاعری غزل سازم .
چو حال امر محال است حل راز وجود
عبث چرا بەفسون وفسانه پردازم .
ولی بەگاه تعرض من آن نیم حافظ
که پیش خصم سنان و سپر بیندازم .

اگرچه با دل پرسوز سردوخاموشم ، * همان "سهند" سرافرازِ زندگی سازم .

حضرت علی (ع) نین اُوگودلریندن

۱ ـ مَن سَألَ عَلِمَ
۱ ـ سوروشان اوگره نر.

۲ ـ العالِم والمتعلّم شریکان فی الاَجْر
۲ ـ معلم وشاگرد ایکیسی ده اجرومکافاتدا اورتاقدیر (شریکدیر).

۳ ـ العِلمُ یَدُلّ علی العَقل فَمَن عَلِم عَقَل
۳ ـ علم آدامی عقله هدایت ائدر پس علم اوگره نن عاقل اولور.

۴ ـ اِستَمِع تَعلَمْ و اَسکُتْ تَسْلَمْ
۴ ـ دینله (قولاق آس) و اوگره ن، دینمه و راحات اول.

۵ ـ بالفِکر تَنجَلی غیاهِب الامور.
۵ ـ فکر سایه‌سینده چتین ایشلر آیدین و آسان اولور.

۶ ـ فَکِّر ثُمّ تَکَلَّم تَسلَم من الزَلَل
۶ ـ دوشون (فکرائت) سونرا سؤیله، دیل سورچمه (لغزش) سیندن امانده اولاسان.

۷ ـ مَن کانَت لَهُ فِکرَةٌ فَلَهُ فی کُلِّ شیءٍ عِبرَةٌ
۷ ـ دوشونن آدام هر شئیدن عبرت آلار.

۸ ـ عندالامتحان یکرم الرجل او یُهان
۸ ـ سیناق (امتحان) دا کیشی عزیز و یا ذلیل اولار.

۹ ـ العبد حُرٌّ ما قَنِعَ، الحُرُّ عبدٌ ما طَمِعَ
۹ ـ قانع قول آزاد صاییلیر، لکن طمعکار آدام قول اولور.

۱۰ ـ اِذا قَدَرتَ علی عَدُوِّکَ فاجْعَل العفوَعَنهُ شُکراً لِلقُدرةِ علیه
۱۰ ـ دشمنینه غالب اولونجا غلبه‌نین شکرانینا اونو عفو ائت.

۱۱ ــ العــفوُ زينُ القُــدرَةِ
۱۱ ــ باغیشــلاماق قدرتین زینتی دیر.

۱۲ ــ اِقبَلْ عُــذرَ مَن اِعتــذرَ اِلیــکَ
۱۲ ــ سندن عفو ایسته یندی باغیشــلا.

۱۳ ــ عِندَ زوالِ النِّعَـمِ تتبیّنِ الصــدیقُ مِن العــدُوِّ
۱۳ ــ پولون اولمایینجا دوست دوشمندن سئچیلیر.

۱۴ ــ ثلاث لاتُهَنّا لصاحِبهِنَّ العیش : الحِقــدُ و الحســدُ و ســوءُ الخُــلقِ .
۱۴ــ اوچ شئی آدامین گونونو آجی ائده ر: کینه ،گیجیک وخویسوزلوک *

۱۵ــ اِنّما الشَّرفُ بالعَقــلِ والادبِ لابالمالِ والحَســبِ .
۱۵ــ آدامین شرفی مال وماقله سیله دگیل،عقلیله و آدبیله دیر.

۱۶ــ الشَّرفُ بالهِمَمِ العالیةِ،لا بالرِّمَمِ البالیةِ
۱۶ــ شرف و افتخار چوروموش سوموک لرله یوخ،بویوک ایشلرله الده ائدیلیر

۱۷ــ اَلحُمقُ داءٌ لا یُداوی و مَرضٌ لا یُبری
۱۷ــ احمقلیق دواسیزدرد و توختامایان ناخوشلوقدور.

۱۸ــ اِیّاکَ و مُصادقةَ الاحمقِ فاِنّهُ یُریدُ اَنْ ینفعکَ فیَضُرّکَ
۱۸ــ سنه منفعت یئتیرمک ایسته ین احمقدن ساقین سنه زیان یئتیریر.

۱۹ــ اَحمقُ الناسِ مَن ظَنَّ انّهُ اَعقلُ الناسِ
۱۹ــ آداملارین ان احمقی اوزونو ان عقللی بیله نی دیر.

۲۰ــ الغریبُ مَنْ لیس لَهُ حبیبٌ
۲۰ــ دوستی اولمایان آدام غریب دیر.

۲۱ــ کُلٌّ یَحصُدُ ما زرَعَ و یُجزی بما صَنَعَ
۲۱ــ هرکس اکدیگینی بیچه ر و ائتدیگینین قارشیلیغینی گوره ر.

۲۲ــ مَنْ حَفَرَ بِئراً لِاَخیهِ وقعَ فیهِ
۲۲ــ قارداشینا قویو قازان اوزو قویویا دوشه ر.

* ــ بداخلاقلیق

۲۳ـ مَنْ لَمْ يَرحَمْ لَمْ يُرحَمْ
۲۳ـ رحم ائتمه‌ین رحم گؤرمز .

۲۴ـ مِن أفضَل الورع أن لا تعتمِدْ فی خلوتِک ما تستحی مِن اظهارِهِ فی علانیتِک .
۲۴ـ تقوانین علامتی بودورکی، آچیق دا ائلیه بیلمه‌دیگینی گیزلی ده ائتمه‌سین .

۲۵ـ اجتنابُ السیئات أولی مِن اکتسابِ الحسنات .
۲۵ـ پیسلیقدان ساقینماق یاخشلیقدان یئی‌دیر .

۲۶ـ نُصحُک بین الملاء تقریع
۲۶ـ هرکسین یانیندا نصیحت ائتمک ملامت صاییلیر .

۲۷ـ التجاربُ عِلمٌ مُستفادٌ
۲۷ـ تجربه الده ائدیلمیش علم‌دیر .

۲۸ـ إذا جَنیتَ فاعتذِرْ اذا جُنِیَ علیکَ فاَغفِر
۲۸ـ پیسلیک ائدینجه عذر ایسته وسنه پیسلیک اولورسا باغیشلا .

۲۹ـ شئیانِ لایُعرَفُ مَحلّهُما الاّ مِن فَقدِهما :الشبابُ والعافیةُ
۲۹ـ ایکی شئی الدن گئتمه‌میش قدری بیلینمز :گنجلیک و ساغلیق

۳۰ـ بادِرْ شبابِکَ قبل هَرمِکَ و صِحّتک قبل سُقمِکَ
۳۰ـ قوجالیقدان قاباق گنجلیگین (جوانلیقین) وناخوشلیقدان قاباق ساغلیغین قدریتی بیل .
ج - ه .

**** *** ****

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی (۱)

یازان : دوکتور جواد هیئت

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی دنیانین ان زنگین و قدیم خلق ادبیاتلاریندان‌دیر. بوتون خلقلرده اولدوغو کیمی بیزده ده اولجه شفاهی خلق ادبیاتی یارانمیشدیر. خلقیمیزین یاراتدیغی داستانلار، ناغیللار، نغمه‌لر، آتالارسوزلری، لطیفه‌لر، تاپماجالار و عاشیق قوشمالاری نسیلدن - نسیله گئچه‌رک حافظه‌لرده یاشامیشدیر. بدیعی سوز صنعتی‌نین بو ساحه‌سینه خلق ادبیاتی، ائل ادبیاتی، آغیز ادبیاتی و بعضاً "ده فولکلور" دئیلمیشدیر. فولکلور خلق حکمتی، خلق بیلیگی و داها دوغروسو خلق یارادیجیلیغی دئمکدیر.

شفاهی خلق ادبیاتی‌نین ایلک نمونه‌لری قدیم انسانلارین ابتدائی امک فعالیت‌لری و طبیعت حادثه‌لری حقنده‌کی تصورلری و یا مذهبی اینانیشلاریله علاقه‌دار اولان امک و مراسم نغمه‌لری اولموشدور. انسانلار قورخولو حیوانلاری اوولادیقدا، آغیر یوک‌لری قالدیردیقدا بیرگه حرکت‌لرینی تنظیم ائتمک ایچون آهنگ‌لی سسلردن و سوزلردن استفاده ائتمیشلر و گوزولن ایشین ریتمینه اویغون اولان بو سسلر و سوزلر ایلک امک نغمه‌لری‌نین اساسینی تشکیل ائتمیشدیر. سونرالار بو نغمه‌لر تدریجاً ایش جریانیندان آیریلیب مستقل شکیلده استراحت زمانلاریندا دا اوخونماغا باشلامیشدیر.

شفاهی ادبیاتین قدیم نمونه‌لری خلقیمیزین تاریخی انکشاف مرحله‌لریله علاقه‌دار اولاراق داها چوق اووچولوق، اکینچی‌لیک و مالدارلیقلا باغلی اولموشدور. زمانلا خلقین حیات تجربه‌سی نین آرتماسی، ادراک و تخیلون گئنیشلنمه‌سی سایه‌سینده بدیعی سوز یارادیجیلیغی دا انکشاف ائتمیش، بیر طرفدن یئنی - یئنی اثرلر یارانمیش بیر طرفدن ده اسکیدن یارانمیش اثرلر آغیزدان آغیزا گزمیش، دولاشمیش و استعدادلی سوز اوستادلاری نین یعنی ناغیلچیلارین، داستانچیلارین، مغنی‌لرین و عاشقلارین ایفاسیندا جلالانمیش و تکمیل لشمیشدیر.

شفاهی خلق ادبیاتی داها چوق زحمتکش خلقین کوللکتیو (توپلو - دسته جمعی) یارادیجیلیق محصولو اولوب، اونون آیستک و آرزولارینی،

کدر و سئوینجینی، معیشت طرزی، عادت و عنعنه‌لرینی ذوق و اینام و اعتقاد – لارینی و دنیا گؤروشلرینی عکس ائتدیرمکده‌دیر. بوسببدن شفاهی ادبیات تاریخینی تدقیق ائده‌رکن خلقیمیزین کئچمیشده‌کی عادت و عنعنه و بوتون خصوصیاتی‌نین مختلف تاریخی دؤورلرده کئچیردیگی انکشاف مرحله‌لری ایله ده تانیش اولوروق.

بو ادبیاتدا عمومی اولاراق امکه، یوکسک قیمت و ئرمک و تنبللیگه قارشی نفرت، آزادلیق آرزولاری، وطنپرورلیک و انسانیت حس‌لری، ظلمه و حق‌سیزلیگه قارشی نفرت، آزاد حیاتا و گله‌جکه امید و حقین باطله غلبه‌سی اینانجی آیدین بیر شکیلده گؤزه چارپیر.

شفاهی خلق ادبیاتی خلقین یارادیجیلیق محصولو اولدوغو ایچون دیل و افاده طرزی ساده و تمیزدیر. هر یاخیمدان خلقی اولان بو ادبیات خلقین قهرمانلیق تاریخینی ده عکس ائتدیرن گؤزه‌ل منبعلردن بیریدیر.

شفاهی خلق ادبیاتی‌نین تربیه‌وی و بدیعی اهمیتی ده بؤیوکدور. بیز هله اوشاقلیقدان نناغیلارلا تانیش اولوروق. بونلار بیزده حیاتا وطنه و خلقه اولان محبتیمیزی آرتیریر و بیزده خلقین دشمنلرینه قارشی کینه و نفرت حسی اویاندیریر و عینی زاماندا بیر دیل خزینه‌سی کیمی اصیل تورک سؤزلری‌نین اؤگره‌نیلمه‌سینه یاردیم ائدیر.

معاصر خلق ادبیاتیندان گؤردوگوموزکیمی کئچمیش فولکلور نمونه – لری‌نین ده هر بیری‌نین مؤلفی اولدوغو شبهه‌سیزدیر. کئچمیش دؤورلره عاید اولان ناغیللار، داستانلار، ماهنیلار آیری – آیری شخص‌لر طرفیندن یارانمیشدیر. لکن بو اثرلر یازیلی شکیلده محافظه ائدیلمه‌دیک‌لری ایچون گئتدیکجه عمومون استفاده‌سینه کئچمیش، مختلف ایفاچیلار طرفیندن ایسته‌نیلدیگی شکیلده تکرار ائدیلیب و خلقین مالی اولموشدور. ایفا – چیلار بو اثرلری اشتراک ائتدیک‌لری مجلسین ترکیبینه گؤره ده دگیشدیریرلر. مثلاً" عاشیقلار چیخیش ائتدیک‌لری مجلسده‌کی آداملارین ترکیبینی اونلارین ماراغینی و دؤورون اجتماعی – اخلاقی طلب‌لرینی ده نظره آلاراق سؤیله‌دیک‌لری داستانلاردا دگیشمه‌لر عمله گتیریرلر و بوسببدن آغیز ادبیاتی محصوللاریندا واریانتلار، چئشیدلر میدانا گلیر. بو دگیشمه‌لر حماسه‌ای اثرلرده لیریک، منظوم اثرلردن داها چوق گؤرولور. بئله‌کی، بعضاً "عینی بیر ناغیلدا ویا داستاندا مختلف دؤورلرین حیات

طرزی، اجتماعی مناسبتلری ودیل خصوصیتلری ده اؤز عکسینی تاپمیش اولور.

آغیز ادبیاتی‌نین خصوصیتلریندن بیری ده اونداکی اینام، امید و نیک بین لیک روحیه‌سی دیر. زحمتکش خلق ظالم حکمدارلارین واستثمارچیلارین تضییقی آلتیندا نه‌قدر آغیر زحمت واذیتلره معروض قالمیش اولسادا آزادلیق امیدینی وحقین صون غالبیتینه اینامینی الدن وئرمیر. بوروحیه اونون یارادیجیلیغیندا عکس اولونموش ونیک بین اثرلرین میدانا چیخماسینا سبب اولموشدور.

آغیز ادبیاتی رئالیست بیر ادبیاتدیر. خلق یارادیجیلاری حیاتین و معیشتین مختلف موضوع وحادثه‌لرینی واؤز انطباع و دویغولارینی اولدوغو کیمی بدیعی بیرشکیلده بیان وترنم ائتمیشلر.

آتالار سؤزلری ومثل لرین تدقیقی خلقین فکرواعتقادلاری باخیمیندان تاریخ بویونجا گئچیردیگی انکشاف ودگیشمه‌لری آیدینجا گؤستریر. مثلا" چوخ اسکی بیر آتالار سؤزو اولان " آللاها تاپشیردانانی، قورد یئمه‌ز " صونرادان خلقین فکری انکشافی نتیجه‌سینده بئله بیر آتالار سؤزونه چئوریلمیشدیر: " اول دانانی باغلا، صونرا آللاها تاپشیر."

یوخاریدا سؤیله‌دیگیمیز کیمی بوادبیاتین نمونه‌لری خلقین مختلف تاریخی دؤورلرده یاشاییشی‌نین وبوتون خصوصیتلری‌نین گؤزگوسو (آینه) کیمی دیر. وعینی زماندا خلقیمیزین حیات تاریخی‌نین تدقیقی ایچون ان اصیل و گوون وئریجی (قابل اعتماد) قایناغی (منبعی) ما بیلیر. بوباره‌ده بؤیوک روس یازیچیسی ماکسیم گورکی بئله دئمیشدیر: شفاهی خلق یارادیجیلیغینی اؤگره‌نمه‌دن زحمتکش خلقین حقیقی تاریخی‌نی بیلمک ممکن دگیل‌دیر. فولکلور اؤز خصوصی یولیله تاریخه یولداشلیق ائدیر. آغیز ادبیاتی یازیلی ادبیات ایچون مهم استفاده قایناغی اولموشدور. دیگر ملتلرده اولدوغو کیمی آذربایجان کلاسیک ادبیاتی نین مشهور ادیب و شاعرلری ده زنگین شفاهی خلق ادبیاتی ارثینه درین حرمتله یاناشمیشلار واونون مختلف نوعلرده اولان نمونه‌لرینی ماراقلا اؤگره‌نمیشلر. بو مسئله‌نی نظامی‌نین، خاقانی‌نین، فضولی‌نین، واقفین، آخوندوفون، صابرین، لعلی‌نین و معجزین، عزیرحاجی بیگوفون، جعفرجبارلی‌نین، صمد وورغونون ودیگر شاعرلریمیزین یارادیجیلیغیندا آیدین گؤرمک اولور.

آذربایجان فولکلوروایله یازیلی ادبیات آراسینداکی سیخ علاقه

و قا رشیلیقلی (برابر) تاثیرعنصرلربویو دوام ا ئتمیشدیر .ادیب وشاعر لر شفاهی ادبیاتین موضوعلاریندان،شکیل،وزن وافاده واسطه لریندن استفاده ائده رک گوزه ل حکایه ،منظومه وقوشمالار یارادمیشلار .شفاهی ادبیاتین یارادیجیلاری اولان عاشیقلار ،ناغیل دئیه ن لرده نظامی، نسیمی، ختائی و واقف کیمی صنعتکارلارین ارثیندن استفاده ائده رک یئنی داستانلار ،ناغیللار و شعرنمونه لری یاراتمیشلار .

خلقیمیزین آنا دیلی تورک دیللریندن بیری اولدوغو ایچون آغیز ادبیاتیمیزین ان اسکی نمونه لری اورتا آسیا تورک ائللری آراسیندا یارانمیشدیر .بوساحه ده میلاددان قاباغا عاید اولان اثرلر مختلف تورک ائل لری وقبیله لری آراسیندا ،شامان،قام ،تویون ،باقسی و اوزان آدی ، وئریلن روحانیلرین سویله دیک لری الاهی لر (آللاه ایچون سویله نن سوزلر) ویا دینی مراسم نغمه لری دیر. نسبتا " یاخین زمانلاردا مخصوصا "اوغوزلار آراسیندا اوزان آدی وئریلن بوشخصیتلرین دینی وظیفه لریندن تدریجا " آیریلاراق سازشاعری اوصافیتی آلیب قوپوز دئیله ن سازی چالاراق خلقی نین هر چئشیت (نوع)دویغولارینی،الاهی،افسانه و مناقبه لرینی ترنم ائتدیک لری آیندیپلانمیشدیر .

اسکی تورک داستانلاری یازیلمادیغی ایچون زاماننلا چوخلاری اونودولوب گئتمیشدیر .آنجاق بعضی چین،ایران وعرب قاینا قلاریندان و (دیوان لغات ترک) کتابی نین یازدیغی خلاصه لردن بوداستانلارین واسکی تورک نغمه لری نین بیرحصه سی بیلینمیشدیر .

تورک لرین ان اسکی داستانلاری آلپ ارتونقا (افراسیاب)داستانی دیر .آلپ ارتونقا ساکالار زمانیندا قهرمان بیرحکمدار اولان تاریخی بیرشخصیتدیر .وتخمینا " یئددی یوز ایل میلاددان قاباخ یاشامیش وایرا ـ نلیلارلا محاربه لره گیرمیشدیر .آلپ ارتونقا فردوسی نین یازدیغی شهنامه ده افراسیاب آدیله تورانلیلارین باش قهرمانی اولاراق تصویر ائدیلمیشدیر .دیوان لغات ترک ده یازیلان منظومه لردن بیری آلپ ارتونقا مرثیه سی دیر .لیریک بیر روح وصمیمی بیرافاده واولغون فکرله سویله نمیش بو شعردوققوز دوردلوک دن عبارتدیر وشکیل جهتیندن بوگون آذربایجان وتورکیه سازشاعرلری نین مرثیه شعرلری نین عینی دیر .بورادا ایکی بندینی بوگونکو تورکجه میزله بیرلیکده درج ائدیریک :

آلپ ارتونقا اولدی می = آلپ ارتونقا اولدی می
ایسیز عجون قالدی می = پیس دنیا قالدی می
اوزلک اوچین آلدی می = فلک اوجون آلدی می
ایمدی یوره‌ک بیرتیلیر = ایندی اوره‌ک بیرتیلیر
بگ‌لر آتین آزقوروپ = بگ‌لر آتینی یوروپ
قادقی آنی تورقوروپ = قایغی اونلاری احاطه‌ا ئدیب
منگزی یوزی سارقاروپ = بنیزی (یاناقلاری) سارالیب
کورکوم آنقار تورتولور = صانکی زعفران سورتولور.

....

چین قاینا قلاریندا (منبعلریند‌ه) میلاددان ایکی عصر قاباغا عائد اولان وآشاغیدا درج ائدیلن دورد مصراعلیق بیرشعر تورک نغمه‌لری‌نین اسکی بیرنمونه‌سی دیر.

یئنگی شانی الدن وئردیک
قادینلاریمیزین گوزه‌للیگی آرتیق قالمادی
کی لیین داغلارینی بوراخدیق
حیوانلاریمیز آرتیق یاخیلمیاجاق.

اوزان و قوپوز شعری عنعنه‌سی‌نین میلاددان صونرا دا بوتون تورک ائللری آراسیندا دوام‌تاپدیغی تاریخی قاینا قلاردا یازیلمیشدیر، آتیلانین اولوموتو شرح وئره‌ن بیزانس‌تاریخچیلری بوحادثه‌ایچون ترتیب ائدیلن یاس مراسیمینده اوزانلارین آغیت (مرثیه) لار سویله‌دیک‌لرینی بیلدیریروبو آغیتلاردان بئله‌بیر ترجمه‌نقل ائتمیشلر:

حونلارین ان بویوک حکمداری وموندجوقون اوغلو، ان جسور قوملرین باش بوغو (سرکرده‌سی) آتیلا، اوزوندن قاباغ هئچ ائشیدیلمه‌میش بیرقوتله ایسکیت و ژرمن بویوک اولکه‌لرینه صاحب اولدی، او بویوک اولکه‌لرین بیرچوخ صاحبلرینی ضبط ائتمک صورتیله رومانی قورخوتدی، باشقا یئرلر داها اونون پنجه‌سینه دوشمه‌سین قورخوسیله روما (دولت‌روم) اونو خواهشلرله وهرایل وئردیگی وئرگی (مالیات) سایه‌سینده دوردورا بیلدی. بوتون بونلاری ائدیکدن صونرا طالعین خصوصی بیریاردیمیله (کومک ایله) اولدی. لکن دوشمنلرین ووروشلاری ایله یاخوداوزآدملارنین خیانتیله یوخ، توی نشئه‌لری ایچینده، قوتی هئچ بوزولمایان ملتی

آراسیندا ان کیچیک بیرآغری دویمادان آولدی،هئچ کیمسه نین انتقام ائدیله میه جگی بو اولومی کیم تصویر ائده بیله جک .

میلادین ۶ ـ ۴ـ ینجی عصرلرینده چینین شمالیندا دولت قوران تورک لرآراسیندا بو چئشیت (بونوع) شعرلرین فورمالاشدیغی چین قاینا ـ قلاریندان ائدیلن ترجمه لردن آیدینلاشیر . (قاوال تورکولری)ویا ... نی نغمه لری آدلانان بوشعر پارچالاری حقیقتده " گوزه ل و اولقون آثرلردیر . بورادا نمونه ایچون بیرنغمه دن اوچ بندینی درج ائدیریک ؛

آتا ،مینه رم الیمده قمچیم یوخ
دونوب بیر سوگود دالی قوپاریرام
آیاقلاریمی ساللاییب، اوتوروزام ، نئیسیمی چالیرام
گلیب گئده نلر کدردن اولورلر .

ــــ * ــــ

ایچیمده بیر تاثر دویورام
آتیمیزین قمچی سی اولماق ایسته ییرم
گلیب قولونوزا کیرمک ایسته ییرم
آیاقلاریمی اوزادیب دیزی دیزین دیبینده اوتورماق ایسته ییرم
اوزاقلاردان منگ ـ کین ده کی ساری ایرماغی گورورم
سویوت لر کدردن ساللانیرلار
من اسیر بیرعائله نین اوشاغی یم
خانلارین (چین حکمدارلاری)نغمه سینی آنلامیرام

قاوال تورکولری ۲۴ نغمه ویا ماهنیدن عبارتدیر ودسته جمعی روحدا سویله نمیش وداها چوخ آویا حیاتینا عائد عشقی اثرلردیر .لکن بو نغمه لر آراسیندا " مولان نغمه سی "یله معروف اولانی گوزه ل بیرقهرمانلیق داستانی دیر .بوداستان ،بویوک قارداشی اولمادیغی ایچون آوزو ، ساواشا گئدیب ـ گلمیش مولان آدیندا بیرقیزین منظوم حکایه سی دیر :

تسه ،تسه ... گینه تسه تسه
مولان قاپی یانیندا قوماش توخویور
دستگاهین سسی ائشیدیلمیر
یالنیز گنج قیزلارین نفس آلیشی دویولور
قیزا نه دوشوندوگونو سوروشورام
قیزا نه یی خاطرلادیغینی سوروشورام

قیز بیر شئی دوشونمور
قیز بیر شئی خاطرلامیر
دونن گئجه عسگر گونده‌ریلدیگینی گوردوم .
خاقان بؤیوک بسیج اعلان ائتدی
عسگری لیسته اون ایکی پارچا دیر
هر لیسته‌ده باباصین آدی دا وار
باباصین یئتیشمیش اوغلو یوخ
مولانین بؤیوک قارداشی یوخ
بازاردان بیر آت و یه‌هر آلماق ایسته‌ییرم
باباصین یئرینه جبهه‌یه گئده‌جگم .
دوغو بازاردان گوزه‌ل بیر آت آلدی
باتی بازاریندان بیر یه‌هر آلدی ،
گونئی بازاریندان بیر جیلوو آلدی
قوزئی بازاریندان اوزون بیر قمچی آلدی ،
سحر چاغی آناسینا باباسینا وداع ائدیب آیریلدی .

....

تورکلر اسلام دینی‌نی قبول ائتدیکدن سونرا غرب اؤلکه‌لرینه (ایران روم و اورتا شرق) مهاجرت ائتمیشلر و اؤزلریله برابر اوزان (عاشق) لارینی وعادت وعنعنه‌لرینی ده یئنی وطنلرینه گتیرمیشلر .لکن خلق یارادیجیلیغی یئنی اؤلکه‌لرده یاشایان اِئللرده انکشافینا دوام ائتمیش و یئنی ـ یئنی داستانلار وماهنیلار یارادیلمیش،بیرطرفدن ده اسکی دن اولو بابالاریندان قالان میراثی گئنیشلندیره‌رک انکشاف ائتدیرمیشلر .بیلدیکیمیز کیمی آذربایجان وایرانین دیگر یئرلرینده و حتی آناطولی دا داها چوخ اوغوز تورکلری یئرله‌شدیکلری ایچون بورالاردا اوغوز تورکجه‌سی یاییلمیش و ۱۳ـ نجی میلادی عصریندن سونرا آذری وآناطولی لهجه‌لری ویا تورکجه‌لری ظهورا ائتمیشدیر .بو ایکی تورک لهجه‌لری اصلینده بیردیلدن نشئت ائتدیکلری حالدا سونرالار ایکی مستقل دیله چئوریلیب ایکی مستقل ادبیاتا صاحب اولموشلار .بونونلا بئله ائللر آراسینداکی دیل آیریلیغی ولهجه فرقی‌شهرلی‌لرین دیلی وادبیاتی قدر چوخ اولمامیش وبیرچوق داستانلار (دده‌قورقوددا ستانلاری، کوراوغلوو

سایره)وآتالار سؤزی وآغیز ادبیاتی‌نین دیگر نوعلری بو اؤلکه‌لرده یاشایان خلقلرده مشترک قالمیش ویا کیچیک فرقلرله یاشامیشدیر.

دده‌قورقود داستانلاری اوغوز ائللری نین یارادیجیلیغی‌نین شاه اثری سایلان نمونه‌لری‌دیر.بو بؤیوک ،اؤلمز آبیده ۱۵- نجی عصرین اورتالاریندا یازیییا آلینمیشدیر.مؤلفی ویا توپلایانی بللی دگیلدیر. کتابین دیلی آذربایجان تورکی‌سی‌نین خصوصیتلرینی گؤسته‌ریر.مینی زماندا شرقی آنادولو لهجه‌سی‌نین ده اوزه‌للیک لرینی(خصوصیاتینی) احتوا ائتمکده‌دیر.بوواکتابداکی داستانلارین ۱۲ - نجو عصرده‌سؤیلندیگینی ثبوت ائدیر.بونونلا بئله داستانلارین کؤکو داها دا اسکی دیرو بعضی حصه‌لری اسلامدان قاباقکی دؤورلره عایددیر.کتاب ۱۲ داستاندا و بیرمقدمه‌دن عبارتدیر.مقدمه‌ده دده‌قورقودون خصوصیتلری واؤگود (نصیحت)لری یازیلمیشدیر.دده‌قورقود اوغوز اوزانی وائلین آق ساققالی ومصلحتچی‌سی‌دیر.او،اوغوز ایگیدلرینه آد تاخار وقوپوزیله (ساز)چالاراق قهرمانلارا بوی اوخور.داستانلاردا اوغوز قهرمانلاری‌نین و اوغوز قبیله‌لری‌نین یاشاییشی ،معیشت ،عادت وعنعنه‌لری،عقیده و اینانملاری بدیع بیرشکیلده توصیف وترسیم ائدیلمیشدیر.داستانلارمنظوم و منثور حصه‌لردن تشکل ائتمیش، منظوم قیسیملار موزون وبدیعی شکیلده سؤیلنمیش آهنگ‌لی اوزان شعرلری دیر.بوکتاب ۱۸۱۵ ده آلمانیانین درسدن شهری‌نین کتابخاناسیندا مشهور شرقشناس دیتس طرفیندن تاپیلمیش وکتابین اوزینده بوعنوان یازیلمیشدیر: " کتاب دده‌قورقود علی لسان طایفه‌ی اوغوزان ".

دده قورقود کتابی وداستانلاری اوزه‌رینده بیرچوق آوروپالی شرقشناسلار تدقیقات آپارمیش وبیرچوق دیللره حتی فارسجایا ترجمه ائدیلمیشدیر.

روس عالملریندن پروفسور بارتولد عمرونون چوخ حصه‌سینی دده‌قورقودون تدقیقیله گئچیرمیشدیر.تورکیه‌ده معلم رفعت (۱۹۱۵)، صونرا محرم ارکین و ا.شائق گوکای و آذربایجاندا حمید آراسلی،دمیرچی‌زاده ا.سلطانلی وم.ح .طهماسب ایللر بویی دده‌قورقود داستانلاری اوزه‌رینده علمی شکیلده ایشله‌میشلر وقیمتلی اثرلر نشرائتمیشلر.ایراندا ایکی ایل قاباق اوره‌ک سکته‌سیندن اؤلن ملی شاعریمیز بولود قاراچورلو

(سهند) دده‌قورقود داستانلارینی نظمه چکمیش وکتابی‌نین بیرینجی جلدینی " سازیمین سؤزو " آدیله پهلوی رژیمی‌نین یاساقلارینا باخماـ یاراق چاپ ائتدیرمیشدیر (۱۳۴۵).وارلیق نشریه‌سی‌نین ۶۰ – ۱۳۵۹ مایبلاریندا دا " بررسی درباره‌ٔ کتاب دده قورقود" عنوانیله آقای علیرضا صرافی طرفیندن سککیز مقاله نشرائدیلمیشدیر.

آذربایجانلیلارین و حتی بوتون اوغوز تورک‌لری نین دنیا چاپیند (مقیاسیندا) اولمز ادبی آبیده‌سی صاییلان دده‌قورقود داستانلاری‌باره ـ سینده گله‌جک یازیلاریمیزدا تفصیلاتلی مقاله‌لر وداستانلاردان نمونه لر درج ائدیله‌جکدیر.

علمی تدقیق ـ شفاهی خلق ادبیاتی یازیلی ادبیاتلا بیرچوخ باخیمدان مشترک خصوصیتلره مالکدیر چونکی هرایکیسی ده سؤزصنعتیدیر و فولکلورشناسلیق علمی ادبیات شعبه‌سی‌نین بیرقولو (شعبه‌سی) کیمی مایبلماقدادیرو اونونلا سیخ علاقه‌داردیر .فولکلورشناسلیق بیرعلم‌کیمی ۱۱۱ ۷x عصرین صونی و ۱xx عصرین اوللریندە اورتایا چیخمیشدیر.اوندان قاباق بیرچوخ یازیچی وتاریخچیلرخلق اثرلرینی توپلاماقلا بعضا "ده چاپ ائتمک له ،قیسا شرحلروپراکنده قیدلرله‌کفایت‌له‌نمیشلر.

فولکلورشناسلیق هرشئیدن اول تاریخ ایله رابطه‌ده‌دیرچونکی هر بیرخلق اثرینی دوغرو وهرطرفلی دگرله‌ندیرمک ایچون اونون میدانا گلدیگی دوورو،تاریخی شرایطی واجتماعی مناسبتلری دقتله اوگره‌نمک وبیلمک لازم‌دیر.

فولکلورشناسلیق تدقیقینده ائتنوگرافی‌نین ده بؤیوک اهمیتی واردیر.چونکی خلق یارادیجیلیغیندا خلقین حیاتی،معیشتی،عادت وعنعنه لری و مراسم وباورلاری اوز بدیعی عکسینی تاپیر.بوسببدن خلق اثرـ لرینی یاخشی اوگره‌نمک ودوغرو تفسیر وتوجیه ائتمک ایچون اوخلقین ائتنوگرافی‌سینی،اصل ونسبینی ده یاخشی بیلمک لازیمدیر.

فولکلورون دیل ایله ده علاقه‌سی آیدین دیر.م.گورکی دیلی ادبیاـ تین ایلک عنصری آدلاندیریر.عصرلردن بری خلق طرفیندن یارادیلمیش فولکلورون تحلیلی وبدیعی قیمتینی آشکارائتمک ایچون خلقیمیزین دیل تاریخینی بیلمه‌میز وانکشاف مرحله‌لریله‌تانیش اولماغیمیزلازیمدیر.

آذربایجان اولکه‌سی‌نین مختلف منطقه‌لرینده آذری تورکجه‌سی‌نین

مختلف لهجه‌لری دا نیشیلدیغی ایچون بوتون منطقه‌لرین خلق یا را دیجی‌لیغینی تدقیق ائتمک ایچون مختلف لهجه‌لری یعنی دیا لکت لری ده بیلمک ایجاب ائدیر. شفاهی خلق ادبیاتی موسیقی ایله برابر اولدوغو ایچون خلق موسیقی‌سینی ده تانیماق لازیمدیر. دئمه‌لی خلق یا را دیجی‌لیغی‌نین علمی تدقیقینده خلقین تاریخینی، قومی خصوصیتلرینی (ائتنوگرافی)، دیلینی و دیل تاریخینی ولهجه‌لرینی وموسیقیسینی ده گوز اوُنونده توتماغیمیز لازیمدیر.

فولکلورون منشائی: شفاهی خلق ادبیاتی‌نین خلق طرفیندن ایلک دفعه نه‌کیمی عامللر اساسینا یارانماسی چوخ دا آیدین دگیلدیر. غرب فولکلورشناسلاری میتولوژی ویا خلق اسطوره‌لری‌نین ان بؤیوک وقدیم عامل اولدوغونو ایره‌لی سورموشلر. بوبا ره‌ده گئچن عصرین باشیندان بری آلمان فولکلورچیلاریندان قریم قاردا شلاری چوخلی تدقیقات ائدیب مختلف خلق لرین اساطیرلرینی مقایسه‌لی شکیلده تحلیل ائتمیشلر واساطیر آراسیندا اولان اوخشارلیقی همین خلقلرین قوهوملوغوندا آختار-میشلار وفکرلرینی (میتولوژی نظریه‌سی) آدیله بیان ائتمیشلر. بونلارین عقیده‌لرینه‌گؤره ناغیل اولجه آللاهلار حقینده اساطیرکیمی‌یارانمیش دیر ومراسملر ونغمه‌لری ابتدائی دینی آینانیشلارلا علاقه‌دا ردیر.

بوبا ره‌ده ک. ماركس داحی " سیاسی اقتصادین تنقیدینه‌دایر " اثری‌نین مقدمه‌سینده میتولوژیانین " ایلیاد " و " اودئسیا " کیمی قهرمانلیق داستانلاری‌نین یا رانماسینا کؤمک ائتدیگینی گؤستریردی:

بونظریه‌نین نماینده‌لری فولکلورشناسلیغی بوتون دنیادا بیرعلم کیمی تانیتدیلارودنیا علمی محفللری‌نین دقتینی خلقلرین بومعنوی ثروتینه جلب ائتدیلروبئله‌جه خلق ادبیاتی‌نین توپلانماسی واؤگره‌نیلمه سی‌نین بناسینی قویدولار.

xıx عصرین اورتالاریندان بیرسری اوروپا شرقشناسلاری شرقه گلیب بوراداکی خلقلرین دیل، فولکلور وادبیاتلارینی اؤگره‌نمه‌یه باشلادیلار. بونلارین تدقیقاتی سایه‌سینده معلوم اولدوکی، شرق اؤلکه‌لری‌نین فسانه، ناغیل وداستانلاریله آوروپا خلقلری‌نین شفاهی یارادیجیلیغی آراسیندا مهم اوخشارلیقلار واردیر.

بواوخشارلیقلاری ایضاح ائتمک ایچون مختلف نظریه‌لر میدانا چیخدی

بونلارین ان مهمی اقتباس نظریه سی‌دیر . اقتباس نظریه سی آلمان شرقشناسـ
سی بئن فئی BENFEY طرفیندن اورتایا قویولوب ومهم نقطه‌لــــری
بوندان عبارتدیر : ۱ ـ دنیانین مختلف فولکلورلاریندا موضوعلارین او ـ
خشارلیغی بوموضوعلارین هند منبع لریندن اقتباس ائدیلمه سیله ایضاح
اولونور .

۲ ـ بواقتباس خلقلرین مختلف تاریخی علاقه وارتباطلاری دؤولریندە
مثلا" اسکندرین یوروشلری وخاچ سفرلری (جنگهای صلیبی) دؤورونده او ـ
لموشدور . بیزیم فکریمیزه گؤره اورتا آسیا تورانی ائللری‌نین (آتیلاو
هونلار) شرقی آوروپایا کؤچمه‌سی واورادا یئرلەشیب ژرمن ودیگرآوروپا
ملتلریله قایناشماسی بو اوخشارلیقلارین واقتباسلارین عمله‌گلمه‌گینده
بؤیوک رول اوینامیشدیر . معاصر فولکلورشناسلار موضوعلارین اوخشارلیغی
نی بیرسیرا سببلره باغلاییرلار . بورادا بیرنئچه‌سینی ذکرائدیریک .

۱ ـ موضوعلارین یاخینلیغی خلقلرین تاریخاً قوهوملوغونون نتیجه ـ
سی اولابیلەر . بورادا دیل قوهوملوغو داها مهم رول اویناییر . خصو ـ
صیله تورک دیللی خلقلر آراسیندا گئنیش یاییلمیش بیرچوخ ناغیل و
داستانلارین موضوعلاری‌نین اوخشارلیغی وحتی بیرلیگی بوشکیلده ایضاح
اولونور .

۲ ـ موضوعلارین اوخشارلیغی خلقلرین تاریخاً "قارشیلیقلی مدنـــی
علاقه ومناسبتلرینه باغلی اولابیلەر . بئله تاریخی ـ مدنی علاقه‌لــره
مثال اولاراق ایران وقافقازییادا عصرلردن بری قومشو حالدا یاشایان
تورک ، فارس ، کورد ، ارمنی وگرجی خلقلری‌نین شفاهی یارادیجیلیغنـــی
گؤسترمک اولار . بوخلقلر قارشیلیقلی اولاراق بیری ـ بیری نین موضوع
ـ لاریندان استفاده ائتمیشلر .

۳ ـ اوخشایان موضوعلار بعضا "عینی ویاخود یاخین اجتماعی شرایط
ده مستقل اولاراق‌دا میدانا گله‌بیلەر . دنیانین مختلف خلقلرینـــده
تولید قوه‌لری‌نین انکشافی‌نین بیرسویه‌ده اولماغی اجتماغی مناسبتلر ـ
ین‌وحاکم ایدئولوژی نین اوخشارلیغی فولکلورون دااوخشارلیغینا سبب
اولابیلەر .

سوسیالیست رئالیزمی‌نین بانیسی کیمی تانینان م . گورکی خلـــق
یارادیجیلیغی ساحه‌سینده چوخلی تدقیقات آپارمیش وفولکلورو گئنیش

زحمتکش کوتله‌لرین بدیعی- شفاهی یارادیجیلیغی کیمی قبول ائتمیشدـ
یارادان قره‌ذِلی، معنوی ثروتلرین ده
یر. اونون فکرینه‌گؤره خلق یالنیز مادی ثروتلری "یگانه‌وتوکنمز
منبعی‌دیر وخلقین امگی ده اینجه‌صنعتین اساسی‌دیر. گینه م. گورکی‌یه
گؤره اساطیر عمومیتله طبیعت حادثه‌لری‌نین، طبیعتله مبارزه‌نین گئنش
بدیعی عمومی له‌شدیرمه یولیله اجتماعی حیاتین عکس‌لریندن عبارتدر*.
ماکسیم گورکی یازیچیلاری وصنعتکارلاری خلق ادبیاتیندان یارادـ
یجی استفاده‌یه چاغیریردی وبئله دئییردی: "بوتون اؤلکه‌لرین بؤیوک
شاعرلری‌نین یاخشی اثرلری لاپ قدیمدن بری بوتون پوئتیک عمومی‌لشدـ
یرمه‌لر، بوتون شهرت له‌نمیش صورت وتیپلرین وثریلمیش اولدوغو خلقین
کوللئکتیو یارادیجیلیغی خزینه‌سیندن گؤتوررلموشدور." او خلق یاراـ
دیجیلیغی اوستادلارینا وصنعتکارلارینا بؤیوک حرمت بسله‌ییردی. او
داغستان خلق شاعری عاشیق سلیمان ستالیسکی حقینده ۱۹۳۴ ـ نجی ایلده
شوروی یازیچیلاری‌نین بیرینجی عموم اتفاق قورولتاییندا بئله دئمیشدـ
یر: "من قافقازواورتا آسیا ملتلری نماینده‌لرینه دوستلوق مصلحتی
ایله مراجعت ائدیرم. من بیلیرم‌کی یالنیز منه‌دگیل هامیا عاشق سلیمان
سارسیدیجی بیر تاثیر باغیشلادی... xx عصرین هومری اولان بو قوجا
سلیمان کیمی شعراینجی‌لری یارادان باجاریقلی آدملاری قورویون."
آذربایجان فولکلور شناسلیغی ـ آذربایجان فولکلورونون تاریخی
خلقی قدر قدیم اولدوغو حالدا بوباره‌ده یازیلی کتاب واسنادی محدود
دوروا ورتا عصرلری گئچمه‌مکده‌دیر.
فولکلورشناسلیق علمی خلق ادبیاتی نمونه‌لری‌نین یازییا آلینماسی
و توپلانماسیله باشلاییر. بوندان صونرا بواثرلرین منشائی، موضوع وبدـ
یعی خصوصیتلری تدقیق ائدیلیرکی بوملاحظه ومشاهده‌لر زامانلا بیرسیستم
حالینا گلیر وبئله‌لیک له‌ده فولکلورشناسلیق علمی یارانیر.
قدیم واورتا عصر تذکره‌لرینده‌خلق ادبیاتینا عائد اثریوخ‌کیمیدیر
بو تذکره‌لرده داها چوخ عرب و فارس دیللرینده اولان اثرلردن نمونه
لر داخل ائدیلمیش، اونلاری یازانلارین ترجمهٔ حاللاری ویارادیجیقلاری
باره‌سینده بحث ائدیلمیشدیر. بوندان باشقا اورتا چاغدا تئز ـ تئز
باش‌وئره‌ن محاربه‌لر نتیجه‌سینده موجود اولان ال یازمالاری دا آرادان

* ـ آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی: ای. بابایوف، پ. آفندیوف. باکی ۱۹۷۰

گئدیب ویا خود باشقا اؤلکه‌لره آپا ریلمیشدیر .بونا گؤره اورتا عصرلره عاید منبع لرده خلق ادبیاتی نمونه‌لرینه‌چوخ نادرحاللاردا راســـت گلیریک .

آذربایجان خلق ادبیاتی نمونه‌لری‌نین ایلک یازیلا آلینماســـی تخمینا " XIII – XII عصرلره عایددیر .البته داها قاباقکی عصرلرده یاشامیش شاعرلریمیز شفاهی ادبیاتدان هرباخیمدان استفاده ائتمیشلر . مثال ایچون نظامی‌نین اثرلرینی گؤسته‌ره بیله‌ریک . جنک آدلانان بو ال یازمالاریندا یالنیز خلق ادبیاتی نمونه‌لری دگیل،یازیلی ادبیاتیمیزدان دا چوخلی اثرلرساخلانیلمیشدیر .خلق ادبیاتیندان داها چوخ‌لیریک پارچالار توپلانمیشدیر .مثلا" بایاتی،ماهنی،عاشق شعرلری،خلق داستانلار ـ یندان قوشمالار وسایره .بوجنک لرده "کوراوغلو"،" اصلی وکرم"،"عا ـ شیق غریب"،" شاه‌اسماعیل "داستانلاریندان قوشمالار،عاشیق عباس،عاشق واله ،خسته‌قاسم وباشقا ائل صنعتکارلاریمیزین شعرلری ده ساخلانماقدا ـ دیر .بواثرلرین معاصرنمونه‌لرله مقایسه‌لی تدقیقی فولکلورشناسلار و دیلچیلر ایچون چوق اهمیلی‌دیر .

XIII – XII عصرلره‌عاید ارمنی وگورجی منبعلریننده ده چوخلـــی مقداردا آذربایجان فولکلور نمونه‌لری موجود دور .بونلار ارمنی‌ویاخود گورجی الفبالاریله توركی دیلینده یازیلمیشدیر .بونمونه‌لرایچه‌ریسینده بایاتیلار،ماهنیلار،عاشیق شعرلری خصوصیله داستانلاردان پارچالاروارديير ان چوخ،کوراوغلو و اصلی وکرم داستانلاریندان قوشمالارا وهابئله‌عاشق پاشانین وعاشیق عباسین شعرلرینه راست گلیریک .

بوجنک لردن تاجر الیاس موشقین (مشفق؟)" نغمه‌لر"کتابی چوق اؤ ـ نملی دیر .

موشق ۱۷۲۱ ده تبریزدن روسیه‌یه گئده‌رکن هشترخاندا توتولموش و وار ـ یوخی الیندن آلینمیشدیر .لکن سورغو ـ سئوالدان سونرا سوچسوز (بی‌گناه) اولدوغو ثبوت ائدینجه املاکی اؤزونه قایتاریلمیش و اما نغمه‌لر کتابی مسکووایا گؤنده‌ریلمیشدیر .

بو ال یازماسی ۳۲۶ صحیفه‌دن عبارتدیر .بوردا کوراوغلو، مجنون، عاشیق غریب ، اسماعیل آدلاریله باغلی قوشمالار ،محمدحسینین عاشـــیق طرزینده اولان شعرلری،تجنیس لری، خلق بایاتیلاری،نسیمی،ختائی،فضولی وبیر سیرا باشقا شاعرلرین ده اثرلری واردیر .

"نغمه‌لر"کتابیندا " کوراوغلو" داستانی حقینده اولان یازیلاردا‌ها جالب دیر. اورادا داستانین قهرمانی کوراوغلو حقنده بئله بیرقیدوار دیر :" کوراوغلو" بیر چوخ آتیلیلارین باشیندا دوراراق یوللاردا آغالیق ائده‌رمیش .بعضا " کئچه‌ن تاجرلری سویار ،بعضا "ده اونلاردان راضی لیقلا پول آلارمیش .اونون اساس اولدوغو یئر قارص و ارزروم‌داغلاری آراسیندا ایمیش .اورادا بؤیوک بیر مئشه‌وار، ایندی سوغانلی‌داغلار آدلانیر . اورادا او، بیرقالادا تیکمیشدیرکی،کوراوغلو قالاسی آدلانیر .باشقا یئرلرده ده قالاسی واردیر .بو، ایران شاهی شاه‌عباس و تورکیه‌سلطانی‌سلطان مرادین حاکمیت‌لری زمانیندا اولموشدور." بوقیدلر داستانین هله او زامانلار گئنیش اراضی‌ده مشهور اولماسینی گؤسترمکده‌دیر.

نغمه‌لرده‌کی قوشمالار اؤز صمیمی‌لیکی، رنگارنگ لیکی واوریژینال‌لیغی‌ایله‌ده فرق له‌نیر .بورادا هم لیریک ،هم قهرمانلیق ،هم‌ده چاغیریش روحلو ووطنپرورلیک تبلیغ ائده‌ن قوشمالارا راست گلیریک .

منابع و مراجع :

١ ــ آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی. بابایوف ، پ .آفندیوف .باکی ١٩٧٥

٢ ــ رسملی تورک ادبیاتی.بیرینجی جلد .نهاد سامی بانارلی دولت کتاب ائوی استانبول ١٩٧١

٣ ــ تورک ادبیاتی.اوچ جلد .احمد قاباقلی.تورکیه یایین ائوی ١٩٦٧

٤ ــ بؤیوک تورک ادبیاتی تاریخی.وصفی ماهرقوجاتورک .آنکارا ــ ١٩٧٥

٥ ــ آذربایجان خلق یازینی اؤرنک لری (آذربایجان،فولکلوروآنتالوژیاسی)اهلیمان آخوندوف ــ سمیح تفزجان . تورک دیل قورومو یاییملاری ــ آنکارا ــ ١٩٧٨ .

٦ ــ تورک خلق ادبیاتی .نعیم آلقان ــ آنکارا ــ ١٩٧٣ .

٧ ــ آتالار سؤزو (گفتار نیاکان)جلداول .یعقوب قدس ،تهران ١٣٥٩.

٨ ــ ادبیات شفاهی مردم آذربایجان ترجمه واقتباس ح . روشن

٩ ــ بررسی ادبیات شفاهی آذربایجان .ر.پوراکبر .انتشارات بهروز ــ تبریز .

١٠ــ عاشیقلار .تالیف و ترجمه‌ی حسین صدیق . آذرکتاب ١٣٥٥

١١ــ آذربایجان فولکلوریندان نمونه‌لر ٢ــ جلد ،دوکتور .س .جاوید ١٣٥٨

خوب را اول و آخر همه خوب

مهر و مه را چه طلوع و چه غروب

شهریار

تهران دهم بهمن ماه ۱۳۵۹ منزل م - یمینی

گؤروش

(قیرخ ایلدن سونرا)

«حیف او آلتی قوسی قاشلارا — اگیلیب گدردن دوشونجه‌لردن» !

او عطرلر ساچان سنبل ساچلارا — بوکولوب، توکولوب اوشونجه‌لردن

من اُله بیلیردیم او آی بَزَرلیم — * گؤردوگوم آلتی شَلّا گؤزلودور

او آغیزا و بورون، او دیش او دوداغ — اوره‌ک لرقیج آدن شیرین سُؤزلودور

حیف او مثل سیز آلا گؤزلره — * نرگس تک بوزولوب خسته‌لنیبدیر

حیف او بالدان دا شیرین سُؤزلره — گدرماهنی‌سی ایله بسته‌لنیبدیر

کمان تک داریلان اوخ تک سوزولن — * او خنجر کیپریک‌لر ایای قاشلارهانی ؟!

ایلدیریم تک چاخان، سیرادوزولن — او مصون ایدیجی اخیشلارهانی ؟!

او مرجان دوداقلار، او اینجی دیشلر — * او پیاله گؤزلر، شیرین گولوشلر

آل اتاق، گول بوجاق، او لیمو دوشلر — او حیات بخش آدن اخیشلارهانی ؟!

من اُله بیلیردیم او آی بَزَرلیم — * حسنونه زوال یوخ دنیا دوردوقجا

جلوه لنه جگریجر آتشام سحر — فلک بساطینی تعقیب توردو قجا

* من اُلز بیلیردیم او اوُ دوریت یاشلی — گوُردوگوم او ملک اُلمه قالیبدیر

سن دیمه بو نامرد فلکین الی — او نودا اُوزگه بیر حالا سالیبدیر

* او نودا من کیمی سارسیدیب زامان — او نوندا بالیسنا آغو قاتیبدیر

او آلا گوزلری چکه‌رک بحران — چوخ داخت اویاق قالیب نهایت یاتیبدیر

* سن دیمه دنیانین اعتباری یوخ — بوتون وردیک لرین گری گوتوروب

وفاسی چوخ ازدیر جفاسی چوخ چوخ — بیر بیر گوزللری یانا او توروب

* سن دیمه او نودا ایچیدیب زامان — او نوندا بساطین داغیدیب تپوزوب

او ناد ظلم اودیب وفاسیز دوران — او نوندا املا لعین باشقا جور یوزوب

* اسدیریب باشینا قارا طوفان — او نودا اولماز ین درده سالیبدیر

او جمال، او جلال، او احسان دان — ایندی فقط قورو بیر ایز قالیبدیر

* او نوندا محو اودیب ایستک لرینی — باغریننا این یردن یارا دوُروبدور

ایلدیریملار چاخیب اوُزون باشیندا — زلی تک قافینی دوران سوروبدور

* سینه سینه چارپاز نه داغلار چکیب — او نون سرو قامتین زامان بوکوبدور

او گول غنچه‌سینه آفت گوریب — او بولاغ گوزلره دومان چوکوبدور

اوناداخور باخیب طالعین گؤزو   او عصمت بیگلین سینه‌دیریب ازیب
خزان سمومی تک زمانین اوزرو   بستانینی پوزوب، باغینی گزیب
من اوله بیلیردیم زامان اویانیب   *   اونون تارشی سینه‌ده دیرچوکوب دوروب
اونون ایرین ده دیر بارادیلیش تام   فلک بساطینی اونوچون قوروب
او جمال، او کمال جلوه لنده   *   کائنات سن گدن یول لاگده‌جک
گؤلرده گونشلر، آیلار، اولدوزلار   هامیسی اونوندا سجده اده‌جک
من اوله بیلیردیم سارسیلماز، سولماز   *   ابدی گؤزل‌لیک چیچگی‌دیر او
هر شیئه حکم ادیر اونون وجودو   بوتون گؤزل‌لرین گؤیچگی‌دیر او
من اوله بیلیردیم بوتون برزه‌وار   *   اونوچون یارانیب اوندان اوز دورور
او هر کسدن اوستون هامیدان باشدیر   وارلیغی بزه‌ین اونون مهرودور
من اوله بیلیردیم کائنات اوزرو   *   نئیم تک اونونده باش اگه‌جکدیر
سن دئمه بو نامرد فلکین گؤزو   اونون احتشامین گؤرمویه‌جکدیر...

* * * *

آنجاق معنویات، وقار، معرفت   گون به گون یوکسلیب آرتیب، چوخالیب
جسمانی گؤزل‌لیک یئرینی ائندی   معنوی گؤزل‌لیک بوسبوتون آلیب

اله گؤزل لرشیب معنویت به　　　عقلی حیران ائدیر، ذکانی یورور

گورانتان دارلیغی دنیاد انجه　　　بیر یاندان بوشالیر بیر یاندان دولور

گلوم حیف سنه، یاز یتلار منه *　　　توروبا بیلمه‌دیم مجتبیمی» [۲]

وصال بیزه قسمت اولمادی بیله　　　اولونجه توردام صداقتیمی

قارغیش بو دنیایا یازیقلار بیزه　　　یقینه بیلمه‌دیک دیله گیمیزه

الوداع ـ الوداع ای گؤزل رؤیام　　　ابدی سعادت دیله‌دیم سیزه .

غ ـ بیگدلی :　　　چند رباعی

تاراج نمود برگ گل باد خزان　　　بلبل ز دو دیده اشک خون کرد روان

من در عجبم از این جهان گذران　　　پروردن گل چه بود و پژمردن آن؟!

بازیچه‌ی دست روزگاریم همه *　　　بی صبر و درنگ در فراریم همه

بر قیمت چند بحر ز هستی　　　چون ذره مدام بیقراریم همه

چون غنچه‌ی گل مدام خوشبوئی تو *　　　در کشور حسن از همه نیکوئی تو

گلزار ترا خزان نخواهد بودن　　　در دیده‌ی من همیشه مینوئی تو

رفتیم و بسی سخن که ناگفته بماند *　　　بس گوهر قیمتی که ناسفته بماند

در مکتب روزگار افسوس افسوس　　　اوراق وفا و عشق آشفته بماند

۱ـ دیرناق آراسیندا کی شعر اختیار ده‌ده‌ سب‌راده دیر

غلامحسین بیگدلی

عطر خاطره

چو بوی گل به مشامم دمیدی و رفتی ... چو عطر خاطره بر خاطرم رسیدی و رفتی

چو شبنمی که نشیند سحر به دامن لاله ... به دامن دل من لحظه‌ای آرمیدی و رفتی

چو آهوئی که ببیند به بیشه نقش خیالی ... بر لبی لحظه‌ای ایستادی و رمیدی و رفتی

بر آن بدم چه غزالی ترا به چنگ بگیرم ... به دشت آرزویم لحظه‌ای چمیدی و رفتی

به لحظه‌ای که ندادی مجال نام تو بردن ... مرا چو قصه‌ی پر غصه‌ای شنیدی و رفتی

گذشته است کنون سالها از آن دوران ... که خار قهر و غضب بر دلم خلیدی و رفتی

تو قدر عشق ندانستی و جفا کردی ... به دور عمر من از غم زره تنیدی و رفتی

به چشم تو که بدم جان نثار عشق و محبت ... ولی تو دامن مهر از کفم کشیدی و رفتی

مگر که عشق نخستین رود ز خاطره‌ها ؟ ... تو عشق پاک مرا از چه رو ندیدی و رفتی!

دلم فسرد گل من ندید بهمن شاداب ... چه زود غنچه‌ام افسردی و شمیدی و رفتی

هنوز شمع وجودم به رهگذار تو لرزد ... که با شتاب نسیم سحر وزیدی و رفتی ...

تو بیگدلی گله از دوست بیکسی نرواست

اگرچه از ستمش زهر غم چشیدی و رفتی

تهران دهم بهمن ماه ۱۳۵۹

میرزه ابراهیم‌اوف

شاعرین یادگاری

شاعر اوسگودره‌سینده یاشاییردی، پادشاه تبریزده.

اوزامان تبریز چوخ بؤیوک شهر ایدی. اونون نئچه یوزمین اهالیسی، گئنیش خیابانلاری، قیرمیزی کرپیچدن تیکیلمیش ایکی مرتبه ائولری وار ایدی. هوندور حاصارلاری دا قیرمیزی کرپیچدن ایدی. بونلار شهری چوخ پاراشیقلی و دبدبه‌لی گؤسته‌ریردی. هامیسیندان دا دبدبه‌لی پادشاهین سارایی ایدی. سارایین آلا قاپیلاریندا همیشه سلاحلی آداملار دوراردی. سارایداکی، اوتاقلارین ساییني بیلن یوخ ایدی، کیمی دئییردی یوز اللی. پادشاه فخر ائدیردی کی، بئله بیر سارایدا یاشاییر، فخر ائدیردی کی، تبریز کیمی بؤیوک بیر شهرده هامی اونا تابع‌دیر، اونا باش اگیر، اوندان قورخور.

اوسگودره‌سی ایسه بالاجا بیر کند ایدی. بو کندده جمعی بئش یوز، آلتی یوز آدام یاشاییردی. ائولری نین چوخو بوز یالچیقدان تیکیلمیشدی. کندلیلر یالچیغا سامان قاتیردیلار کی، قیشدا ائوین دیوارلارینی یاغیش یوماسین، یایدا قورویوب چاتداق ـ چاتداق اولماسین. اوسگودره‌سینده‌ده بیر نئچه یاخشی ائو وار ایدی. بو ائولرین دیوارلاری چئی کرپیچدن هؤرولموشدو. لاپ بؤیوگونده ملکدار یاشاییردی. بیرقدر بالاجالاری ایسه آز، چوخ وارلی کندلیلرین ایدی. او زامان بو جور کندلیلره هامبا دئیه‌ردیلر.

شاعر نه هامبا ایدی، نه ده ملکدار. اما اونون دا اتاقلی ائوی چئی کرپیچدن تیکیلمیشدی. شاعر اؤز الیله بورادا کیچیک بیر باغچا دا سالمیشدی. ایلین دوققوز آیینی بو باغچادا کئچیره‌ردی. هرگون یانینا گلن کندلیلرله بو باغچادا صحبت ائده‌ردی. جماعت شاعری چوخ سئوه‌ردی، وقت ـ بی وقت یانینا گلیب شعرلرینه قولاق آساردی.

شاعر فخر ائده‌ردی کی، کندلیلر اونا اینانیر، اوره‌گینی آچیر، دردینی ـ سرّینی دانیشیر، یونگولله‌شیب گئدیردی.

شاعرین آدی یاواش ـ یاواش اوسگو دره‌سینی آشدی، باشقا کندلره یاییلدی. هریئرده اونون آغیل ـ کمالیندن، خیرخواهلیغیندان دانیشماغا باشلادیلار. شعرلری آغیزدان ـ آغیزا دوشدو. بیر نئچه شعری تبریزده

گلیب چیخدی.عالم و بیلیک لی آداملارین تعریفینی قازاندی. سارای قوللوقچولاری شاعرین خبرینی پادشاها دا چاتدیردیلار.

پادشاهین بیر آزاری واردی،ایستیردی کی،هرصنعتده اونو بیرینجی دئسینلر،هریئرده اونو تعریف له سینلر.بوآزارین آدی شهرت آزاریدی. اونا توتولان حاکملری ساغالتماق چتیندیر.چونکی یالتاقلار هئی بو گؤزون اوستونه یاغ تؤکور،هئی قیزیشدیریب آلوولاندیریرلار.خودبین پادشاه مملکتین آبادلیغینی دوشونوب بیرایش باشلامازدی.فکر- ذکری اؤزونده ایدی.لکن بیلیک و آغیل صاحبی اولمادیغیندان حکمدارلارلا ، دوغرودان دا شهرت یارادان تدبیرلر آغلینا گلمزدی.آغیللی آداملارین دا فکرینه قولاق آسمازدی،سؤزلرینی یاریدا کسردی،اوستلرینه قیشقیرا- ردی،حتی آجیغی توتاندا زندانا سالدیراردی.بوناگؤره ده سارای یا - لتاقلارلا،ایکی اوزلولرله،یالانچی وحیله‌گرلرله دولموشدو.اونلار اؤز- لرینی پادشاها چوخ آغیللی،تدبیرلی،اوزاق گؤره ن دولت قوللوقچولاری کیمی تانیتمیشدیلار.

شاعرین حرمتی آرتاندا پادشاه قرارا آلدی کی،اونو سارایا گتیر- سین.بونونلادا پادشاه بیر اوخ ایله ایکی اوو وورماق فکرینده‌ایدی.

اولا" شاعری الی‌نین آلتیندا ساخلییاجاغدی،هرایشینه‌گؤزقویاجا - قدی.سارایدان اوزاق اولدوقجا خلقین فکرینی چاشدیرا بیله ردی.سارا - یدا ایسه هرحرکتی نظارت آلتیندا اولاجاقدی.ایکینجی ده‌شاعری سا- رایا گتیرمک له پادشاه جماعتین نظرینده اؤز حرمتی‌نین قالخاجاغینی گمان ائدیردی.خلق دئیه‌جکدی کی، " پادشاهیمیز یاخشی آدامدیر،شعری، صنعتی سئویر.باشینا آغیللی آداملار ییغیر.ساغ اولسون ! "

بو فکرله پادشاه شاعرین دالینجا ائلچیلر گؤنده‌ردی.اونلارشاعره قیمتلی هدیه‌لرو پادشاهین سلامینی گتیردیلر.دئدیلرکی،حکمدار سنی سارایا چاغیریر.

- سنین کیمی بیر چراغ،بوقارانلیق دره‌ده تئز سؤنوب گئده‌ر.سارایا گل کی،ایشیغین هرطرفه یایلسین.

شاعردرین فکره گئتدی،اوسکودره‌سیندن آیریلماق اونا آغیرگلدی، سارایا گئدیب پادشاهلارین قولتوغونا سیغیلماق ایسته‌مه‌دی.آزادلیغی دولتدن اوستون توتدو.

ـ حکمدارا منیم سلامیمی یئتیرین ـ دئدی.ـ اوسگودره سینه چوخ اوگره ـ نمیشم .قورخورام سارای هاواسینا دوام گتیرمه یم.

پادشاه ال چکمه دی.ایکینجی واوچونجو دفعه ائلچیلری شاعرین یانـ ینا قایتاردی.آخیردا اوزو اوسگودره سینه گلدی.شاعرین علاجی کسیلدی. اوره گیندن قارا قانلار آخدیغی حالدا سارایا گئتمه گه مجبوراولدو.

ایلک زمانلار پادشاه شاعره بیرسوز دئمیردی.هردن بیرشعرلرینه قولاق آساراق یاخاسیندان ال چکیردی.اوسگودره سی اوچون،ساده اوره کـ لی کندلیلر اوجون اوره گی داریخان شاعر داها یانیقلی شعرلریازیردی. بوشعرلرده یاواش ـ یاواش سارای قوللوقچولارینین عمللرینه ده اشاره وورورودو. اوستو اورتولو ده اولسا خلقین دردلرینه یانیردی.

بوشعرلر تئزلیکله جماعتین آغزینا دوشوردو،شاعرین حرمتـی و شهرتی داها دا آرتیردی.

بونو گوره ن پادشاه اوره گینده شاعره غبطه ائتمه گه باشلادی:"نییه جماعت بوشاعری بوقدر سئویر؟من دورا ـ دورا هریئرده اونون سوزونو دانیشیرلار نییه؟!" سئله دوشوندوکجه پادشاه بوقراره گلدیکی،اوزوده شعریازسین جونکی، شاعره حرمت قازاندیران اونون اثرلریدیر.دئمه لی پادشاه الینه قلم آلیب شعر یازارسا،شاعردن ده آرتیق حرمت وشهرت صاحبی اولار.پادشاه بوفکره گلنده شاعرلیک گوزونده چوخ بویودو،حتی حکمدارلیقدان دا آرتیق گوروندو .

دنیا یا سای‌سیز ـ حسابسیز حکمدارلار گلیب گئدیب ،ایندی اونلارین چوخونون آدینی دا بیلن یوخدور. پادشاهدان قالان نه اولاجاق؟تیکیلن اثولر،قالالار،شهرلر،کوچه لر،لکن اونلار چوخموقالاجاق؟یوخ ،زمان بیر گون اونلاری ووروب داغیداجاق ،سوکوب توکه جک .اما شعری هئچ شئی محو ائده بیلمز.او،مین ایل صونرادا اوخوناجاق ،یازانین آدینی گلـه جک نسیللره چاتدیراجاقدیر !

بوفکیرلر پادشاهین شعریازماق هوسینی داها دا آرتیردی .آرتیـق حاضرکی شهرتی اونو تامین ائتمیردی.بوندان صونراکی نسیللرین ده ـ خیالینیدا یاشاماق ایسته ییردی.بومقصدله ده الینه قلم آلیب شعریازدی. سارای اهلی بوشعره قولاق آساندا ـ بیر آغیزدان "به ،به "دئییب دوردو، هله بوجور معنالی وگوزه ل کلام ائشیتمه دیکینی بیلدیردی .

پادشاه ایسه ساراي اهلینه فکیروئرمه دي، اوزونوشاعره توتدو :
ـ نئجه شعردیر ؟
شاعرپا خیللیقدان بوغولان یالتاقلاري وپادشاهي سوزوب باشـــینی بولادي :
ـ چوخ پیس شعّردیر ،حکمدار ،ـ دئدي ،ـ بونا شعردئمک گناهدیر ! ...
پادشاهین آجیغی توتدو ،فراشلارا امر ائتدي :
ـ بوشاعر قودوروب ،دانیشیغینی بیلمیر .آتین سامانلیغا ،آغلي‌باشینا گلسین !
شاعري سامانلیغا آتدیلار .سامانلیقدا دا او ،فکریندن دؤنمه‌دي ، پادشاهین معناسیزوچوروک شعرینی خاطرلاییب گولدو .پادشاه ایسه غضبینی سویوتماق اوچون اووا چیخدي .بئش‌گون مئشه‌ده ،داغدا اوواقلاه‌دي. قاـ ییدیب عیش ـ عشرته باشلادي .بیرمدت صونرا یئنه قلمي الینه آلیب یئني بیرشعر یازدي.
ـ اوشاعري یانیما گتیرین ! ـ دئیب امر ائتدي .
شاعري سامانلیقدان چیخارتدیلار ،وستونوـ باشینی چیرپیب پادشا ـ هین قاباغینا گتیردیلر .پادشاه یئني شعرینی اوخودو .ساراي اهلي نین تعریفي گؤیه‌چیخدي .حتي وزیر یئریندن قیشقیردي :
ـ شعر دگیل ،آللاه کلامي دیر !
پادشاه یئنه ساراي اهلینه فکیروئرمه دي،گؤزو شاعرده‌ایدي.شاعر ایسه اوزونده استهزالي افاده‌لراوینادیغي حالدا سوسوردو .پادشاه دوام گتیره بیلمه‌ییب سوروشدو :
ـ نئجه شعردیر؟
شاعر پادشاها جواب وئرمک عوضینه فراشلارا دؤندو :
ـ مني سامانلیغا قایتارین ! ـ دئدي .
پادشاه غضب له‌ندي وشاعري بیردفعه‌لیک سارایدان قوودو .شاعرین صون سؤزوایسه ضرب‌المثل کیمي ساراي اهلي‌نین وصونرا خلقین دیلینه دوشدو .معناسیز وآخماق بیرحرکته گلمک ایسته‌ینده دئیه‌ردیلر :
ـ **مني سامانلیغا قایتارین !**
* سؤزو، شاعردن انسانلارا یادگار قالدي . (۱۹۵۹)
" الفبا میزه‌کوچورن : ع.ک .منظوري خامنه "

" عیسی‌نین سون شامی "

میا تادا ،آماتسیز احتیاج دویونونوز آچماق ایچون بوتون امید قاپیلاری اوزونه باغلانمیش ،نئیله‌یم؟!...دردی بیریوک اولاراق،اورەینه آغیرلیق ائدەن بدبخت بیرقوجانی بیراستکان شراب پناه آپاردیغیندان مرتکب اولدوغو" جنایتین "درین اجتماعی سببلرینی آراشدیرمادان ، شاللاق ضربه‌سینه محکوم ائدیرلر.وورولان ضربه‌لردن قوجانین ناله‌سی اوجالیر.بوصحنه‌نی‌تماشا ائتمکده اولان کیچیک یاشلی اوغلو تاب گتیرمه‌ییب ،اوزونو آتاسی‌نین اوستونه آتیر.شاللاق وورا ن(اشکنجه‌چی) اوغلودا - آتایا قاتیر.بوحادثه‌دن آلینان ،متأثراولان شاعر ساز بولودوکیمی دولور.وجدانلارینی توزباسمیش عدالتسیز حاکملری‌آیلتماق اوچون ،عیسی نین صون شامی پوئماسینی یارادیر.

دوغرودان دا اسلام دئییب :
"هر مسلمان ، هرزماندا
هر مکاندا ، هرنه ایچون،
هر نه قدر چاخیر ایچسه ،
گره‌ک بوجور جزالانسین ؟!

دئیه ،حیرته‌دالیر.باشقا بیریئرده :

بو گون دنیا تربیت‌له ،محبّت‌له ،
ان ییرتیجی حیوانلارین ،
ماهیّتین دگیشدیریر ،
انسانلارلا قونوشدورور،
سن انسانی تاپدالاماقلا ؟..!

دئیه ،اوز نفرت‌ودرین تأثراتینی بیلدیریر.اجتماعی وبشری‌مناسبت‌لرین دوزگون یولونو روشن ائتمک ،اوز نظرینی ثابت ائتمک ایچون، ایتالیانین بوتون دنیادا شهرت‌قازانمیش نقاشی لئوناردوداوینچی‌نین آدینا قوندا ریلمیش بیرجریانی قلمه‌گتیریر :

جوموب‌خیال دریاسینا ،
ایستیردی بیر تابلو چکسین .

بیر تابلو کی،
رسّام اوزو دئدیکی تک :
" مسیحانین آخیر شامی "
آدلانمیشدی .

*

او، تابلونو گورموش اولسان ،
بیر صحنه‌دیر : حواریلر
مسیحانین ساغ ـ سولوندا .
احتراملا اگله‌شیرکن ،
صون دفعه‌لیک شام یئیرلر .

*

حواریلر جرگه‌سیندن ،
" یهودا " آدلی بیر " سرداش "
خائن چیخیب ،
مسیحانین گیزلی یئرین
لووا وئرجک ،
حق اوردوسو باسیلمیشدی .

بویله‌لیک‌له ،بیرسرداشین خیانتی نتیجه‌سینده ،مسیحا همین گئجه‌توتولوب دارا چکیلیر.

بویوک رسّام سئویردی کی،
یاراديجی قلمی ایلن
قارانلیغی ـ ایشیقلا
اوزله‌شدیریب ، توتوشدورسون .

بونون ایچون صنعتکارا ایکی مُدل لازیم‌ایدی.بیری مسیحانین درین معنالی ومعصوم باخیشلارینی،اونون وقاروعظمتینی جانلاندیرا بیلسین هربیرگوره‌ن ایلک باخیشدا اونو مسیحا یا اوخشاتسین .بویله‌لیک‌له بویوک صنعتکار آختاریشا باشلایر.چوخ گزدیکدن صونرا بیرجوانا راست گلیر.

او، جوانین باخیشیندا ،
گوزلرینین ایشیغیندا ،
نه گورورسه ،اینجه روحو
دالغالانیب ،
بیر قاینایان بولاق کیمی،
داشیر کونلو.

همین جوانی مسیحانین مدلی ائدیب ،

رسام اوندان الهام آلیر
مسیحانین یاراشیغین
گولر اوزون، معصوم گؤزون
ترسیم ائدیر
حسّیاتین رنگه‌قاتیر
قلم ووزور ۰

اعجازلا تؤره‌دن فرچاسینی ایشه سالیب ، حواریلرین هامیسی‌نین تصویرینی چکیب قورتاریر ۰ آنجاق یهودا قالیر ۰ صنعتکار ، مدل دالینجا گزمه‌لی‌اولور ۰

بیرمدل کی، یهودانین
خائنلیگین، یالتاقلیغین
کذّابلیغین ، آلچاقلیغین
تام‌صورتده نشان وئرسین ۰
بیرمدل کی ،رسام‌گؤرجک
اوره‌گینده نفرت دوغسون
اوزده‌یولداش دالدا دشمن
یولداشی‌نین آغزین اؤپوب
دالدان دؤنوب خنجر ووُرسون ۰

بئله‌بیرمدلی آختارماغا باشلاییره گونلر آیا ، آیلار ایله دؤنور ، آما صنعتکار بومدلی تاپابیلمیر :

رسامیندا عمرو کئچیر
دیش تؤکولور ، باش آغاریر
بئل بوکولور ، ال تیتره‌ییر
بیرگون ایستیر اونو ساتسین
هئچ وئرمیرلر بوزآلتون دا ۰

تابلو ، نه‌قدرنفیس اولسادا ، تماملانمادیغیندان آلان اولموره اوستونو قات‌ـ قات توزباسیر ۰ بونون اوستوندن ۳۵، بلکه ۴۰ ایل کئچیرنهایت

رسام : اؤز‌ـ اوزونو دانلایاراق
خاطرلاییر ائللر سؤزون :

" یا بیر ایشه ال قویماماق ،
ال قویولسا ،بیتسین گره‌ک "
رسّامدا بیر غیرت جوشور .

قطعی بیر اراده ایله یهودانین مُدلینی تاپماق ایچون یولا دوشور. چوخ گزدیکدن سونرا ،گلیب بیر یول آیریمینا چاتیر .ازگین،یورغون بیر حالدا ،آخار چای کناریندا ،بیرآغاجین کؤلگه‌سینده اگله‌شیر .سفره‌سینی آچیب ناهار یئمه‌گه باشلاییر .درین خیال دنیاسیندا سئیر ائدیرکن ، چیگنینه توخونان بیر الدن دیکسینیب گئری دؤندوکده ،ایللریویوآختار – دیغی آدامی باشی‌نین اوستونده گؤرور .سئویندیگیندن سیلفیرنئیله سین .اختیارسیز یئریندن دوروب ،" بویور! ". دئیه ،اونو سفره‌سی‌نین باشینا دعوت ائدیر .

اوّل اونو دوتغون گؤرور،
اوشاق کیمین دیله توتور .
مهربانجا دانیشدیریر :
– سؤیله کیمسن ، آدین نه‌دیر ؟
بیر دئ گؤروم هارالیسان ؟
*
سؤیله نه‌دن یوزغون اوزون ؟
او داغینیق ساچ – ساققالین ،
آیلارینان سو گؤرمه‌ییب ،
آلنین نه‌دن کؤزمه‌له‌نیب ؟
گؤرونورکی ، یارالیسان .

والا...مهربان بیرآتا دیلی‌ایله یولچونون اوره‌گینی اله‌آلیب ، سفره سی‌نین باشیندا اوتورتدو .سن دئمه‌یولچو قارنینی یاسدان چیخارـ تماق اوچون وورخونورموش .آج گؤزلولوک له سفره‌یه دؤشه‌ندی،ناهارینی یئیه – یئیه ، رسامین سئواللارینا جواب وئرمه‌یه باشلادی .

کیمْلیگیمی خبر آلسان ،
من بیر پولاد ، ایتی کسگین ،
زهریلن سوواریلمیش
قیلینجام کی ، عمروم بویو
چوخ بئلره باغلانمیشام .
*

هوێتيم ، هر نەديرسە ،
آنچاقكي، من مين بير جوره
ووروشماد ا ، دۆيوشمەدە ،
قان تۆكمە دە ، جان آلمادا
بير قهرمان آدلانميشام .

والا . . . بو سۆزلری اونا اۆزونە مخصوص بير آهنگ وغرورلا دێيردی . رسام اوئون قيليغينا گيريب ، ايستەديگی قدر پول وعدەسی وێرمک لە ، مۆدل اولماغا راضي ساليرا . اۆزيلە شهره گتيريب ، كارگاهيندا ايشينە باشلاب بير ، يهودانين سيماسيني قرچادان گچيرديكجه ، يولچو داريخماسين دئيه اوندان اۆز سرگذشتيني سۆيلەمگي خواهش ائدير . ائلەبيل يولچو قارداش دولموش اورەگيني بوشالتماغا بير بهانە آختاريرميش . او ، باشيندان گچنلردن : ووردوغو كاروانلاردان ، تۆكدويو گناهسيز ، ناحاق قانلاردان دفعەلرلە قازامات بوجاقلارينی سۆكوب قاچماغيندان ، ال چاتماز قلعەلردن آشماغيندان ، دمير قاپيلاری آچماغيندان ، هرچيركين عملەال وورـ دوغوندان تعريف ائدەرک :

وجدان نەدير ، سورما مندن ،
بو مبهم سۆز
آز ـ ماز منە تانيشديرسا ،
اودا يالنيز
محكمەلر قارشيسيندا
دگيب منيم قولاغيما
*
شرف نەدير ، ناموس نەدير ،
نظريمدە آيدين دگيل .
لكن ، اونا آند ايچميشم ،
باشدان گچيب ، اسراريمی
بير كيمسەيە قانديرمايم .
*
آند ايچميشم شرفيمە ،
ناموسوما ، غيرتيمە .
اوغرولارلا ، قاتل لرلە
باغلاديغيم پيمانيمی
عمروم بويو سينديرمايم !

بولنجو اوز قورخونج جنایتلریندن دانیشدیقجا، قوجانقاش آلینیر، حالدان ــ حالا دوشوردو. بیر انسان اوغلونون اوره‌گیندن رحم، مروّت، وجدان نتیجه سیلیندیگینه، بیرتیجی بیرحیوانا دوندوگونه تعجب‌ائدیردی. اوره‌گینده اونا قارشی هم‌نفرت‌هم‌ده‌قایغی حس‌ائدیردی. آنجاق، هئچ بیر شئیه‌باغلی اولمایان، هئچ بیرشئیه اینانمایان بئله‌بیرآدامین باغلادیغی پیمانا صادق قالماغی اوندا حیرت‌دوغوروردو.

قارانلیقلا ــ ایشیقلیغین،
ترکیبیندن آنلاشیلان
احساس‌کیمین،
رسام اونودینله‌بیرکن،
اوره‌گینده
هم قایغی، هم نفرت‌دوغور.

نه‌ایچون گره‌ک بیرانسان اوغلو، انسانلیغینی اونودا؟.. دئیه، فکرا وتو گوتوروردو.

او، کیشییه باخاــ باخا،
نه‌دن ایسه، گوزیاشلاری
یاریلدایان منجیق‌کیمین
اونون دوم آغ ساققالیندان،
فیرــ فیر آخیب داملاییردی.

وحشتناک‌بیر حیات‌کئچیرمیش‌بولنجونون حالی صنعتکارین حسّاس‌قلبینی تیتره‌دیر. بشری قایغی‌اوره‌گینی بوروموشالدیر. اختیارسیز اولاراق، گوز یاشلاری آخماغا باشلاییر.

داوینچی نین
شفقتلی باخیشلارِی
اله‌بیل‌کی،
درمان دولو آمپول کیمین
ساچیلیردی او، یاریغین
اوره‌گی‌نین آراسینا.

*

بئله‌لیک‌له قوجا رسام
عمرو بویو محبته سوسوزقالان
او، بدبختین محبتله

مرهم قويور اوزەگىنىن
ساغالمايان يارا سىنا ٠

"سۆنمز" سادە وگۆزەل تصويرلرايلە قوجارسامىين محبت ، پاك قايغى و شفقتلە دولو باخيشلارىنين او، يولونوآزمىش ، قابان طبيعتلى آدامدا بورا خديغى تأثرى قلمەگتيرمكلە ، اونون كئچيرديگى پاك ، اوشاقليق ، وجوانليق گونلرينى يادينا سالير ٠ قوجا يولچونون سينندەكى گوبود آهنگ دگيشير ٠ سانكى بىياقدان برى اۆزجنايت وشقاوتلريندن شيشە-شيشە تعريف ائدەن آدام دگيل ، قيافەسيندە بيرمعصوملوق ، يازيقليق قيغيلجيملارى حركتەگليب ، حسرتلەكئچميش گونلرينى يادا سالير :

وارليغيمى قانان زمان
آتام اۆلەو، بتليم سيندى ٠
قونشولارين محبتــــى :
بير قورو- بوش باش ماغليغى ،
باشقا بير شئى گۆرەنمەديم ٠
* * *
هركيمسەدن ايش ايستەديم ،
باش تريەديب ،" يوخ!" دئديلر ٠
نە دۆلتدن ، نەملتدن ،
بيركس منە ايش وئرمەدى ،
دولانديريم اۆز باشيمى ٠

يا شقا بير يئردە :

وارليغيملا هاراى چكديم :
آى دوغروچو يالانچيلار ،
آى آللاهى آلدادانلار ؛
اۆلن اۆلدو ، كئچن كئچدى
ديريەبه بير گون آغلايين ! ٠٠٠

باشسيزقالميش ، پاك اورەكلى بيرجوانين هاراىينا چاتان اولمور ٠ حياتڧيرتانالارى اونو ، آمانسيزجاسينا شاپالاقلاييب گيجلدير ٠

يولون آزميش بيركاروانددان
آيرى دوشن ، ايتگين دوشن ،
قارانليقدا يول آرايان ٠٠ دوزون دئشن ،
رحمسيزجە آزديريلان بير يولچويام ٠"

باشقا بیریئرده :

بؤیله سفیل گونلریمده
ناموس ، شرف اوغرولاری
آلدادیجی وعده لرله
یولوم اوسته تله قورروب ،
بیرگون منی آولاییرلار ٥

گئنه باشقا بیریئرده :

سئل گلنده بیردن گلر
من ده بیردن چولغالاندیم ،
خیانته ، آزغینلیغا
بیردن ــ بیره تاپشیریلدیم "
جنایتکار یولداشلارا ٥

یولونو آزمیش ،آوارا ــ سرگردان قالمیش جوان چوخ چالیشیرکی آتاسی کیمی ،اؤزالی نین زحمتی ایله ، شرفله یاشاسین ٥ لاکن قاپیلار اوزونه باغلی اولور ٥ هریئردن الی اوزولدوبونو گؤردوکده ، بدبینلیگه ده توتولو یاشاییشیندان بئزیرده ٥ بئله بحرانلی بیرموقعیتده ،تجربه سیزلیک ده اونون آیاغینداں چکیزه بیروقت آپیلاندا ،اؤزونو فتنه ، فسادیووا سیندا گؤرور ٥

"سؤنمز"ین بدیعی دولغونلوق ودرین معنالی بندلریندن آیدین آنلاشیلیر کی ، جوان دوشدوبو بوخطرناک یول ،اونون آختاردیغی وآرزو ائتدیگی یول دگیلمیش ،بلکه ده سرمایه دارلیق دنیاسی نین طبیعتی داها دوغروسو، انسانلیغا اولان تبعیض وقایغیسیزلیغی اونو بوا وچورومولویولاسالمیشدیر

قوجا یولچو ، دانیشیب ،اوره گینی بوشالدیره بیرآزنفس آلدیقدان صونرا اؤز تایلوسونو تماملاماقدا اولان رسامی مخاطب قرارورره رک :

ایندی اوستاد، سؤیله گؤروم
مسئول کیمدیر ؟ سن سن ، یا من ؟
یا گؤیده کی بؤیوک تانری ؟
یا اونلارکی "تانری" دئیه ،
قارا ظلمت یارادیرلار ؟! وه ٥٥٥٥

دئیه ، قوجا رسامی بیرچوخ حقلی ومنطقی سؤاللارقارشیسیندا قویئور ٥

داوینچی اونو دینله‌دیکجه ،داریلیر ،سارسیلیر . ائله بیل کی ،اونون دو- شدویو بدبختلیک وفلاکت‌لرده اونون دا الی واراییمیش .

اؤز- اؤزوندن اوتاناركن ،
اؤز - اؤزونو داننلایاركن ،
قیوریش - قیوریش آچیق آلنین
گیلدیر- گیلدیر ، داملا - داملا
بوم - بوز سویوق تر توتموشدو
آیری بیر یئرده :

*

بیر دهشتلی سکوت ایچره ،
لئونار دو داوینچی‌نین
نظرینده ،
حق - باطـــــله قارشی دوروب ،
خیردا - خیردا ،
بیر - بیریندن سئچیلیردی .

یئنله‌لیک له ،صنعتكار اؤز ایشینی تماملاییر .بیرکیسه‌پول وئریب ،مهر- باتلیقلا یولچونو یولا سالیر . ایللر بویو یاریمچیق قالمیش قیمتلی اثرینی تماملادیغی ایچون ،راحت بیرنفس آلیب ،اوزون یوللار- یورغونو کیمی ،باشینی یاستیغا آتیب ،یوخویا گئدیر .شیرین یوخودا ایکن قاپی دؤیولور .رسام قاپینی آچدیقدا گؤرورکی ،همین قوجا یولچودور .

کیشی اونو سلاملاییر .
دؤنه - دؤنه عذر ایسته‌ییر .
دئییر : منی چوخ باغیشلا !
سندن بیرجه سئوالیم وار ،
ممنون اولام جواب وئرسن .

*

سنی تانری بیر دیْ گؤروم ،
سن او، رسّام دگیلسنمی ؟
اوتوز یئش ایل ،بلکه ،قیرخ ایل
بوندان اوّل ،
منی او گنج یاشلاریمدا ،
بیر سالوندا اگلشدیردین .

*

کیمه ، ثه یه مدل ڤوردوم ،
اونو بیلمه م .
خاطریمه بئله گلیر :
گئده نده ده ،
منه چوخلوسکه وئردین ؟ !

دئیب ،جواب آلمادان ، اوز چئویریب گؤزدن ایتیر .
قوجا رسامی حیرت گؤتورور . دئمک بوآدام جوانلیغیندا ، "حضرت عیسا " نین
وقوجالیغیندا ،خائن" یهودا " نین مدلی ایمیش ؟ شاعربودگیشیک لیگین
اجتماعی سببلرینی مهارت وبدیعی اوبرازلارلا قلمه گتیریب .دوغرولدا
بیلمیشدیر . بوتونلادا ، اؤز استعدادو وبیارادیجیلیق قدرتینی نشان
وئره بیلمیشدیر . گله جک ده ، داها قیمتلی اثرلر یارادا جاغینا امیدواریق .

بقیه‌ٔ منابع " دده قورقود " .

1- Азәрбајҹан шифаһи халг әдәбијјаты.
Паша Әфәндијев. Вә Бакы.
2- Китаб Дәдә Горгуд: Ш. Ҹәмшидов.
3- Азәрбајҹан Совет Ансиклопедијасы.

4- Dedem Gorgudun Kitabı. Orhan. Şayik Gökay.
5- Türk halk edebiyyati. Cemil Yener. Stambul.

بررسی درباره کتاب دده‌قورقود (۸)

خلاصه از دستان دهم: "یه‌گُرَک پسر اوشون قوجا"

مردی‌بود‌بنام "اوشون قوجا"، این مردپسری داشت‌بنام "اگُره‌ک"، اگره‌ک وسیصد دلاوراوغوزبسرزمین دشمن حمله‌کرده‌غنایم‌بسیاری بچنگ آوردند. اما هنگامیکه‌دربازگشت سلطان را شکسته‌برای خودجشنی برپا داشته‌بودندناگهان ششصدکافرسیاه‌جامه‌بدانان حمله‌بردندودلاوران راکشتندواگره‌ک رااسیر کرده‌بزندان قلعه آلینجا افکندند.

خبرها ازکوههای تیره‌ورودهای خونرنگ گذشت وبسرزمین اوغوزرسید همه‌سیاهپوش گشتندوبه‌عزای آنان نشستند...

اوشون قوجاپسرکوچکتری هم‌داشت که‌اگره‌ک درگهواره‌باو وداع گفته بود.نامش "سه‌یره‌ک" بود.زمان گذشت ،سه‌یره‌ک هم‌بزرگ شدوجنگاوری‌شجاع وپهلی نیرومندگردید.تااینکه‌روزی پسربچه یتیمی‌اوراازماجرای‌برادرآگاه کرد.سه‌یره‌ک پیش والدین خودآمدوآنان راشماتت کردکه‌من برادری دارم‌که دردست دشمن خوارافتاده‌وشمااز‌من پنهان میسازیدش .وبرخاست تا برای آزادی برادرش راهی‌دیاردشمن گردد.پدرومادرکه میترسیدنداین پسرشان هم ازدست برودخواستنداوراامنصرف کنندولی اودرجواب گفت :

ـ مرااز‌سفرخودبازمدارید! تابقلعه‌ای که‌برادرم‌درآنجا زندانی‌است بروم تاازژنده‌یامرده‌بودن برادرم‌خبردارنشوم‌واگرچنانچه‌مرده‌باشدتاانتقام خویش رانگیرم‌بسرزمین اوغوزبرنمی‌گردم.

پدرومادرگریستندونزد "قازان "شتافتندکه :

ـ پسرمان پای در راه دارد چاره‌ای بیاندیش !

...وچاره‌این شد :سه‌یره‌ک نامزدی داشت ،ازاینروبیدرنگ جشنی برپا کردندوپسرراروانه حجله عروسی کردند! ولی اوشمشیرش راکشیدوبین خود ودخترنهادوگفت :

ـ باشمشیرخود تکه ـ تکه شوم! وهدف تیرخود قرارگیرم ! اگربدون دیدن چهره برادرویااگرمرده‌یاشدبدون گرفتن انتقام‌خونش پای‌درحجله‌بگذارم.

آنگاه‌زره‌پوشید وسوارا‌سب‌شاهین وارش‌شدوبنامزدش‌گفت :

ـ اگرازاین سفربرنگشتم هرگاه چشمت کسی‌راگرفته‌بودباواازدواج‌کن .

دخترگفت :

ـ اگر بروی همه مرا عروس بدقدم خواهند خواند .

سپس او نزد پدر و مادرش شتافت که ،چه نشسته اید فرزندشما پای در راه دارد و عروس خانه تان را یارای برگرداندن او نیست .پدر و مادر با زخواستند مانع از سفر پرخطر او شوند اما چون دیدند کار از کار گذشته از ته دل آه کشیدند و گفتند :ــ حالا که چنین میخواهی برو .برو خیر پیش ! امیدکه سالم بروی و سلامت برگردی .

...سه پره ک سه شبانه روز اسب تاخت تا به باغی رسید که سرادرش را آنجا گرفتار کرده بودند ،دید چند نفر ایلخی بان مشغول چراندن چند نرینه هستند . شمشیر را کشید و آن کافرها را کشت و در باغ رابست و چون خیلی خسته بود افسار اسبش را به دور بازویش پیچید ،افتاد و خوابید .

ملک خبردار شد و شصت مرد جنگی بسویش روانه داشت اما اسب سه پره ک با شنیدن صدای زره دشمن تکانی خورد و صاحبش را بیدار کرد .سه پره ک برخاست و دشمن را عقب راند .بار دیگر ملک صدتن بسوی او گسیل داشت اما این بار هم سه پره ک دشمن را به درون قلعه عقب راند و چون نمیتوانست بخواب غلبه کند دوباره افسار اسب را دور بازویش پیچید افتاد و خوابید .ولی این دفعه افسار را زبازویش باز شد .

ملک دید که کار وحتی با سیصد مرد جنگی هم ساخته نیست گفت : دزد را دزد میتواند بگیرد .آنگاه فرستاد تا این مهم را بر اگره ک محول کنند .آنان نزد اگره ک رفتند و گفتند :

ــ دلاور ملک بر تو رحم آورده است .این طرفها دلاور دیوانه ای پیدا شده که نان رهگذران و مسافران و چوپانان و کودکان را از چنگشان در میآورد .تو اورا بگیر و بکش و آزادی خودرا بچنگ آر !

اگره ک گفت : چه نیکو !

اگره ک را از زندان بیرون آوردند و سر و صورتش را تمیز کردند و اسب و شمشیر بدو دادند و قرار بر این شد که اگره ک بتنهائی برود و دست و پای پسر را درحال خواب ببندد......

اگره ک نزدیک شد و دید جوان زیبائی بخواب رفته و کمرش " قوپوزی" بسته است آنرا برداشت و چنین خواند :

ــ چگونه می شود اینکه ، جوانمردی

زجای خویش برخاسته

شبانه تند و تیز از کوههای سرکشیده تا فلک

بگذشته آید،

ودراقلیم بیگانه بخوابد ؟

وبگذارد چون منی،

دستان زیبایش را ببندد.

بجای خوکها انداخته، زندانیش سازد

والدینش در فراق او بگریند.

....

سه پیره‌ک ناگهان ازخواب پریدودست بشمشیربردتا مهاجمرا ازپای بیاندازد.اما دید اوقوپوزدردست دارد باحترام قوپوز دده‌قورقود ازکشتن اوچشم پوشیدوآنگاه‌درسئوال وجوابهایی‌که میانشان رد وبدل شدهمدیگر راشناختند ودرآغوش کشیدند،افراددشمن که ازدورمنتظرنتیجه‌ء کاربودند تااین صحنه‌را دیدند،گفتند:

ـ آیا آنان به‌کشتی گرفتن پرداخته‌اند ؟

ـ امید که مرد ما پیروزگردد !!

دوبرادرسوار اسبهای خودشدندوبصفوف دشمن تاختندوآنان راعقب راندند وچهارنعل ازدره‌شام گذشتند. شب وروزپشت سرهم‌تاختندتا به‌سرزمین اوغوز رسیدند.

پدرچون ازبازگشت پسرش اطلاع یافت شادیها کردومجلس جشن وعروسی برای دوپسرش براه‌انداخت،دده‌قورقودآمد،دستانها سرودودرحق پسران دعای خیر نمود.

*** *** ***

منابع ومراجع عمده

الف،فارسی : ۱ـ کتاب "باباقورقود"بامقدمه‌ای ازمترجم انگلیسی اثر جفری لوییس " ترجمه‌ء علی‌اکبرحریری وفریباعزبدفتری،چاپ تبریز.
۲ ـ تاریخ ایران ،نوشته‌ء پطروشفسکی ،ترجمه‌ء کریم کشاورز،
۳ ـ تاریخ اجتماعی ایران جلد ۳ نوشته‌ء مرتضی راوندی،تهران
۴ ـ مجموعه‌ء مقالات صمدبهرنگی مقاله ادبیات و فولکلورآذربایجان نوشته‌ء صمد بهرنگی ،تهران.
۵ ـ عاشیقلار ترجمه‌ء و تالیف ح . صدیق . تهران .
۶ ـ حماسه‌ء دده‌قورقود نوشته‌ء انار ترجمه‌ء وپیشگفتار از ابراهیم دارابی . تهران .
ب ـ تورکی آذربایجانی : ۱ ـ آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی .

قالای(۷۴)صفرند

دوکتور حمید نطقی

هیکل

آلتدان بوخاری
اونا ساری
یول آلیرام
ونا ایچیته دالیرام
سونرا
اوبوله‌سی دوداقلارینا
قونورام
وگؤزلری‌نین ایشیغیندا
دالندالانیرام
اوزومه آنجاق بو پنجره آچیق
باشقا هئچ نه‌یی گؤرمک ممکن دگیل
دنیزلری
پارادان اللوی
قارانلیق
اوزورم
چیگین لرینه آخان قیزیل شلاله‌لرده
اویورام
دوداقلاری‌نین اغواسینا
قولاق وئریرم روایت‌لرین یای ـ قاراسینا
اونون دگیل بو توتارسیز سؤزلر
یوخسا
قارانلیقدا
نه دوروب گؤزلر
او گؤزلر ؟

تهران ـ یاز ۱۳۵۸

ایضاحلار: دالیرام = غرق اولورام. شلاله = آبشار. اویورام = تسلیم اولورام. یای ـ قارا = های ـ کوی. توتارسیز = ربط سیز، مناسبتسیز. دوروب گؤزلر = دواملی منتظر اولار. شعرین آدی: هیکل = مجسمه..

کتابچیلاردا

فولکلوروموز و کتابلار

۱- آذری فولکلور صفحه‌لری

۲- امثال وحکم درزبان محلی آذربایجان

۳- آتالار سؤزو

بوگونلرده آذربایجانین زنگین فولکلورو اوزه‌رینده چالیشانلار اثرلرینی خلقیمیزه عرضه ائتمکده‌دیرلر. بوساحه‌ده کئچه‌ن آیلاردا بیر نئچه سئویندیریجی موفقیته شاهد اولدوق. آقای دوکتور جاویدین کیچیک جزوه‌لر حالیندا "آذری فولکلور صفحه‌لری" چاپدان چیخدی. تبریزدن مرحوم علی‌اصغر مجتهدی‌نین " امثال وحکم درزبان محلی آذربایجان "اثری گلدی. آقای دوکتور جاویدین ایکی جیلدلیک " آذربایجان فولکلوریندان نمونه‌لر" آدلی اثرینین مقدمه‌لرینده بوکتابین ایلک چاپینا دایر اشاره‌لر واردیر، مثلا" "آذربایجان فولکلوریندان نمونه‌لر"ین بیرینجی جلدینده (صحیفه ۱۳۰) بئله دئییلیر: " ۱۳۳۴- نجی ایلده ایسه آقای علی اصغر مجتهدی ۲۵۰۰ قدر آتالار سؤزونو توپلاییب "امثال وحکم در زبان آذربایجانی "آدیله منتشر ائتمیشدیر. آقای مجتهدی بیرینجی دفعه ایراندا مفصل صورتده آتالار سؤزونو چاپ ائتدیگی ایچون کتابینین آذربایجان یازی قایدالاریندان اوزاق اولماغینا باخمایاراق تقدیر اولونمالیدیر". ایندی امثال وحکم درزبان محلی آذربایجان "ین ایکینجی چاپیلا قارشی - قارشییا ییق. بواثری فردوسی کتابخانه‌سی (آقای سیروس قمبری) گؤرموش. مرحوم مجتهدی الفبا سیراسیلا آتالار سؤزلرینی درج ائتمیش، هر آتالار سؤزونون هئچ اولماسا فارسجا ترجمه‌سینی وشرینب مثللرین ایسه بنزرلرینی فارسجا، بعضا" فرانسیزجا و آرادا - بیر انگیلیزجه ده گتیرمیشدیر. بئری گلدیکجه ده مثللرین بعضا"هانسی حکایه‌لرله علاقه‌دار اولدوغونا دا اشارت ائتمیشدیر. بوکتابین قیمتی ۲۵ تومن دیر. بئری گلمیش کن آقای دوکتور جاویدین بوکتاب حقینده یازی قایدالارینا اشاره‌سینه ده‌کیچیک بیرتماس ائده‌ک: هرمؤلف وناشر وارشداکتور محقق صورتده یاواش - یاواش ثابت له‌شمکده اولان، یازی قایدالارینا رعایت ائتمه‌لیدیرلر. لکن تنقید مقامیندا، بوبابدا ا معلملری کیمی شدت وقطعیت، هله تعصب گؤسته‌رمگین صیراسی دگیل، ب

ایندی یا زیچیلاری یونگولدن ایقاظ ائتمک له کفایت لنمه‌لی‌ییک ، زیرا قایدالارین بعضیسی اوزون استعمال،مباحثه وآختاریشلاردان صونرا آنجاق نسبی بیرکسه‌رلیک قازاناجاقلار،بوناگوره ترجیح ائتدیکیمیز جهتلری اوزگه‌لرینه دیکته‌ائتمک وقتی چاتمامیشدیر.آقای دوکتور جاویدین یونکول وگذشتلی تذکرو چوخ یئرینده‌دیر .

***

یئنه بونوع‌دن ،بؤیوک بیردقت واهتماملا آقای "یعقوب قدس" دان آتالار سؤزو ، اثرینین بیرینجی جلدی چاپدان چیخدی .کتاب آقای عزیز محسنی‌نین رئداکتورلوگو ایله ۵۰۰۰ نسخه‌ده حاضرلانمیش .قیمتی ۳۰ تومندیر.آقای دوکتور جاویدین اسفندده چاپدان چیخمیش "دوستلار گوروشو " کتابیندان اؤگره‌ندیکیمیزه‌گوره آقای قدس ۴۰۰۰ آتالار سؤزو توپلامیشدیر.بوجلدده ۲۰۰۰/ مثلین یئرآلدیغی داهمان اثرده‌سؤیله‌نیلمکده دیر (صحیفه : ۱۷۸)." دوستلار گوروشو"ندن یئنه بونلاری اؤگره‌نیریک : "انصافا "آقای قدس آتالارسؤزو حقینده بؤیوک زحمت چکمیشدیر.او،آذربایجان آتالارسؤزلرین فارسجایا دؤنده‌رمکدن علاوه بین‌المللحرفلریله داخی یازمیشدی.طاغوتی دؤوره‌سینده چاپ ائتمک ممکن‌اولمادی اسلام حکومتی زمانی بین‌المللی حرفلر حذف اولوناجاق فقط آذری‌وفارسی یازیلمیشی بیرعده دوستلارین کؤمگی ایله‌بویاخیندا بیرینجی کتابی چیخاجاقدیر" (صحیفه :۲۸)."آتالارسؤزو ایندی الیمیزده‌دیر.ضرب‌المثللر موضوع ومندرجه‌لرینه گوره فصللره آیریلمیشدیر،وهرفصلده ده‌آتالارسؤزو الفبا صیراسیله ترتیب اولونموشدور.بواثرده ده‌مثللرین ترجمه‌سی،ایضاحی ولزوملو یئرده‌مربوط اولدوغو حکایه‌سی فارسجاوئریلمشدیر.صبرسیزلیک‌له اثرین ایکینجی جلدینی گؤزله‌مکده‌ییک ،

آتالار سؤزو عصرلر بویو بیریکمیش (جمع اولموش)تجربه‌لرین بولورلانمیش جوهرلری‌دیر.آزسؤزله گئنیش معنالار وئریر.ساده‌بیرصورتده چوخ مغلق مسئله‌لره تماس ائدیر...بوتون بونلارلا برابر دیلچیلیک باخیمیندان دا چوخ فایدالی‌دیر.اونلارین یاردیمی‌ایله اونودولموش کلمه وسؤزلریمیزی یادا سالماق ممکن اولور.اودورکی،بوقیمتلی میرادان دقتله فایدالانماق گره‌کیر.ایکی مثاللا بونقطه‌نی آیدینلاشدیرماق ایسته‌ییریک :

مرحوم مجتهدی‌نین کتابیندان بیرمثل آلاق :

آشنا ـ آشنا چیخیر اوجاق باشینا !
نظیر: گدارا رو دهی صاحبخانه میشود ! (صحیفه :۱۸)
بومثل ده " آشنا "سؤزونه فکیروئره رک ،اول نظرده اونون فارسجا بیلدیگیمیز "آشنا" اولدوغونا حکم وئرمک اولار .بیرآز آختاریش دایره ـ سینی گئنیش له ندیرسک بولغتین تورکی اولدوغونو آنلایاجاغیق .
" دیوان لغات الترک "ده آشونماق :بریمک وآشماق معناسینا دیرباشقا منبع لرین کؤمگی ایله ده " آشونماق "ین "اؤنه کئچمک "،" داها اول یئتیشمک" معنالارینا گلدیگینی ده گؤره جگیک (احمد جوادامره "تورـ کجه نین یاپیلیشی "استانبول،۱۹۴۲، صحیفه : ۶۸).
ایندی بو مقدمات دان صونرا آتالار سؤزونده "آشنا "نین ،"آشونا " ویاخود یئنی تلفظ شکلی ایله" آشینا "اولدوغو بللی اولور .ضرب المثل اینه " آشینا ـ آشینا چیخدی اوجاق باشینا " صورتینه گلیروبوحالدا اولا" "آشینا "ایله "باشینا" داها اویغون دوشور ،ثانیا "معنا داآیدین لاشیر: " قاباغا کئچه ـ کئچه چیخدی اوجاق باشینا " !
ایکینجی مثالی دا آقای "قدس "دن " آتالارسؤزوندن " آلاق :
" یولداش یولداشا تن گرەک ، تن اولماسا گئن گرەک ."
(دوست درراه دوستی جانبازباید باشدوگرنه باید خودراکنار بکشد(ص :۵۴)
بورادا دا اویغون گؤرونمه ین کلمه "تن "دیر ،مؤلفین ترجمه سینده " جانباز "سؤزوایله افاده اولونموشدور .بیرآز آختاریشدان صونرا بو سؤزون فارسجا "تن " ایله علاقه سی اولمادیغی اورتایا چیخار .فارسجادا "تن "ین "بدن ،جسم ،ذات وشخص "معنالاری واردیر (فرهنگ معین، جلد ۱ صحیفه ۱۱۴۴) . یئنی سه یی کتیبه لرینده بئله بیرجمله واردیر :
" یاغیغا تگمیش سو تنگی یئتی بینگ اوغلان ارتی "، یعنی :
" دوشمنه هجوم ائتمیش اردو یئددی مین ار اوغلانا معادل ایدی" .
اسکی اویغورجادا دا " تنگ " (نون غنه ایله) سؤزونون معناسی"معادل" و" مشابه "،" ترازی "،" اؤلچو "دور .
(ا .جعفراوغلو"اسکی اویغورتورکجه سی سؤزلوگو" ،استانبول۱۹۶۸ ص ۲۳۳) .
بوناگؤره بو "تن "کلمه سی خالص تورکی سؤزودور وتورکیه تورکجه سینده ایشله نیلن " دنک " سؤزو ایله عینی کؤکدن وعینی معنادادیر. خلقین دیلینده : " حیوانین صاغینا و صولونا وورولان ایکی یوک یارچاسیندان

هزییری ـ تای " ، " آغیرلیق ویا باهقا خصوصیتلری ساوی " ، " اویغون " معنالارینه گلیر وچوخ رایج بیرلغتدیر .دئمک بیزده بونا "دنک "دگیل ، " تن " دئییلیر. آتالار سوزونده دئیه‌ک :

یولداش ـ یولداشا تن گره‌ک ،تن اولماسا گئش گره‌ک " . بورادا " تن "ین ،"اویغون " و " برابر" معنالاریندا ایشله‌نیلدیگی گوررونور ومثلین مفهومو دا آنلاشیلیر .

دئمک آتالار سوزلریندن دیلیمیز حقینده دا بیرشئیلر اوگره‌نمک اولار .

فولکلوروموز اوزه‌رینده چالیشانلارا بیرداها منتدارلیغیمیزی تکرار ائده‌رک سوزه صون وئره‌ک .

دوکتور حمید نطقی

---

۹ ـ نجی صحیفه‌دن

قیدلر :

۱ ـ دمیرچی زاده ، " آذربایجان ادبی دیلی‌نین تاریخی" بیرینجی حصه ، معارف نشریاتی ،باکی ـ ۱۹۷۹ صحیفه : ۱۸ .
۲ ـ ح . نطقی ه " اوزگه‌نی بزه‌ر..." وارلیق ،آذر ۱۳۵۹ ، صایی ۹، صحیفه : ۲ ـ ۱۴ .
۳ ـ ولد چلبی ایزبوداق ـ "نوائی و دیلیمیز " محاکمة اللغتین مقدمه‌لریندن ، آنکارا ـ ۱۹۴۱ ـ صحیفه ۲۴ .
۴ ـ دمیرچی زاده ـ آدی کئچن اثر صحیفه ۱۰.
۵ ـ روبه‌ر لغتی، غوبی ماده‌سی و هابئله دورلندین " مه‌دیکال دیکشنری" سی ۲۴ ـ جی چاپ ـ صحیفه ۱۱۴۸ .
۶ ـ دکتر ذبیح‌الله صفا ـ " تاریخ ادبیات درایران " جلداول ، صحیفه ۲۲۸ .
۷ ـ همان اثر صحیفه ۲۲۳ .
۸ ـ همان اثر صحیفه ۲۲۵ و ۲۲۶ .
۹ ـ دهخدا ـ " لغت‌نامه " مادهٔ " غز" شمارهٔ مسلسل ۴۹
۱۰ـ ب . ق . سهند " وارلیق " اردیبهشت ۱۳۵۸ صایی ۱ صحیفه ۱۵ .
۱۱ـ علی‌اصغر مجتهدی ،" امثال و حکم درزبان محلی آذربایجان " ، فردوسی کتابخانه‌سی نشریاتیندان ، تبریز صحیفه : ۷۹ .
۱۲ـ آیدین کوکسال ،" دیل و اکین " آنکارا ، ۱۹۸۰ـ صحیفه ۱۴۴ .

خبرلر

اولکر چیخدی ـ تبریزده آذربایجان شاعر لرویا زیچیلار جمعیتی نین اروقانی، آیلیق ادبی وانتقادی مجله نین بیرینجی صایی سی اسفند ۱۳۵۹ دا آقای **حسین ایرانلی** نین مدیریتی ایله نشر ائدیلدی. بوصایی دا اوتوزدان چوخ شاعر ویازیچی نین شعر ومقاله لری درج ائدیلمیشدیر. مجله ایلك آددیمینی ساغلام ومحکم آتمیش، مجله نین یازیچیلاری نین دیلیمیز و ادبیاتیمیزین انکشافیندا بؤیوك آددیملار گؤتورمه سینی وخلقیمیزین معارف و مدنیتی یولوندا باشاریلار الده ائتمه سینی دیله ریك*

گونش چیخدی ـ تهران داکی آذربان یازیچیلار و شاعرلر جمعیتی طرفندن گونش آدلـی نشریه نین ایلك صایی سی (بیرینجی مجموعه) عنوانیلـه چـاپدان چیخدی. بومجموعـه ده بیرچوخ شاعـر ویازیچیلارین اثرلـری اوجمله دن دوکتورم. زهتابـی نین آذربایجان دیلی نین انکشاف مرحله لری آدلی کنفرانسی نین بیرینجی قسمی درج ائدیلمیشدیر. نشریه نین دواملی چیخما سینی و خلقیمیزین معـارف ومدنیتی یولوندا مؤثر آدویملار گوتورمه سینی دیله ریك

* آیدین آغ گولومدن پای آلیر ائلیم ‌ ‌ ‌ دیلیم یاساق دگیل گونوم خوش کچیر

ائلیمیز تهران دا گونش چیخاردیر ‌ ‌ ‌ ارگـانینـا تبریـز اولکـری سئچیر

(ساوالان)

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی وهنری

(به زبانهای فارسی وترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره : تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷ / ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان ـ میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال